

КАК ДА ПОДКРЕПИМ ДОСТЪПА ДО СПРАВЕДЛИВО ПРАВОСЪДИЕ НА ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ?

Практическо ръководство

Проект „Достъп до справедливост“
се финансира по Малка грантова схема
на Програма „Правосъдие“ на Норвежкия
финансов механизъм 2014–2021

КАК ДА ПОДКРЕПИМ ДОСТЪПА ДО СПРАВЕДЛИВО ПРАВОСЪДИЕ НА ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ?

Практическо ръководство

София, 2024 г.

КАК ДА ПОДКРЕПИМ ДОСТЪПА ДО СПРАВЕДЛИВО ПРАВОСЪДИЕ НА ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ?

Практическо ръководство

Съставители:

Проф. Нели Петрова-Димитрова,

д-р по педагогика – експерт и методист по социална работа,
обучител, супервизор и консултант, ИСДП

Звездица Пенева-Ковачева – експерт по социална работа,
обучител и супервизор; ръководител на проекта, ИСДП

Савка Савова, д-р по психология,
експерт и консултант, координатор на проекта, ХЕСЕД

Жаклина Андонова,
д-р по психология – обучител и супервизор, ИСДП

Янита Петрова – експерт по социална работа,
директор на специализирана услуга, ИСДП

Този публикация е резултат от съвместните дейности на Сдружение Институт по социални дейности и практики и Фондация Здраве и социално развитие в развиване и предоставяне на иновативна социална услуга „Достъп до справедливост“ по Проект „Достъп до справедливост“ осъществен в периода 08.2022 г. – 04.2024 г. с финансовата подкрепа на Малка грантова схема на Програма „Правосъдие“ на Норвежкия финансов механизъм 2014–2021.

Целта на проекта е подобряване възможностите на уязвими деца от ромската общност да получат справедлив и съобразен с правата им достъп до правосъдие чрез развиване и внедряване на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“, която се основава на интегриран подход.

Практическото ръководство представя натрупания опит и научените уроци в работата с деца, жертви на престъпления и деца с поведения в конфликт със закона и подкрепата им при участие в правни процедури, която се опира на изведени нужди на деца и родители за действителен достъп до правосъдие. В ръководството ще се запознаете с какви предизвикателства се справя екипът, за да достигне до засегнатите хора от общността, кои са основните пътеки за подкрепа на децата и на техните родители при участието им в процедури, какви компетенции са необходими на екипа, как подкрепата се ориентира към застъпване за гарантиране правата на децата.

Издава: © Институт по социални дейности и практики, 2024 г.

ISBN 978-954-2956-36-5

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ.....	6
ЗА ПРОЕКТ „ДОСТЪП ДО СПРАВЕДЛИВОСТ“	7
ВЪВЕДЕНИЕ	9
КОНТЕКСТ И ПРОБЛЕМАТИКА	10
Необходимост от съвместна работа на социална и правосъдна системи при участие на деца в правни процедури	11
Нова/подобрена нормативна рамка, която отваря пространство за взаимодействие	13
Специализираната социална услуга „Достъп до справедливост/ Зона заКрила +“— един добър отговор на необходимостта от взаимодействие в името на най-добрия интерес на детето, жертва или свидетел на престъпление и детето, заподозряно/ обвинено за извършване на престъпление	16
ДОКЛАД ОТ УЧАСТВАЩО ИЗСЛЕДВАНЕ В ДЕЙСТВИЕ (ACTION RESEARCH) НА НУЖДИТЕ ОТ ПОДКРЕПА НА ДЕЦА, УЧАСТВАЩИ В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ И ТЕХНИТЕ РОДИТЕЛИ.....	21
Въведение и контекст на изследването.....	22
Концепция на изследването.....	25
Представяне на резултатите от изследването.....	26
Резултати от изследването на професионалисти.....	26
Резултати от изследването на родители и деца от общностите.....	33
Основни трудности и проблеми при участие на деца от ромската общност в правни процедури	50
Основни потребности на хората, свързани с услугата	54

**КОИ СА ОСНОВНИТЕ ПЪТЕКИ ЗА РАБОТА, КОИТО
НАУЧИХМЕ В ПРОЕКТ „ДОСТЪП ДО СПРАВЕДЛИВОСТ“?..... 57**

Какво е добре да знаем и отчитаме, когато работим в
ромската общност по темата „Достъп до справедливост“?58

Какво разбрахме за същността и целите на работата
на терен?58

Какви са спецификите при децата и родителите
от ромската общност в контакта им с правосъдието?.....60

Какво научихме за достъпността на общността
до социалната услуга 61

Какво научихме за провеждане на информационна кампания?.....69

Как достигаме до родителите на децата,
участници в правни процедури? 75

**КОМПЕТЕНЦИИ НА ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ –
КАК ГИ РАЗВИВАМЕ? 83**

**ДЕЙНОСТИ НА СПЕЦИАЛИЗИРАНАТА УСЛУГА „ДОСТЪП
ДО СПРАВЕДЛИВОСТ“ ПРИ ПОДКРЕПА НА ДЕЦА, ЖЕРТВИ
НА НАСИЛИЕ ИЛИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРИ УЧАСТИЕТО ИМ
В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ 87**

Дейности на социална услуга „Достъп до справедливост“
в зависимост от правната или административна процедура,
в която участва дете, което е жертва и свидетел на
престъпление.....88

Пътека 1. Първият разказ на детето при разпит пред съдия
в досъдебно производство..... 91

Пътека 2. Не бива да се отказваме при първия отказ!94

Дейности на социална услуга „Достъп до справедливост“
в зависимост от правната или административна процедура,
в която участва дете, за което има обосновано предположение,
че е участвало в извършване на престъпление96

Пътека 3. Как да подкрепим родител, за да подкрепи
детето си?101

Пътека 4. Как да подкрепим родител на дете, с мярка
за неотклонение „Задържани под стража“103

Пътека 5. Как да участваме във възпитателно дело
и изпълнение на възпитателна мярка?..... 106

ПРИЛОЖЕНИЯ	108
Приложение 1. Права на децата, пострадали от престъпления: международно и национално законодателство.....	109
Приложение 2. Права на децата, обвинени в извършване на престъпления и извършители на противообществени прояви: международно и национално законодателство	128
Приложение 3. Форма за интегрирана индивидуална оценка на дете жертва на престъпление	139
Приложение 4. Форма за интегрирана индивидуална оценка на дете в конфликт със закона.....	143

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

ЗСУ	Закон за социалните услуги
ЗЗД	Закон за закрила на детето
СК	Семеен кодекс
ЗПФКПП	Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
ЗБПМН	Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
ЗЗДН	Закон за защита от домашно насилие
ГПК	Граждански процесуален кодекс
КМ	Координационен механизъм
МВР	Министерство на вътрешните работи
ЕС	Европейски съюз
НПО	Неправителствени организации
ДСП	Дирекция Социално подпомагане
ИДПС	Инспектор Детска Педагогическа стая
ЦОП	Център за обществена подкрепа
ХЕСЕД	Фондация Здраве и социално развитие

ЗА ПРОЕКТ

ДОСТЪП ДО СПРАВЕДЛИВОСТ

Проект „Достъп до справедливост“ се осъществи в периода 08.2022 г.-04.2024 г. с финансовата подкрепа на Малка грантова схема на Програма „Правосъдие“ на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021 от Сдружение Институт по социални дейности и практики в партньорство с Фондация „Здраве и социално развитие“.

Проектът се реализира в отговор на редица данни и изводи, че в нашата страна ромските деца повече от другите деца се срещат с правосъдието и в същото време те са най-засегнати от дискриминация и предразсъдъци в рамките на правните процедури, поради предубедено отношение от страна на институциите. Съществуващите нагласи в обществото често асоциират престъпността с етническата принадлежност, в резултат на което ромските деца са често обект на физическо и сексуално насилие, на въвлечане в просия, проституция, участие в кражби, разпространение на наркотични вещества и др. Темите за насилието и престъпността в ромската общност се адресират към традиции и култура и често се пренебрегват, както от самата общност, така и от институциите.

Проектът насочи цели и дейности към подобряване възможностите на уязвими деца от ромската общност да получат справедлив и съобразен с правата им достъп до правосъдие чрез развиване и внедряване на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“, която се основава на интегриран подход. В разработването и предоставянето на услугата бе насърчено активното участие на ромската общност в два квартала в гр. София (Филиповци и Факултета), на лидери от общността, медиатори, граждански организации, специалисти в областта на детското правосъдие.

В резултат на този проект:

- Беше повишена чувствителността и познанията на ромската общност за правата на децата, жертви или свидетели на престъпление или децата в конфликт със закона в достъпа им до правосъдие, бяха развити умения у родители и общностни лидери да изпълняват ролята на застъпници и активно да участват за гарантиране правата на децата, въввлечени в процедури.
- Беше подобрена ситуацията и възможностите на деца от общността да участват в справедливи и съобразени с правата им правни процедури чрез подкрепа, оказвана при ползване на специализирана услуга „Достъп до справедливост“. Това допринесе за повишаване достъпа на ромски деца до качествени социални услуги за подкрепа.
- Беше пилотирана нова специализирана социална услуга по модела „Всичко под един покрив (Барнахуз)/Зона заКрила +“. Плюсът идва от предоставянето на подкрепа (застъпничество за взаимодействие, за индивидуализиране, за щадящи процедури, за информиране, консултиране, общностна работа и пр.), както на деца, жертви на насилие, така и за деца, с поведения в конфликт със закона.
- Бяха повишени компетенциите (познания, умения, намаляване на дискриминационни нагласи) на професионалисти и представители на българските власти: служители на системата за закрила, социални услуги, полиция, прокуратура, съд, членове на МКБППМН за подобряване на достъпа на децата от ромски произход до приятелско правосъдие.
- Беше публикуван изследователски доклад за проблемите и нуждите на деца и родители от ромската общност при участието им в правни процедури.
- Бяха разработени, публикувани и разпространени информационни и обучителни материали за правата на деца жертви и свидетели на престъпления и за правата на деца извършители на противообществени прояви и в конфликт със закона, включително и застъпнически дейности за упражняване на тези права.

ВЪВЕДЕНИЕ

Участието на деца в правни процедури само по себе си е предизвикателство, предвид непосредствените и дългосрочни последици в индивидуален аспект за тях, тогава когато те се срещат с различни професионалисти от полицията, правосъдието, системата за закрила, здравната система. Децата могат да влязат в контакт с правораздаването по различни поводи: като жертви или свидетели на престъпления; като деца, които са заподозрени или обвиняеми за извършване на престъпления; деца, на които родителите са в конфликт и спор за родителски права; деца, които се настаняват във форми на алтернативна грижа или други административни процедури. Независимо от причината, поради която децата се срещат с правосъдието, съществуват обстоятелства, свързани с особеностите на детското развитие, които правят тези срещи твърде стресиращи, понякога травмиращи и не винаги разбрани от самите деца. Проблемът добива още по-голямо значение, когато става въпрос за деца, които са от уязвими общности, като например ромската общност.

Децата от ромски произход са особено уязвими от гледна точка на гарантиране на основните им права по време на правните производства, от една страна, поради не познаване на културните различия на ромската общност и оттук не отчитане на особеностите на детето от ромски произход по отношение на неговото психическо, физическо и социално развитие. От друга страна, участващите професионалисти в различните фази на досъдебните и съдебни производства често имат предразсъдъци към ромските деца, което създава бариери и своеобразен отказ процедурите да бъдат ориентирани към мерки за адаптиране към нуждите им детско правосъдие. Най-общо, процедурите не са съобразени с нуждите на детето и със способността му да разбере тези процедури поради невъзможността да бъде чуто. „Ромите почти не разбират съдебното производство и съдебните решения. Понякога не могат да разберат проблема с престъплението/нарушението, тъй като са свикнали да се справят с вътрешните взаимоотношения по друг начин, а не според закона.“¹

¹ Ангелова Д., Кукова С., „Виновни по подражание. Дискриминация и предразсъдъци спрямо ромите в системата на наказателното правосъдие в България“, БХК, София 2020 г., ISBN 978-954-9738-50-6.

КОНТЕКСТ И ПРОБЛЕМАТИКА

Проф. Нели Петрова-Димитрова, г-р по педагогика

Идеите ни за подобряване на достъпа на децата до правосъдие или до справедливост, ако използваме синонимна дума се опитахме да приложим през специализирана социална услуга, която пилотира интегрирано предоставяне и с други институции и сектори и с други социални услуги. Услугата е насочена основно към гарантиране на правата на децата при участието им в правни процедури, като овластява родителите им или техните законни представители.

Необходимост от съвместна работа на социална и правосъдна системи при участие на деца в правни процедури

- Насилието и престъпленията срещу деца имат тежки последици върху детето, непосредствени и в дългосрочен план, ако не се окаже необходимата подкрепа. Много често единствената реакция е определяне на мярка за закрила по ЗЗД. Предприемането на мярка за закрила, без последваща терапевтична подкрепа за справяне с травмата от преживяното, каквато е най-честата практика на отговор при тези случаи, е недостатъчна. Дългосрочните последици не се разпознават от родителите, от системата за грижи и закрила, от образователните институции и пр. и често симптомите се приемат за неприемливо поведение, за лошо поведение, неморално поведение и пр.
- Престъпленията срещу деца, преди всичко насилието, най-често сексуалното, *често остават безнаказани, защото показанията на детето често са приемани за ненадеждни* – променят се, не са точни, не са достатъчно конкретни и ясни, не винаги е ясно дали не си измисля и пр. Твърде често не се образува досъдебно производство, поради липса на доказателства, или по неясни причини. Възможностите за влияние от страна на социална услуга са много малки, въпреки че изпращаме становища, настоявания и пр. На практика само родителите/законните представители могат да обжалват, въпреки, че по закон това могат да направят и директорите на ДСП, чл.213 от НПК.
- Когато институциите си „вършат работата“, много често ре-виктимизират детето. По изследвания на ИСАП, детето разказва средно между три и пет пъти това, което му се е случило пред различните институции – на полицията, като предварителна проверка, на социалните служби, отново като проверка на сигнала, на медицинско лице, при преглед, на полицията от-

ново, за разпит, може и в още разпити, за да участва и обвиняемия, за да е пред съдия и пр.; пред вещи лица и пр. Проблемът се задълбочава от това, че не малка част от тези специалисти не са подготвени да разговарят с дете по теми за насилие и престъпления.

- По отношение на дете, за което се предполага (нямаме понятие заподозряно), че е извършило престъпление, нуждата от дейности за гарантиране на правата му е още по-осезателна, от една страна, защото там рисковете от нарушения са доста по-големи и от друга, защото професионалните и обществени нагласи ги правят напълно реални. Рисковете и тук са свързани с неясния обхват на действие на международните стандарти, и тяхното транспониране, доколкото са валидни за досъдебно и съдебно производство, но сякаш не се отнасят до периода, който ги предшества и който се регламентира от закона за МВР.
- Системата за закрила не разпознава своето място при участие на деца в правни процедури извън тези по ЗЗД и СК, дори и там не винаги ролята им е на гарант на правата е добре осмислена и реализирана.
- Навлизането на практики на т.н. дружелюбно² или приятелско към детето правосъдие се опират на редица мерки за защита или закрила, които по същество се осъществяват в социални услуги и са фундамент на социалната работа³. Това е правосъдие за деца, в което особено значение придобива правото на детето да бъде информирано и изслушано, правото на участие и разбиране на производството, правото на човешко достойнство и забрана на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение или наказание, правото на представителство, правото на защита на личния живот, право на недискриминация, принцип на висшите интереси на детето, мултидисциплинарно сътрудничество, достъп до ефективни правни средства на защита и на справедлив съдебен процес, обучение на професионалисти. Утвърждаването на приятелско към детето правосъдие предполага съвместна работа между социална и правосъдна

² Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, приети от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 17 ноември 2010 г., ISBN 978-92-871-7274-7; Директиви на ЕС: Директива 2011/36/ЕС, Директива 2011/93/ЕС, Директива 2012/29/ЕС, Директива (ЕС) 2016/800.

³ Глобална дефиниция на социална работа, 2014 г.

система, доколкото работещите в социалната система имат компетенции по защита правата на децата и за оказване на закрила, да оценят уязвимостта, особеностите на личността на детето и рисковете за него, да предприемат мерки за гарантиране на сигурност и предпазване от виктимизация и вторична виктимизация.

Посочените трудности и рискове при участие на дете в правни процедури се увеличават значително и като разпространение и като интензивност при децата от ромската общност.

Нова/подобрена нормативна рамка, която отваря пространство за взаимодействие

Натискът за промяна от страна на директивите на ЕС, както и от вътре, чрез пилотни проекти на нови практики главно от НПО, опиращи се на правата на детето и неговия най-добър интерес, на отклика и подкрепата на съдии, прокурори, полицаи, на ново професионално отношение и концепция за справяне, на мултидисциплинарност и междуинституционално взаимодействие доведе до системни изменения, най-вече при децата, жертви на насилие и престъпление.

Не случайно с последните изменения в наказателното законодателство, предизвикани от задължения на страната ни да транспонира Директива 2012/29 и Директива 2016/800 на ЕС, **за първи път се регламентира⁴ връзка между структури на правосъдието и тези на социалната работа** – ДСП и чрез тях доставчици на социални услуги. Едновременно с това новият Закон за социални услуги отвори нови възможности за взаимодействие като дефинира дейностите по застъпничество и посредничество и информиране и консултиране, съгласно чл. 15. „Застъпничество“ по чл. 15, т. 2 е дейност за подкрепа на лицето да защити и да отстаива своите права и потребности в налични правни и административни процедури.“

⁴ Изменения в НПК и в ЗПФКПП, в сила от 01.09.2023 г.

Съвместното изготвяне на индивидуалната оценка между разследващия орган и ДСП, и индиректно включване на доставчиците на социални услуги.

По отношение на децата, пострадали или свидетели на престъпления измененията в ЗПФКПП препоръчват „без излишно забавяне“ сформирание на екип.

По отношение на децата, предполагаеми извършители на престъпления индивидуалната оценка, която се предвижда на най-ранен етап на обществената реакция (разследване, съдебни процедури и пр.)⁵ се нарече характеристика, независимо че за децата, пострадали от престъпления е индивидуална оценка, и независимо, че и в двете директиви на английски се използва едно понятие *individual assessment*. На следващо място, докато при първата група деца, взаимодействието на наказателната система със социалната при изготвяне на индивидуалната оценка да е почти задължително, при децата, извършители то е по преценка на инспектора от Детска педагогическа стая, или на прокурора, като не е ясно по какви критерии ще се извърши тази преценка.

Все пак измененията в НПК „принуждават“ за сътрудничество между системите и включване на доставчици на социални услуги, както чрез ДСП, така и чрез участие на специалисти (НПК чл. 387 2–8), като:

- задават съдържание на характеристиката, което изисква и различна от тази на ИДПС компетентност – чл. 387 (6) „Характеристиката се основава на данни за личността, достигнатата степен на емоционална и социална зрялост на непълнолетния, за неговото икономическо положение, социалната и семейната му среда, предпоставки за уязвимост, предходни противоправни прояви и мерките, взети по тях, както и всички рискови фактори, свързани с обстоятелствата по делото.“
- задават право на участие на детето, на родителя и на лица, които имат информация или са посочени от детето.

Въвеждането на тези практики наистина ще зависи и от застъпничеството на социалната услуга, чрез родителите/законните представители на детето и чрез информиране и консултиране на самото дете.

⁵ Директива (ЕС) 2016/800.

Съвместна работа при разпит на дете между разследващия орган и ДСП, и възможност за включване на доставчиците на социални услуги.

При децата, пострадали от насилие или престъпление участието на специалист (психолог или педагог) от социална услуга в разпит на дете, жертва или свидетел на престъпление по смисъла на НПК чл. 139 а и чл.140 е и дейност по услугата застъпничество, тъй като това участие гарантира спазването на правата на детето, неговия най-добър интерес, като свидетел със специфични нужди.

Включването на КМ в чл.36 г на ЗЗД, се надяваме да доведе до подобряване на работата по него – срещи, които проследяват случая, взаимно договаряне на цели, координиране на действия между институциите.

При децата, за които се предполага, че са извършили престъпления, измененията в НПК по отношение на разпита на непълнолетен (чл. 388 1-3), също въвеждат определени гаранции за по-трудно нарушаване на правата на детето, за оказване на натиск, манипулиране и дори насилие при провеждане на някои правни процедури. По отношение на малолетните, е необходимо застъпничество за прилагане на всички мерки за защита на дете, свидетел на престъпление.

Продължава да е трудно проследяване и гарантиране на правата на детето, участник в административни процедури по ЗБППМН. Там участието на адвокат е пожелателно, негарантирано, маскирането на много дейности като възпитателни всъщност принудителни, но без правни гаранции за спазване на правата на детето.

Специализираната социална услуга „Достъп до справедливост/Зона заКрила +“ – един добър отговор на необходимостта от взаимодействие в името на най-добрия интерес на детето, жертва или свидетел на престъпление и детето, заподозряно/обвинено за извършване на престъпление

Специализирана социална услуга⁶ се **предоставя като комплекс от различни социални услуги** съгласно чл. 18 ал. 3 т. 2 от Закона за социалните услуги (ЗСУ) по смисъла на чл. 15, т. 1 – *информирание и консултиране*, т. 2 – *застъпничество и посредничество*, т. 4 основно при участие на деца в правни и административни процедури като пострадали от престъпления, като жертви на насилие, като обвиняеми за извършване на престъпления или противообществени прояви.

Специализираната социална услуга **е място**, където всички институции се срещат и работят заедно в името на най-добрия интерес на детето. (ЗСУ, чл. 131(3)1. *създаване на обща среда, в която да се осъществяват дейностите и услугите*). Специализираната социална услуга се предоставя на място, където детето родителите му, ще бъдат посрещнати и приети, така че да споделят чувствата, преживяванията си пред специалисти, които да ги подкрепят. Услугата се предоставя и мобилно, във високорискови общности.

Специализираната социална услуга информира по подходящ за тях начин деца, преживели или свидетели на насилие, както и деца, за които има основателни съмнения, че са извършили престъпление, и техните родители, и ги **консултира за техните права, достъп до правосъдие и до обществени ресурси**, съгласно релевантната нормативна рамка, като им осигурява сигурност, безпристрастност и подходи и практики, в които най-добрият интерес на детето е във фокуса на всяка предприета интервенция.

Специализираната социална услуга **оказва подкрепа за гарантиране на представителството на детето**. Изследва и се застъпва за яснота на законното представителство, което често е проблем

⁶ Предоставя се и сега от Зона заКрила в София, Шумен и Монтана, от ЦОП от София, Видин, Бургас, Стара Загора, Благоевград и други.

и при двете групи деца, а достъпът им да участие като субект във всяка процедура може да се осъществи основно през законния представител. Ето защо един от главните фокуси на услугата са родителите на деца и от двете групи, чиято уязвимост за нарушаване на права се увеличава от принадлежността им към ромската общност.

Специализираната социална услуга работи за намаляване на риска от вторично виктимизиране, от сплашване и манипулиране на детето при **участието му в правни процедури чрез застъпничество и посредничество**, съгласно ЗСУ чл. 15 т. 2, НПК чл. 139 а и чл. 140, 219, 385, 387, и пр. за гарантиране на достойнството и уважението на детето и избягване на допълнителен стрес **по време на разпита или изслушването** му от съответния орган. Специалистите, които **опосредяват разпита**, са специално **обучени за интервюиране на дете за целите на разпита и ползват методиката, основана на доказателства**, а именно протокол на NICHD. Средата гарантира избягването на прекия контакт с извършителя на насилието и детето, което е жертва. Когато детето е извършител, тя му дава възможност и да разкаже спокойно за случилото се, без да се страхува. Застъпничеството/Посредничеството на детски специалист (педагог или психолог) при разпита или изслушването на детето, не е просто присъствие в една дружелюбна среда. Този специалист „превежда“ диалога между детето и правосъдието, така че и двете страни да бъдат зачетени. За да „превежда“ той е подготвен да разбира и уважава особеностите на детето като пострадал / свидетел или заподозрян за извършител на проява – развитието, езика, емоционалното състояние, психичното и социално функциониране, които влияят съществено на разбирането на въпросите за случилото се от детето, на отговорите, които дава. Този специалист може да зачита нуждите на детето от сигурност, доверие, уважение и пр. Виеозаписът на разпита / изслушването е възможност и предпоставка да се избегнат повторни разпити и/или разкази за експертизи и други цели и производства. При децата, извършители, виеозаписът гарантира тяхната сигурност.

Специализираната социална услуга **информира за правото на детето на индивидуална оценка**, съгласно ЗСУ, чл. 6, ЗПФКПП, чл. 6б, ал. (2), или характеристика, съгласно НПК, чл. 387, застъпва се за участие в **изготвянето на индивидуална оценка и на характеристиката**, съвместно с ДСП или по искане на МВР, съгласно ЗПФКПП, чл. 7 а,

чл.76⁷, чл.7з (1), (2), (3)⁸ НПК, чл. 387, и съгласно Директива 2012/29, чл.22 и Директива 2016/800.

Услугата предоставя и придружаване за осигуряване на медицинска подкрепа (медицинско освидетелстване; медицински преглед, придружаване за изследване от специалист и гр.).

Специализираната социална услуга съдейства за всяка кризисна интервенция и застъпническа подкрепа, медицински услуги, консултиране, информирание и подготовка за участие в наказателни (предварителна проверка по Закона за МВР, досъдебно и съдебно производство по НПК) и/или граждански производства (ЗЗДН, ЗЗД, ГПК и гр.).

Специализирана социална „Достъп до справедливост“ услуга функционира върху подход, включващ мултидисциплинарност на екипа на услугата и междуинституционално партньорство. Участието на специалисти с различна експертиза във всички интервенции гарантира, че комплексните и уникални потребности на децата ще бъдат разпознати и удовлетворени. На всички етапи от работа по случая се обменя информация, решенията се вземат съвместно и осведомено, аргументирано, децата и семействата оптимално се ползват от добрата координация. (ЗСУ, чл.131(3)т.3. осигуряване на координацията и съвместната работа на специалистите, извършващи дейностите и услугите от различните сектори.)

Специализираната социална услуга „Достъп до справедливост“ **създава условия за участие на детето и неговите родители.** Детското участие се основава на приемането на детето като личност, като субект, носител на права, като човешко същество, чиято възраст е специфика, не дефицит.

⁷ Чл. 78 (2) Когато пострадалият е дете, извършващият оценката орган или организация незабавно уведомява отгел „Закрила на детето“ към дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ или постоянен адрес на детето.

⁸ Чл. 7з. (1) При необходимост от извършването на разширена индивидуална оценка органите на Министерството на вътрешните работи или следователите без излишно забавяне сформират екип с участието на представители на дирекция „Социално подпомагане“ и на местната администрация.

(2) В зависимост от особеностите на случая в екипа могат да бъдат включени и личният лекар, психолог и други подходящи специалисти.

(3) Членовете на екипа вземат съвместно решение относно необходимите действия, които следва да бъдат предприети за целите на извършването на оценката.

На първо място участието на детето се гарантира в работата по случая⁹. Търсенето на мнението на детето по важните въпроси, които го засягат, изразява уважение и зачитане към неговата личност, помага на детето да поеме отговорност, да участва пълноценно в целия процес. Тази позиция прави намесите на възрастните по-легитимни и подкрепя възстановителния процес, който често е именно в смяна на позицията от жертва или извършител на прояви към субект на подкрепата.

Детето ще бъде информирано за всичко, което се случва и ще се случва, за да могат институциите да си свършат работата. На всеки етап от работата и от всяка институция би трябвало да бъде информирано и питано за неговото мнение. Когато не е възможно да се съобразим с неговото желание, е важно да се обясни на детето на разбираем език, по разбираем начин по каква причина не сме в състояние да се съобразим.

Важно е да се обясни смисъла на участие в правните процедури, ролята на всеки участник, важността на това, което детето има да каже. Необходимо е детето да се запознае с обстановката в специализираното помещение за разпит, кой ще бъде там, по каква причина, къде ще бъдат родителите му, и пр.

Важно е да се обясни подкрепата, която получава от социалните работници и психолози.

Специализираната услуга „Достъп до справедливост“ е основана на правата на детето, на законова рамка и на международните и национални стандарти. Тя утвърждава принципите и практиките на приятелско към детето правосъдие, съобразено с висшите интереси на детето.¹⁰

- Конвенция на ООН за защита правата на детето, Закон за закрила на детето
- Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, приети от

⁹ Наръчник за професионалисти, работещи по метода Барнахус, за това как да се овластват децата при управлението на случай, <https://library.sapibg.org/book/narchnik-za-profesionalisti-raboteschi-po-metoda-barnahus-za-tova-kak-da-se-ovlastyavat-decata-pri-upravlenieto-na-sluchai>

¹⁰ Отнася се до системи на правораздаване, които гарантират зачитането и ефективното прилагане на всички права на децата във възможно най-висока степен и в съответствие с нивото на зрелост и разбиране на детето и обстоятелствата по случая.

Комитета на министрите на Съвета на Европа на 17 ноември 2010 г.

- Директиви на ЕС: Директива 2011/36/ЕС, Директива 2011/93/ЕС, Директива 2012/29/ЕС, Директива 2016/800/ЕС; НК, НПК, ЗПФКПП,
- Закон за защита от домашното насилие
- Закон за социалните услуги

ДОКЛАД ОТ УЧАСТВАЩО ИЗСЛЕДВАНЕ В ДЕЙСТВИЕ (ACTION RESEARCH) НА НУЖДИТЕ ОТ ПОДКРЕПА НА ДЕЦА, УЧАСТВАЩИ В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ И ТЕХНИТЕ РОДИТЕЛИ¹¹

Проф. Нели Петрова-Димитрова
доц. Мая Чолакова
Силвия Петрова

¹¹ Петрова-Димитрова, Н, Чолакова, М., Петрова, С., Институт по социални дейности и практики, юни, 2023, София; <https://sapibg.org/bg/news/doklad-ot-uchastvashcho-izsledvane-v-deistvie-action-na-nuzhdite-ot-podkrepa-na-deca-uchastvashchi-v-pravni-proceduri-i-tehnite-roditeli>

Въведение и контекст на изследването

Разработването на специализирана програма за подкрепа на децата в контакт със закона от ромската общност и на техните родители предполага добро познаване на техните трудности и на специфичните и потребности, произтичащи от тези трудности.

Децата от ромски произход по-често се срещат с правосъдието като предполагаеми извършители, отколкото като жертви на престъпления. Те вероятно са най-голямата група деца, обект на т.н. възпитателни мерки по ЗБППМН, които се налагат за бягства от дома или училище, за просия, за поведенчески прояви в училище, а след навършване на 14 години и на присъди за кражби, грабежи и пр. В процедурите като предполагаеми извършители те често не са информирани на разбираем език, ползват служебна защита, която не е специализирана за деца, нямат достъп до подкрепа, извън системата за БППМН. От друга страна, твърде често те са жертви на насилие и престъпления, но нямат достъп до мерки за приятелско към детето правосъдие, дори изобщо до правосъдие, тъй като голяма част от сигналите за тях не достигат за образуване на досъдебни производства. Насилието над деца в ромската общност е проблем, който често се negliжира от самата общност, а и от институциите, адресирайки го към традиции и култура. Най-честата проява на насилие е negliжирането, което като последица има най-малко социално изключване, което от своя страна е основен рисков фактор и за виктимизация, и за прояви в конфликт със закона. Така тези деца по-често са обект на физическо и сексуално насилие, на въвлечане в просия и проституция. Децата имат нужда от специални мерки за достъп до съществуващите мерки за защита за деца в наказателното правосъдие, било като свидетели, било като предполагаеми извършители. Такива специални мерки биха могли да бъдат набор от дейности за информиране, застъпничество, посредничество, консултиране, учене в умения, което по същество е специална програма за предоставяне на социални услуги, по реда на ЗСУ.

Родителите по-скоро не са информирани за възможностите за приятелско правосъдие, не притежават познания, умения и нагласи да се застъпват за децата си. Често проблемът с представителството не е решен по добър начин — бащата не е припознал децата, майката може да отсъства, или да има противоречиви интереси, близките нямат правомощия и пр.. Тези трудности водят до риск от злоупотреба с правата на децата при участието им в някои про-

цедури, където правата на децата не са много ясно дефинирани – на първо място това са възпитателните дела за противообществени прояви, каквито ЗБППМН предвижда за деца над 8 години. В тези дела се допуска участие на адвокат, но само срещу заплащане, за тях не се отнася правото на гарантирана защита. Информирането на децата и родителите, за възможностите да получат адвокатска консултация и защита, както и възможностите това да се постигне през социалните услуги сериозно ще повлияе опитите за злоупотреба. На следващо място, е рискът от недобро третиране при т.н. полицейска проверка по чл.10 от ЗМВР, която, особено с деца от уязвими групи, често се използва за провеждане като разпит, но без законовите гаранции при разпит на дете. Обикновено децата не са информирани, както изисква провеждането на разпит, могат да бъдат сплашвани, и пр. Препоръката на Директива /ЕС/ 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство за видео записване на процедурите, в които участват деца, особено като предполагаеми извършители, не се познава от родителите на ромските деца, както и не се познава правото им да поискат приятелски процедури. Тук също информираността на родителите може да доведе до по-добро спазване и прилагане на законите. На следващо място, трябва да се отбележи по-честото необразувано досъдебно производство при случаи на насилие и престъпления срещу деца от ромската общност, което не се обжалва, най-често поради недостиг на познания. Тези проблеми очертават нужди от повишаване на познанията и на уменията за защита на правата на децата от техните роднини и близки, на информираността за специфичните разпоредби при различни ситуации, която нужда е значително по-видима за родителите на деца от ромската общност, които често изпитват страх и недоверие към институциите, от които зависи спазване на правата, често не разбират достатъчно писмените обяснения, и имат нужда внимателно, спокойно на разбираем език информиране, придружаване и подкрепа.

Не се разпознават особените потребности на децата от ромската общност при достъп до правосъдие и закрила. Институциите, включително представителите на защитата, т.е. адвокатите не познават/не обръщат внимание на особеностите на детето от ромски произход по отношение на неговото психическо, физическо, социално развитие и не са в състояние да съобразят процедурите с неговите нужди, което от една страна повишава риска от вто-

рична виктимизация, от друга не осигурява възможност детето да бъде чуто. Изготвянето на индивидуална оценка, която да ориентира прилагането на мерки за адаптирано към нуждите на детето правосъдие е по-скоро епизодична на практика, на ИСДП и някои партньори, за нуждите на правосъдието.

Закрилата от насилие не винаги е навременна и адекватна, центрирана към нуждите на детето. Няма добра/често никаква връзка между мерките за закрила и участието на децата в правни процедури – често детето се извежда и настанява в КЦ и с това приключват социалните интервенции, дори при случаи на въвличане на дете под 14 г. в проституция. Много често участието в правни процедури се бави, то бива сплашвано от роднини, обвинявано и в немалко случаи мярката за закрила се изживява като наказание. Децата имат нужда от гарантиране на правата им като деца от системата за закрила и за да имат изобщо достъп до правосъдие и за да бъде достъп до приятелско правосъдие. Липса на междуинституционално взаимодействие и сътрудничество в интерес на детето. Структурите за закрила нямат компетенции да се застъпват за стартиране на разследване, за прилагане на мерки за защита по смисъла на Директива 2012/29 /ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепа и защита на жертвите на престъпления и за замяна на Рамковото решение 2001/220/ПВР на Съвета и на Директива /ЕС/ 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, децата много рядко имат особен представител, който да се застъпва и често те изобщо нямат достъп до правосъдие. Когато стартират правни процедури, отново има проблем с представителството на децата. Службите по закрила имат нужда за развити компетенции за защита и придружаване на детето по време на правни процедури или да ги възлагат на социални услуги. Имат нужда и от компетенции за междупрофесионално взаимодействие при управление на случай на дете от ромски произход. Полицията, прокуратурата имат нужда да развият компетенции на свои служители за професионално взаимодействие със службите по закрила и със социалните услуги.

Концепция на изследването

Участващо изследване в действие

Изследването се осъществява като участващо изследване в действие, което предполага че:

- Целите, съдържанието, методологията и резултатите от изследването се разработват съвместно с целевата група;
- Основен обект на изследването са дейностите по проекта, които се наблюдават и анализират с оглед целите на проучването – информационни срещи, обучения, ателиета, работни срещи на екипа и пр.
- Изследването е качествено, т.е. то е насочено към идентифициране на определени проблеми и нужди, без да се отчита тяхното количествено измерение.

Ключови изследователски въпроси

- Какво е за тях правосъдието, свързано ли е с представа за справедливост?
- Кои са основните трудности, които децата срещат при участие в правни процедури (лошо/дискриминационно отношение, непознаване на процедурите, непознаване на последиците и пр.)
- Какви са специфичните трудности в зависимост от това дали са пострадали от престъпление или обвинени за извършители;
- Кои са основните трудности, които родителите на деца, участници в правни процедури срещат?
- Какво според тях трябва да се промени за да бъде справедливо?
- Как виждат своята роля като родители за такава промяна?

Цел и задачи на изследването

Цел: идентифициране на специфичните потребности на родителите на деца в контакт със закона, на които да се опита да отговори Програмата за предоставяне на специализирана услуга.

Задачи:

- Идентифициране на ключовите проблеми, свързани с участие на деца в правни процедури.

- Идентифициране на проблеми, свързани с участието на деца в правни процедури като последици от насилие, от престъпление, от извършване на престъпления и пр.
- Изследване на представата на целевите групи за достъп до справедливост.

Методология на изследването

- Набирането на информация в процеса на реализиране на дейностите по проекта, чрез директно участващо наблюдение на изследователите, и индиректно наблюдение и контент анализ на протоколи от включено наблюдение на три информационни срещи; едно обучение, две ателиета.
- Индиректно наблюдение, анализ на речта или контент анализ на протоколи от три екипни срещи на работния екип по проекта.
- Анализ на протоколи, доклади от провидението събития.
- 11 интервюта с деца и с родители.
- 3 фокус групи с професионалисти.

Представяне на резултатите от изследването

Резултати от изследването на професионалисти

Правни процедури, в които участват децата, през погледа на институциите

Представителите на институциите, които работят в общностите, познават правните процедури, които се отнасят пряко до тяхната работа, до закона по който те работят и не познават по отношение на изследваната тема правните процедури, в които участват деца, в рамките на други закони.

Представителите на МК, особено тези с юридическо образование, познават процедурите по ЗБППМН, посочват участието на деца във възпитателни дела и при изпълнение на възпитателни мерки

Представителите на ОЗД посочват участието на деца в процедури по изслушване по чл.15 на ЗЗД, при родителски конфликти, при определяне на мерки за закрила и при други граждански дела и също посочват фигурата на особения представител, но не са сигурни кога е необходим и каква е неговата роля.

Представителите на полицията, основно инспектори от детска педагогическа стая, също посочват правните процедури, които са в тяхната професионална рамка като задържане и беседи по ЗМВР, задържане и разпит по НПК, завеждане на отчет по ЗБППМН.

„Потърпевшо дете задължително се разпитва в присъствието на педагог, разследващия вика колежата от ДПС, който е с педагогическо образование..знаем за сините стаи, ама това е по преценка на разпитващия“ (инспектор Детска педагогическа стая).

Понякога изглежда, че професионалистите имат трудности и в рамките на своята законодателна рамка – например неяснота за смисъла на изслушването дори от ОЗД/ДСП, които сякаш го приемат и като даване на показания, не като нещо със свесвам друг правен статут, а именно право на детето да изрази своето мнение.

„При наказателни производства задължително се определя законен представител на детето, и той присъства заедно с родителя на детето на разпита, например“ (инспектор Детска педагогическа стая).

Никой от участниците не спомена правото на индивидуална оценка и за едната група деца и за другата, вероятно не познават изискванията на Директива 2012/29 /ЕС, по която именно заради индивидуалната оценка има наказателно дело срещу страната, нито по Директива /ЕС/ 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство.

Интересно, че никой от участниците не спомена участието на децата в изпълнение на пробационни мерки, например и участието на ДСП, на МКБППН при изготвяне на индивидуалния план за изпълнение на присъдата, както е според чл. 230 от ЗИНЗС.

Участниците имаха съпротиви да посочат именно своите трудности при работата им свързана с участието на деца в правни процедури. Те адресираха проблемите или към нормативната рамка или към самите деца и техните родители.

Представителите на помагащите професии имат минал опит в работата с деца жертви или свидетели на престъпление или с противоправно поведение при участието им в правни процедури (прегледно възпитателни дела)

„има такива деца под една или друга форма, извършители или свидетели на насилие, в момента нямаме с участие в правни процедури“ (социален работник)

Основни трудности, които професионалистите срещат при участие на деца в правни процедури

Според полицаите, основната трудност в работата им с децата, извършители (с децата, жертви според тях нямат работа) е в новата инструкция за задържане, която е дошла след един медиен случай и която на практика им забранява да задържат деца и да ги водят в полицейското управление. От многото уточняващи въпроси за същността на трудността, изглежда става дума за отпадане на един съществен инструмент за въздействие, именно завеждането в участъка и разговора там и с детето и с родителите му.¹²

„Съвсем друго е като заведеш в районното и друго е на улицата да го предадеш на родителите, те изобщо не ни обръщат внимание, после прокурорът ги изпраща на МКБППМН и нали чухте там какво става“.

„Какво възпитателно дело, те ни се подиграват, изобщо не ни взимат на сериозно“ (МКБППМН) „Возпитателните мерки са неефективни“ (МКБППМН).

„Родителите не се интересуват, не искат да идват на възпитателно дела – „ти ще му говориш там и само ще ми губиш времето“; те самите вършат същото и не учат децата, че да се краде, например е неправилно“ (МКБППМН).

„Училището прави всичко, което трябва. Родителите са проблемът, не ги пращат на училище, медиаторите ходят в началото и в края на годината и констатираат, че не са на училище и какво правят като не са – крадат..“ (представител на училище)

„И в края на годината изведнъж от училището изпращат писмо до нас, че над 100 деца от квартала не са били на училище..“ (ОЗД/ДСП).

Посочват се трудности, свързани с оказване на медицинска помощ, особено от страна на ОЗД, те смятат, че полицията има начини да осигури такъв преглед, но не и те.

Според помагащите специалисти (в това число социални работници, педагог, образователен медиатор, сътрудници социални дейности), основните трудности, които самите те срещат при работата с деца, жертви или свидетели или извършители на

¹² Инструкция за изменение и допълнение на Инструкция № 81213-78 от 24 януари 2015 г. за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в Министерството на вътрешните работи; <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp;sessionId=4D1CF97B08710933CDCB1EE4594F8280?idMat=187147>

престъпление, са свързани на първо място с факта, че насилието не се „припознава“ като проблем в общността, освен ако не става дума за тежко физическо посегателство или сексуално насилие. Рефлексите по темата за достъпа до справедливо парвосъдие изобщо са по-скоро в контекста на насилието като широко разпространен феномен, особено в по-маргинализираните семейства: „това ти е заложено във възпитанието, манталитетно,... ако не слушаш, ще ядеш шамари“. Трудност е и несподелянето, тъй като дори да има хора, които наистина се нуждаят, „нашите хора са затворени, станели дума за насилие, за по-лични неща на семейството“.

„Трудно ще се случат нещата, много са резервирани хората, циганите са резервирани хора, не обичат да предоставят лична информация“ (социален работник)

„Не споделят за техните проблеми, насилието се прикрива, нагласите в ромската общност са такива, че приемат някои видове насилие за нормално, съседите като видят, че мъжът бие жената, няма да посмеят да се намесят или да подадат сигнал. защото ще стане скандал. Ще има странични наблюдатели, но няма да се намесят...“ (образователен медиатор)

Участниците обясняват това от една страна с културата, в която доминират патриархалните отношения – зависимостта/подчинението на жената от съпруга/ „съжителя“ като основен източник на доходи, волята на разширеното семейство, от друга – със затвореност и съпротиви да споделят пред външни хора, а от трета – със страх от това, че ще има последствия за тях самите.

Помагащите специалисти споделят, че когато децата, извършители на противоправни деяния, се насочват към тях/ техните услуги, те вече „са стигнали твърде далеч“:

„Много трудно е да се спре, децата вече са обиграни, дори театралничат, убедителни, опитни, знаят как да застанат и да ти кажат това, което искаш да чуеш, че има желание да се промени, но то вече е въввлечено в това нещо и е много трудно“ (социален работник)

„Първият ми случай с противообществени прояви. Непрекъснато се явявахме на дела, но за тях това беше начин на съществуване. Завърши със смърт на едно от децата в опит да открадне жица. Другото постъпи в институция. На едно от възпитателните дела бяха настроени добре към него, питаха го защо го прави – „очите виждат, харесват, ръцете взимат“. Биеха ги в ДПС, но дори това за тях беше нещо нормално – там се бие, не те галят с перце... Оттам идва и недоверието“ (социален работник)

При децата жертви или извършители, „има една затвореност, негативизъм, всичко обръщат към негативната страна. Дори когато им казваме, че не са лоши, но са извършили нещо лошо, те сякаш искат да докажат, че са лоши, застават с гръб и гледат към вратата“ (*педагог*).

Друга основна трудност при работата с деца жертви или свидетели или в конфликт със закона е липсата на съдействие от институциите – те просто си прехвърлят случаите (в това число и родителите) с молба „да ги оправят“. Като най-съдействащи се определят училищата и после лекарите, най-малко – полицията и съдът. Участниците споделят, че много често се чувстват безсилни: „... Дори ДПС отказа да съдейства, казаха ми да спра да се занимавам, чакаха по-голямата да навърши пълнолетие“ (*случай на проституиращи момичета*).

Сред групата на служителите, на въпроси свързани с трудности в тяхното взаимодействие отговорите сякаш бяха, че по-скоро те нямат проблеми, обменят си информация, например когато дете е жертва всеки го пита и си набира собствена информация, което всички определиха като лошо, като недобре за детето и за правораздаването, но все още си е практика. Посочена беше добра практика ОЗД и ДПС заедно да провеждат среща с детето и да набират информация от него за случилото се, но започне ли до съдебно производство информация не се подава. На въпроса, а ако полицията има информация, че детето е заплашено от например сексуално посегателство¹³ по време на разследването няма ли да подаде информация на ОЗД, по-скоро не отговориха на въпроса, казаха че това са редки случаи.

¹³ От изследователите беше посочен пример от София, макар и от друга община за две деца от ромски произход, които споделят с баба си за продължаващо във времето сексуално посегателство от съжител на майка им, от когото тя има малко дете и от когото е изцяло материално зависима. След сигнал на бабата в РПУ се провежда т.н. полицейска беседа, на която децата дават много детайлна информация за случващото се и след тези действия, някъде седмица след сигнала информират ОЗД/ДСП и те извеждат децата като мярка за закрила при бабата. Веднага след това извеждане децата порменят показанията си пред полицията, по време на разпит в „синя стая“, – който се явява трети за тях, отричат всичко, което са разказали. Полицията не предоставя никаква писмена информация от сведенията на децата на ОЗД, участва само в първата среща по КМ, след това не.

Трудности на децата, които участват в правни процедури, през погледа на институциите и специалистите в услугите в общността

За трудностите на ромските деца при участие в правни процедури, няма представена информация, по-скоро се коментира, че те много добре познават правата си, но не знаят задълженията си.

Повдига се въпросът (от представителите на училището, на ОЗД, на МКБППМН) за ранните сексуални съжителства и ненамесата на прокуратурата, ОЗД дават пример за такава ненамеса при сигнал от тяхна страна.

В групата на помагащите специалисти сред основните проблеми при участието на деца в правни процедури е, че „децата ги бият“:

„Почнаха да му масажират вратлето така, по един специален начин, той беше с гънки и колан с една такава голяма катарама,... те му казват – ти и този ли колан си откраднал... Гледах как главата му се клати, като махало на камбанка.“ (социален работник)

От друга страна, споделя се пример за противоречиво отношение от страна на родителите към тези актове:

„Родителите се появиха на по-късен етап, но когато тръгнах със семейството, той (момчето) разказваше как е било бито другото дете, а те се смееха и му се подиграваха – на другото дете... За тях това е начин на живот, може да изядат боя, но в крайна сметка да се оцелее.“ (социален работник)

Трудности за родителите през погледа на помагащите специалисти

Като трудност за родителите се изтъква, че те се стрхуват да се застъпват за правата на децата си, защото се опасяват, че може да стане по-лошо за децата и за тях самите:

„Дори да знаят някаква част от правата си, от страх няма да се защитят... защото се опасяват от насилие спрямо тях“; „... страхуват се и от органите, и от общността“ (социален работник)

Средата, която поражда насилие, отправя предизвикателство към децата и към родителите. Когато напуснат сигурната, защитената среда/ услугата, те се връщат обратно там – в семейната среда/ общността.

„Колкото и да ги консултираме, да търсим подкрепа, когато идват при нас — деца или родители, те се чувстват спокойни, защитени, но когато излезнат, те се връщат там, където са проблемите, и дори да имат желание, не могат да избягат.“ (социален работник)

Самата продължителност на „процедурите“, връщането на молби от съда заради некоректно попълнение данни и пр. обезкуражават хората: „Когато юристът обясни процедурата, тя се отказва... „

Според помагащите специалисти, от тяхната професионална роля зависи преди всичко изграждането на доверителна връзка, оказването на психологическа подкрепа, работа със семейството.

Препоръки за преодоляване на трудностите

Изглежда нуждата от безплатна консултация с юрист/ адвокат е сред най-препоръчваните мерки за преодоляване на трудностите. Информацията следва да бъде поднесена разбираемо, тъй като хората са неграмотни:

„да им се разказва на достъпен език, без терминология, права, али-неи, те не ги разбират хората. Имат си техните случаи, искат съвет, помощ“ (социален работник)

Предложенията за новата програма за услуга са доста малко и сякаш доста общи:

- детски съд;
- да се включат в екипа специалисти от общността;
- да се осигури правна помощ, не винаги имат пари за адвокат по други дела, имуществени например;
- медицинска помощ, да има лекар веднъж седмично например;
- да се работи с родителите;

Сред препоръките е и да се създаде наръчник —

„в такава ситуация какво да се прави. Да разберат на какво имат право, но и отговорност“; „Наказанието си е наказание, има престъпление, това е една трудност. Всяко тяхно право върви със задължение, за да не ти се случва това“ (социален работник)

Резултати от изследването на родители и деца от общностите

В рамките на планираното изследване относно трудностите на хората от ромска общност при срещите им с правосъдието, са проведени общо 11 полуструктурирани интервюта, от които 6 с деца на възраст между 9 и 15 години и 5 с родители в кварталите Факултета и Филиповци, София.

Респондентите бяха предварително проучени и поканени за участие от представители на местна организация, изпълняваща подкрепа в общността. Контактните лица са разпознати като доверени фигури от респондентите, част от тях са във връзка клиент-подкрепящ специалист.

Четири от петте деца имаха контакт с полицията като обвинени. Най-малкото, деветгодишно дете сподели по-скоро за впечатленията и представите си свързани с полицията, правилата, наказанията и живота на децата в местното училище и в квартала.

Проблеми при участие в правни процедури

От събраните данни може да се обобщи, че проблем с правосъдието имат предимно момчетата от общността. Най-често срещани деяния са: употреба и разпространение на упойващи вещества, кражби и сбивания, като посочваните деяния, респондентите съотнасяха както към децата, така и към възрастните.

От една страна нивото на владение на български език, от друга страна възрастта на децата и невъзможността на техните родители да присъстват, наложи срещите с децата да присъства тясно доверено лице от партниращата организация.

При срещите с родителите, подкрепящите ги лица присъстваха частично. При три от тях – за да съдействат за попълването на съответните декларации във връзка с провеждането на интервютата, само в едно от интервютата присъства специалиста през цялото време.

Основните трудности на възрастните бяха, свързани с:

- Предполагаеми последствия заради участието им в изследването

„аз се съгласих да участвам, ама да не стане нещо? (...) „страх ме е да не направят нещо на децата“, „да не объркам нещо“ (майка на 12-годишно дете, спряно от полицаи на улицата с въпроси относно собствеността и начина на придобиване на електрическа тротинетка)

„най-малкият ми син вече е страдал, той знае как е, що е (...) раз-каза ми, че полицаите много бият“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

„дали мислите, че си измислям, дали ми вярвате“ (майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения)

„аз не общувам с никого, не излизам от двора, моето дете е много кротък. Нищо не знам, не говоря с комшиите, прибирам се от работа. Нямам нищо общо с махалата. Ние сме си у двора бая хора и си общуваме ние, не искам да общувам с другите. Сега си вкъщи, гледам си домакинската работа и това е. Ако дете стане жертва, това е много лошо, ще потърся полицията. Не съм ходила никъде досега и не знам. Ако дете извърши престъпление, това е още по-лошо, но не знам. Аз съм живяла в блок, не съм живяла в махалата. Няма друго по-кротко дете от моето. Виждам съм деца, които ровят в боклуците, търсят си нещо, може би желязо.[...] Едно дете може да направи всичко — да взеле да открадне, да вземе нещо, зависи от родителя. Не съм ходила у полиция и не знам, чичо ми е полицаи от 20 години, ние не сме такова семейство. Не знам полицаите с какво се занимават, за какво ги викат, какво правят с тях. По телевизията съм чувала, че се вземат деца, но тук не съм чувала. Това е много лошо да ти вземат децата, много лошо. Аз моите деца си ги гледам, даже и внучето си гледам. Ако дете, бъде заловено в престъпление, най-трудно за него ще е страха, децата се страхуват. Всяко едно дете си има страх от нещо, като отидат у полицията нормално, че ще ги е страх. Моят син е много страхлив, от всичко се страхува, страх го е че ще го бият. Всички госпожи го знаят. Дъщеря ми също ще учи за полицаи, много иска да стане полицаи. В рога ни са трима полицаите. Тя е учила за право, но не иска това. Много е умна. Ние сме тихи хора. Чичо ми е в трето районно, пенсионира се. Ако си знаех правата, щеше да е добре. Моят син все го заплашвах със закрилата, защото не искаше да ходи на училище. Чувала съм, но не знам как става вземането на децата. Полицаи са спрели сина ми и са го питали откъде е взел тротинетката, той е казал че му я купихме, но ми каза вечерта преди да си легне. Той така ми каза, по принцип не лъже, но на едно дете много не се вярва, дали е било така или не, не знам. Стори ми се уплашен, имам си документи за тротинетката, да бяха дошли сях да ги покажа. На моето дете се случва за първи път да го спират и да го питат. И аз се уплаших когато ми разказа за това, защо се е случило така, аз не съм го откраднала. Бях уплашена, защото и детето ми беше уплашено. Те са минавали и са го питали, той се е уплашил и се е прибрал. Обичайно не се плаши от полицията.“ (майка на дете, спряно на улицата от полицаи с въпроси откъде притежава електрическа тротинетка)

„Мама каза да гойда тук като свидетел.“ (12г., призован за свидетелски показания в участъка)

- Страхове, свързани с упражняване на полицейско насилие към децата при задържане и разпити

„Викам му, докато сме тук, кажи ми дали те биха.“ — обръщение на майка към сина, преди да го освободят, след като е бил задържан за 24-часа — (...) синът ми беше много бит. Не по лицето, а по гърба. Използвали са шокови палки (...) момчето, с което беше задържан разказа, че синът ми е викал през цялата нощ, много са го били, как е издържал не знам (...) гърбът му беше целият в синини (...) полицаите са му викали: кажи, майка ти в колко часа те е изсрала — това е обida за мене (...) заради обидите към мен, синът ми стана да се бие с полицаите“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- Страхове, свързани с неоснователно, внезапно задържане и/или обвинения спрямо тях, заради активно присъствие на полицейски служители в квартала, както и наличие на хора — доносници сред общността

„Имаме един съсед, той е „ей така“ с полицаите, шпионин, той яде на децата главата, той ги вкара в затвора. Дойде при мен и ми каза, че полиция ми праща документ да не водя дело, че ще стане „по-грозно, по-кофти“. (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- Недоверие в правосъдието и представляващите го органи на МВР

„Излезе една жена — полицай, отговорничка за децата. Започна да защитава колегите си. (...) властта е в тях, без адвокат не можехме да направим нищо, не можах да заведа дело срещу полицаите, които биха сина ми. Това ми беше най-трудното в живота.“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- Усещане за безсилие и обреченост

„Я. пипа, за него знам. Беше на 14-15 години когато го хванаха полицаите. Дойдоха 6-7 души полицаи, за да го вземат от нас, все едно е утрепал човек. Вземаха един дебел маркуч, обградиха го и го биха (в участъка). Обвиниха го, че е откраднал синджира на жената. Бях много нервена, не съм буйствала, но виках. Идваха,

вземаха го, пускаха го отново и отново. Той имаше приятели, с които когато се събираше и много бели ми правеше. Синът ми е добър, но има приятели, които крадат, пушат трева, в махалата е така. Много пъти говорих с него, но той отново крадеше. Легна в ГМ, преди това го хвърлиха в пансион там си направи годините. Остана там 8 месеца. Хванахме му адвокат, имаше два пъти дела, после пак продължи да пуши трева и да краде“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

„Полудях, казвам ти, полудях! Почнах да викам пред управление-то. Не ме пускаха вътре“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването) — реакция на майка, когато вижда синини по тялото на сина си след разпит.

„Страх ме е детето ми да не отиде в затвора. Да не вземат децата в дом майка и дете. Не знам дали вземат деца, но мен много ме е страх. Гледам по телевизията и много ме е страх. Гледам да съм по-затворена, родена съм в махалата, но не ги познавам. Случвало се е да идват и да питат за някого и аз им казвам, че не ги познавам, знам само съседите около нас.“ (майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения)

- Бедността като фактор

„Викам си, Господи, откъде да си хвана адвокат (...) Познавам сина си, знам че той не пипа. Не мога да споря с тях (с полицаите), без адвокат нищо не мога да направя (...) прибрах се и започнах да рева, нямаше към кого да се обърна, пари нямам за адвокат“¹

- Готовност да подписват документи, които не разбират с мисълта, че децата им ще бъдат освободени по-бързо

„Даде ми една декларация, която аз не разбирам. Вика, подпиши се тука, че действително ние пускаме 3. Аз и да чета, аз пак не разбирам за какво става въпрос. Подписах се, само и само да го пуснат.“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- Не разпознаване на ситуации, в които детето е жертва на насилие и/или престъпление

„Родителите да разговарят с децата си (...) родителите да търсят правата на децата си — да не ги бият, да не ги притесняват,

за малко нещо да ги прибират в районното, или да ги вържат 24 часа. „(майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването) — *отговор на въпроса какво могат да направят родителите, когато децата им са жертва на насилие или престъпление.*

„Имам голям проблем с жена, която живее срещу нас. Тя много буйства, използва нецензурни думи, които децата слушат. Стават кавги, гразги. Държи се много губо с децата. Слага си акъла с 5-годишно дете, дрънка му глупости, детето не идва да ми каже на мен или на друг, а хваща пътя надолу където има много движение, едва са го спрели. Много се паникьосах, бях в стрес и дори го ударих. Скарахме се с жената, след известно време пак се захвана с детето. Нарича сина ми храненик, обижда го. Хвърли тухла по него, детето се наведе и тухлата се удари в стената. Обижда всички, използва нецензурни думи пред децата. Досега не съм търсила полиция, но вече обмислям. Искан да извикам полиция, да влезна вътре и да я убия, но мълча. Тази жена не се спира, директно става на бой. Наскоро е ударила дете, извикали са полиция и тя изкарала епикризи, с които се защитила, изкараха детето виновно. Направили са клип как то е участвало в бой срещу нейния внук. Видях реакцията на полицията, които изобщо не защитиха това дете и това много ме ядоса и реших да не се занимавам. Не знам за случай, в който да са повдигнати обвинения за насилие към дете. аз не съм се обръщала към полиция, защото тази жена много буйства, не искам мъжете да се сбият и мисля че полицията няма да предприеме мерки, не знам кой може да помогне. Много хора ми казват не се занимавай с тази жена, остави нещата така. Искан нормално семейство, но тази жена не го позволява. Мисля, че една ограничителна заповед може да помогне да се спре това нещо“ *(майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения) — разказ на майка, чиито деца страдат от поведението на съседка*

„Ако някой краде или са наркомани, полицията го вкарва в затвора, затварят ги с белезници. Полицаяте са възпитани, те хващат големите, не хващат децата защото те са малки. Ако дете открадне и полицията го хване, сигурно ще хвърли и детето в затвора. аз уча във възпитано училище, в което не се пуши. Ако някой го прави отива в дирекцията и може да го изключат. В училище е идвала полиция, имаше деца, те пушиха, наркомани, те се сбиха. Когато дойде полицията се уплаших и избягах в стаята.“ *(9-годишно момче, свидетел на чести сбивания в училище и намести на полиция)*

„Синът ми беше на година и половина, с епилепсия, затрудняваше се да диша. Взех го в болницата и го затвориха, завързаха го и не ми дадоха да го видя. Не ме пускаха при него, Когато успях да

вляза исках да го гушна, той много плачеше, но ме бутнаха и ми се скараха, че опитвам да го освободя. Настояването на родителя да бъде до детето, родителя може да направи или като се моли много или като купи нещо на лекаря.” (майка на три деца, свидетели на полицейски насилие и разпространяване на дрога в квартала)

- Слабо познаване или липса на познаване на възможностите родителят да подкрепи детето си

„колкото и да съм неграмотна, казах на сина ми че ще търся правата му“, „кажи ми гали те биха, ако са те били ще извикам най-големия тука от районното, ще извикам, битиви, нова телевизия“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- Прекомерно доверяване на органите на властта, когато им го-ворят и ги съветват със съчувствие

„Майче, аз ти вярвам, ама закона няма да ти вярва, трябва да си хванеш адвокат“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването) — реплика на полицаи към майка на задържано дете, обвинено в опит за кражба.

„Казах, че колкото и да съм неграмотна, ще съдя районното и тогава полицаите ми каза: миличка, по-тихо. Хвана ме, сгали ме. Разбрах, че почнаха да се защитават, който и да е ще си защитава колегите“. „Заведох детето си в Пирогов. У дома имам документи. Исках да имам доказателства, че без нищо са го били. Ходихме от кабинет, на кабинет, изкарахме документи. И от съдимост съм вземала документ колко са го били. Платих изследванията, и на сутринта тръгнахме пак. Викам си, аз хубаво исках документи, ама като нямам адвокат, какво правя аз? Отидох в съда. Показах документите, че З. е бит, че искам да заведа дело срещу тях. Полицая ми каза; „Гарван, гарвану око не изважда, миличка. Каквото и да направиш, те винаги ще се защитят. Казах на полицаия, че искам служебен адвокат, нямах пари, а той ми каза: „миличка, дори да си хванеш служебен адвокат, те пак ще се защитават. Взех всички документи и отидох в прокуратурата. Разказах им какво се случи със сина ми. Те ми показаха снимки на полицаите от районното и той трябваше да посочи кои са го били. Позна само един от полицаите. Спомням си името на дежурния и как изглеждаше —възрастен висок, със сини очи и леко крива уста. Той ми каза: „майче, какво да ти кажа, няма смисъл, вдигай ръце. Аз ти обещавам, че повече няма да притесняват З.“. Аз много настоявах да се води дело заради това, той ми каза че няма смисъл. Когато сина ми чу тези думи настоя да

престанем, че иначе ще идват вкъщи и в училище и ще го притесняват. Не води дело, недей да настояваш. Моля те остави нещата както са, нали не съм умрял“Човекът ми каза: „няма смисъл булче, ето гледам не е такъв, гледам че е т. обърна се към З. че е малък и му вика, я да видя как се биеш и З. почна с юмруци да показва. Човека така го погледна и ми вика, майче, няма смисъл да се води дело. Аз ви обещавам, че повече няма да го притесняват. Така и останаха нещата, защото не намерих пари за адвокат. **Още пазя документите му на тавана.**“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- **Липса на информация за начина на заявяване на желание за защита от служебен адвокат**

„Не знаех как да си хвана служебен адвокат, нямаше кой да ме упътва“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- **Невъзможност бащите да подкрепят децата, тъй като не са ги припознали:**

„Отидох аз. (...) „с мъжа ми нямаме граждански брак, имам много призовки, викам само мене и децата.“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

Основни трудности на децата

- **Липса на информация**

„Не знаех дали мога да питам“, „мислех че няма да изляза от тук“, „не знаех какво ще стане с майка ми и баща ми“, „не знам защо, но ми свалиха всичко — връзките на обувките, телефони, такива неща“. (15-годишно дете, задържано за притежание на марихуана, освободено е 2-3 часа по-късно, по време на свалянето на показания спрямо него са използвали заплахи)

„Дойде полицията в училище и ни задържаха. Станаха много неща. Не исках да остана, мислех, че ще ме затворят, в решетките. Така си мислех, не исках да оставам и избягах.“ (13-годишно дете, участвало в кражба на шоколади с други деца. Избягали са от полицията, която ги е потърсила в училище. След инцидента, спира да ходи на училище.)

„Служителите не ни даваха никаква информация, нищо не ни казаха. Единствено прокурорът ме попита дали искаме служебен

адвокат.“ „Синът ми беше научен от децата в ГМ, какво се прави, как се случват нещата.“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

- **Полицейско насилие — унижително отношение, обиди, бой, заплахи**

„полицайте казали са на сина ми, че ако ми каже че са го били, няма да го пуснат — за това той не искаше да ми каже.“, „ако кажеш на майка ти, че съм те бил, няма да те пусна. Всичко възможно ще направя, ти да седиш!“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването) — реплики на полицай към задържано за 24 часа дете.

„Не исках да кажа на майка ми, че ме биха. Предупредиха ме, че ако ѝ кажа, няма да ме пуснат.“ (15-годишно дете, задържано за притежание на марихуана, освободено е 2-3 часа по-късно, по време на свалянето на показания спрямо него са използвали заплахи)

„Полицайката ми каза, че ако не кажа истината — изгоряваш, демек Бог няма да ме обича, ако лъжа. Полицайката каза Бог не обича да лъжеш, всички го казват — момчетата, хората от квартала.“ (12-годишно дете, призовано да дава сведения за насилие, упражнено върху друго дете)

Разбиране на децата и родителите за справедливо правосъдие

„Аз съм страдала, мене ме боли. То е дете, говориш му един път, втори път, той те приема в момента, но като излиза навънка какво става. Такава ни е махалата. Събират ли се и почват луги работи. Мисля, че ако родителят отиде да попита за какво и как стоят нещата — те трябва да кажат да обяснят, а не да ги бият. Ако бият децата, то дори и да не са го направили, ще кажат че са го направили. Това е принуда — да бият дете, за да приеме обвиненията върху себе си, макар че не е така. Аз съм страдала. Искам справедливост — ако детето въпреки, че говориш с него продължи да пипа, нося го на полиция, да го сложат в ГМ за осем месеца — това му е наказанието, да не прави втори път. За няма нищо го викаха, пак го разпитваха, пак го биеха. Искам съвсем друго възпитание да имат децата ми, едно дете не учи ли, за мен не е дете, не искам и Г. да стане така, махалата ги разваля“ (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

„Ако детето върши бели, не е справедливо. Не съм запозната с такива работи и не знам дали закона е справедлив към децата.

Имам мисли, но не знам. Родителите могат да се застъпват, ако децата не са виновни, ти можеш да ги защитиш. Ако са виновни ще си трая, но ако не са ще ги питам по какви причини, защо. Ако не ми кажат — нищо не мога да направя. Не съм ходила и не знам какво може да направя.” (майка на 12-годишно дете, спряно от полицаи на улицата с въпроси относно собствеността и начина на придобиване на електрическа тротинетка)

„Законите не са справедливи, имам три момчета. Не знам какво ще стане с тях. Горے в махалата много пушат трева, много се дрогират. Никой не идва да затваря, да спира тези неща. Дрогата се продава свободно, познават се, отиват купуват си. Полицията знае, идва един път на проверка гледа и си тръгва. Ако намерят трева, те дават им пари и полицията си тръгва. Родителите много се ядосват, но няма какво да направят. Тези хора си имат власт и хората се страхуват да не стане убийство, ако свидетелстват срещу тях, за това само траят и гледат. Ние живеем в един квартал, чува се кой продава, но никой не предприема мерки. Нашата държава въобще не е стабилна, не е работа като работа да работиш, всичко е скъпо, живота е много труден. Това пречи на родителите да защитават и да пазят децата си. Разпространителите на трева не са наказвани. Никой от квартала не казва той е направил това — напр. краде или си пушка децата, не казват. Тогава идват трудностите, гледаш как децата ти си съсипват живота. Крадат, за да имат да пушат. Понякога децата се бият много, после стават и родителите и става мешаница и трябва някой да умре. След това вече по заговорите”. (майка на три деца, свидетели на полицейски насилие и разпространяване на дрога в квартала)

„Ако детето е направило нещо лошо, някакво престъпление — да го накажат, но не е правилно да им викат и да се държат лошо с тях.” (майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

„По принцип, да, справедливо е. Малки деца на по 15–16–17 пушат трева, крадат, мене ме е страх от тези неща. Не знам дали всички родители искат децата им да са по-добре, но аз и мъжа ми искам децата ни да учат, да не са като нас неграмотни.” (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

„Мисля, че по принцип законите за деца са честни.” (майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения)

„Това, което ми се случи не е справедливо. Наказанието трябва да е справедливо. Мисля, че не се случва само при мен, случва се и при другите и деца, и големи. Когато баща ми беше там и него много го биха. По принцип полицаите имат ли право да бият?”

(15-годишно дете, задържано за притежание на марихуана, освободено е 2-3 часа по-късно, по време на свалянето на показания спрямо него са използвали заплахи)

Разбирания на децата и родителите относно правните процедури

„Малко ми е познато понятието. Свързвам го със съдия, със законни.“ (майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения)

„не знам какво е това“ — всички участници и деца, и родители;

„Научавам от фейсбук, гледах как една леличка или госпожа бие дете от детска градина, много гадно беше. Ако детето стигне до процедура, сигурно ще я осъдят. В училище също може да се държат лошо с децата. Полицията се занимава с тези случаи.“ (майка на три деца, свидетели на полицейски насилие и разпространяване на дрога в квартала)

„Ако дете извърши престъпление, най-вероятно ще отиде в затвора. Има училище, което е като затвор за деца. Според мен от родителите зависи какво ще стане с децата, дали ще стигнат до тези затвори.“ (майка на 12-годишно дете, спряно от полиция на улицата с въпроси относно собствеността и начина на придобиване на електрическа тротинетка)

„Аз тогава не бях с момчето, то излъга че бях там. Един човек счупи ръката на детето. Дойде полицията и вземаха мен, брат ми и майка ми. Полицайката каза „не се бой, не се страхувай“ да не се страхувам, щом не съм виновен. Думите ѝ повече ме притесниха, отколкото да ме успокоят.“ (12-годишно дете, призовано да дава сведения за насилие, упражнено върху друго дете)

● При какви случаи детето може да участва в правни процедури

„Ако детето краде, ако стане свидетел, ако се бие. Моят син много се биеше и полицайката ме беше викнала в училището. Отидохме там и говорих със сина си да не се бие повече.“ (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

„Заради много неща — ако убива, ако насилва, ако краде.“ (майка на 12-годишно дете, спряно от полиция на улицата с въпроси относно собствеността и начина на придобиване на електрическа тротинетка)

„Големите ходят в полицията, но децата — не. Едно дете може би ще отиде в полицията, ако например открадне. Може би за побой. Не познавам деца, които са участвали в правна процедура.“ (13-годишно дете, участвало в кражба на шоколади с други деца.)

Избягали са от полицията, която ги е потърсила в училище. След инцидента, спира да ходи на училище.)

„Брат ми има опит с полицията, него го задържаха. Не знам какво се случи, помня как звъннаха на баща ми да отиде в девето районно. Брат ми беше с едни приятели. Беше на училище, отишли са някъде и са намерили марихуана. Полицаите са ги видели как я хвърлят. Ако не я бяха хвърлили, полицаите нямаше да ги видят, но са ги видели и са ги задържали. Уплашили са ги, били са ги. Брат ми е на 15г. Негов приятел хвърли марихуаната, но прибраха и тримата. Разпитваха брат ми няколко часа. Ходих там за малко, майка ми много плачеше и аз си дойдох. Стоя там 2-3 часа. Беше чист, не беше негова, другите две момчета са я купили. Не бях там когато го пуснаха, мислех че баща ми ще го бие и аз излязох, за да не гледам. По принцип баща ми много го биеше, да се укроти малко, защото той се държеше лошо, пипаше пари от момчетата. Брат ми не може да говори когато се притеснява и се плаши. Не знам как е протекъл разпита, но мисля че са разговаряли с тримата един по един. Нашите го чакаха отвън, аз стоях вкъщи с малкия и ги чакахме да се върнат. Грозно ми беше, че брат ми е в полицията. Притеснявах се да не го бият. Ако знаехме колко време ще е там, какво ще се случи с него, че не го плашат, че му вярват че е невинен, щяхме да сме по-спокойни. Ако майка ми и баща ми стояха до него докато го разпитват, щеше да е по-спокойно, но те бяха отвън. Не знам как изглежда участъка отвътре, но си го представям като мрачно място. Ако можех да избирам, щях да избира друго място, в което да ме разпитват, а не в участъка. Ако бият, бият, ама те и плашат. На брат ми са казали да си избира палка, да го бият с него. Разпитвали са го мъж и жена полицай, жената го е ударила, мъжът — не. Искала е да го удари с палка, но му е ударила шамар. Не ме е страх да ме бият, ако те бият нищо няма да ти стане, така мисля. Мисля, че не е правилно да се бият деца от полицаите.“ *(13-годишно дете, чийто брат е бил задържан в полицейския участък за притежание на марихуана)*

Отношение на родителите към органите на властта

„Нямам нищо общо. Мои близки и познати имат опит, но аз не съм ги питала.“;

„Чувствам се неудобно сред тях. Бях малка, бяхме във ваканция когато хванаха баща ми, бил взел табела за деца, която се опитал да продаде и веднага го вкараха в затвора. Стресирах се и избягвах полицията след това. Ако ми се наложи днес да се обърна към полицията, ще стисна зъби и ще го направя.“ *(майка на деца, потърпевши от грубо и агресивно поведение на съседка, с която са в роднински отношения)*

„Всички хора са агресивни и полицията също.“, „родителите се страхуват от полицията да не бият детето. Когато идват бързо реагиращи няма голям, няма малък всички ядат бой. Затварят къщата, в един от случаите даже човека не беше виновен, който беше вътре всички ядоха бой, и децата. Не дават никой да се доближи нито до къщата, нито до хората, няма млад, няма стар, всички ядат бой. Не всички полицаи, които идват в квартала бият, само тези бързо реагиращите. Горещо в махалата постоянно идват полицаи, оглеждат някой да не продава трева, но хората пак си продават. Не съм сигурна дали съда е справедлив, гледам по телевизията, че някои лоши хора съда пак ги пуска. Имаше убит млад човек, влезнал в насрещното, долу до рогилното, слезнаха 20–30 души и го пребиха до смърт за това, че е влязъл в насрещното. Това справедливо ли е – бащата е адвокат, лежал е един ден в полицията и е излязъл. Няма справедливост в нашата държава. Големите не могат да използват закона да се защитят, децата още повече, защото в нашата държава, който има пари, той командва. За да е справедливо правосъдието трябва да се държат по-мило с децата, да не се държат грубо, да не ги бият. За децата най-трудно е ако трябва да влязат в затвора. Понякога родителите стават много лоши, от държавата, от живота и децата и те почват да стават лоши. Родителите могат да защитят децата си, но не знам точно как, животът е труден и аз много се страхувам за децата си. Ако някой им даде трева, може би ще го затворя докато му мине или ще търся лекар, но няма да търся полиция, защото ще се страхува и ще стане по-лошо.“ *(майка на три деца, свидетели на полицейски насилие и разпространяване на дрога в квартала)*

„Полицайката се държи добре и е права, че децата не трябва да се бият. Обяснява ми всичко. Може да се карат, но да не се бият толкова. (...) Ако детето е участвало в сбиване или кражба, полицаите се държат по-лошо с тях.“ *(майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)*

Отношение на децата към органите на властта

„Децата се притесняват, да не ги заключат нещо. (...) от нашето училище децата отиват в други училища, бият се, пушат цигари, тормозят момичетата. Майка ми ми забрани да излизам с тях, да не стана като тях. Полицията идва в училището, а после ги викат в районното. Досега не съм отивал с тях. Един път се случи да набият дете на автомивката, дадох им призовки и казаха че ако родителите не отидат, ще ги „вдигнат“, това означава, че ще ги затворят. Един път се сбих и полицайката ми даде призовка за майка ми и баща ми и ми каза, че ако не им я дам и я скъсам, ще ме заключат в детски пансион, или детски затвор не знам. Прибрах се вкъщи и много плаках, съжалявах защо се

сбих. На едно момче майка му и баща му го дадоха в пансион, не го искаха и не знам дали сега го осиновиха, не знам какво се случи с него. Казаха му като избягаш от училище, не влизаш във всички те часове ще дойдем и ще те „дигнем“ пансионката дойде, взе го и оттогава не го виждам. Сестрата на това момче и нея я дадоха, майката и бащата, в пансиона, до 113-то. Два пъти съм ходил при полиция – единия път като се сбих и единият път заради детето от автомивката, което биха.“ (...) „не се притеснявам, когато ти ми задаваш въпроси. В тази стая съм водил сестра ми, харесва ми. В районното имаше по-голяма маса от тази и бюро, и имаше само една врата, беше по-тясно. Нямахме изграчки, мисля че в една такава стая децата ще говорят по-добре и няма да се притесняват. Ако майките или бащите им са с тях, няма да се притесняват, както и ако знаят с кого ще говорят, какво ще говорят. Мисля, че децата могат да задават въпроси на полиците. Когато аз бях там изчаках да се изговори и после казах, извинявайте може ли да питам за какво съм тук и тя ми обясни. Важно е децата да не се притесняват, да не се плашат. Това се отнася за всички деца и за тези, които са извършили престъпление, също.“ (...) „бях много бесен когато мой приятел излъга пред полицаите, че съм свидетел как са му счупили ръката. Развалих си приятелството с него, не съм го питал кое му е трудно когато той е говорил с тях.“ *(12-годишно дете, призовано да дава сведения за насилие, упражнено върху друго дете)*

„Не знам как се чувстват децата. Не знам как бих се чувствал, но мисля че ще ми е тъпо и грозно от това което съм направил. По принцип съм виждал полицаи, но не съм говорил с тях. Плаша се от полицията, виждал съм как удват тука на улицата и как викат на децата.“ *(13-годишно дете, чийто брат е бил задържан в полицейския участък за притежание на марихуана)*

„В училище (децата) се сбиват за най-малкото. Понякога се предизвикват нарочно. Директорката звъни на полицията, тя идва и ние трябва да разказваме какво се случи. Преди 4 месеца се сбихме с едно момче до тоалетната, извикаха полиция и дадохме показания. Събраха ни в учителската стая, дадоха ни по един лист. Бяхме децата, които се сбихме. На следващия ден ни извикаха с баба ми за още показания, да не са сами написани. Дадох ми да чета едно нещо, там пишеха имената на баща ми. Те познаваха баща ми, защото той беше два пъти осъден. Тогава разбиха какво пише, но сега не помня. Дадох ми да го чета, за да разбере какво съм направил. Спрях да се бия, сега се бия само в бокса.(...)Предупреждаване от полицията означава, ако втори път го направиш ще си платиш за това, ще бъдеш наказан строго. По принцип, аз пак се сбих, но не беше в училище, а в заведение и нищо не стана. Майката на детето отиде при директорката, но тя каза, че не може да вземе мерки, защото не е било на територията на училището. Не се уплаших, пак се бия, но

нищо не става. Когато децата се бият и викат и майка си, баща си и става по-голям бой. Избягвам да се бия, предупреждавам детето, което ме дразни, ако пак ме дразни отивам да предупредя майката, че ако продължава ще го бия. Мое то предупреждение е да не се бия в училище, когато това става на обществено заведение, нищо не става. (...) Когато има проблем на обществено място, викат родителите в полицията, питат кой е виновен и го наказват, ако не е на обществено място – се отърват. (...) Някои къщи са бутани, защото те не са на обществено място. Преди живеях при баба ми, роден съм в Захарната, там половината я бутнаха, видях как бутана. Не знаех какво става. След това ходихме на обществено място да си купим къща. Живял съм на много места, тук съм отдавна, но през ваканциите ходя при баба ми и дядо ми. Мога да пътувам сам, знам много места. Родителите ми знаят, казвам им къде отивам и те казват добре. (...) Баща ми е осъждан два пъти, мисля че законите са справедливи и за големите и за децата. Примерно ако ми разбият вратата и ми вземат нещата, ще отида в полицията да дойдат да вземат отпечатъци и да ми намерят нещата. Първо се опитвам сам да реша нещата, но ако не успея ще потърся полицията. Ако дете, краде и родителите му не се интересуват от него и ще го вземат в закрилата. Ако майката и бащата не го искат – закрила и го осиновяват други хора. Познавам случай – на майката и на бащата положението е на нула, няма как да гледат детето си и да го гледа детето си на закрилата, защото други хора ще го гледат по-добре. Детето беше на 6, сега е на 8г. (...) Могат да осъдят и деца, за лошо поведение – бият ги, тормозят ги, заплашват ги и това е „гадно поведение“, заради което може да бъдат осъдени. Когато детето се държи така и го вземат в съда. Той трябва да каже как се е държал с детето и (другото) дете казва наистина как се е държал с него и осъждане – 3 месеца, 6, 2 години, може и до живот, ако убие някой. Доживотна присъда, защото е отнел живот. Не познавам деца, които са се държали толкова гадно, че да го извикат в съда. (...) Един път две деца искаха да излязат по-рано, бяхме втора смяна, счунили са решетката и са избягали. След това охраната ги хвана и ги заведе в дирекцията, извикаха бащите им, които почнаха да плачат да не викат полиция, да не ги вземат в закрилата. Бащите много биха децата и поправиха решетката. Когато аз давах показания, имаше две жени-полицайки. Имаше случай, когато децата като се биха и удариха и учителката, дойдоха полицаите и ги предупредиха, че ако правят пак така ще отидат в пансион. След това нямаше проблем. (...) Мен не ме е страх от полицията. Видях полиция, изтичах на червено, но нищо не ми направиха. (...) Прокурорът се занимава с работата на правителството, а съдията решава дали някой е виновен. Мисля, че може би има детски съдия, но не в България, някъде другаде.“ (12-годишно дете, участвало в сбивания, заради които е извикано за показания в полицията)

„Бях с приятели. Отидохме да се разхождаме. Предложиха да си вземем трева. Казах им, че аз не искам, те да отиват. Казах им, че не искам да правя такива неща. Казаха, добре. Ти ще стоиш по-далеч от нас. Ходихме до 7-ми микрорайон, до Макдоналдс. Взеха я и викам, я да видя какво взема. Видях полицията, но не знаех какво е това в ръката му. Взимам го аз, виждах и полицията. Ако знаех какво е, нямаше да го взема, понеже видях и полицията. Вземах го, погледнах го за 3–4 секунди и веднага го изхвърлих. Полицията дойде до мене. Прибраха ни. Казаха как ще се случат нещата и това е. Много лошо се държах. В смисъл, лошо се държах, че ни удариха, че ни биха. (...) Трудно ми беше как ще излезна от това положение. Това ми беше най-трудното. Свалиха ни, попитаха ни откъде го взехме, намерихте ли, нещо и ние си казахме. Питам защо ме мешихте, с тях и полицая вика няма как да не те мешим. И да пушиш, и да не пушиш и ти си с тях. Викам, да, прав сте. Не помня какво друго ми казаха, само че ме прехвяха.“ (...) „Мисля, че полиците не се държат еднакво с децата и с големите. Мисля, че с големите се държат малко по-хубаво. Така си мисля, да.“ *(15-годишно дете, задържано за притежание на марихуана, освободено е 2–3 часа по-късно, по време на свалянето на показания спрямо него са използвали заплахи).*

„Един път, мене и приятелите ми ни накараха да крадем. Но, човекът дойде с нас. Ние седяхме отвън, за да гледаме дали идва някой. Този човек влезе, но камерите са ни заснели. Дойде полицията в училище и ни задържаха, станаха много неща. Не исках да остана, мислех, че ще ме затворят, в решетките. Така си мислех, не исках да оставам и избягах. След мен, избягаха и приятелите ми. Това беше. После много съжалих, че го направих. (...) Момчетата, с които си говорим. Те ми казват „ей, да не правим лоши неща, има закони“ – казаха че има детска полиция и затварят деца. (...) Не, децата не се срещат с полицаи, но големите хора са се срещали с полицаи. Те бягат от тях (от полиците), защото се напущват, грогират се. Тук има един – двамата, които продават „билка“, почти цялата махала се грогират. (...) много пъти идва полицията, те бягат. Връщат се в колата и си тръгват, полиците. Аз това виждам. Моето училище е близо, тук където човекът продава такива неща. Все едно аз съм в едната стая, а той в другата. Полицията знае, госпожо, ама не ги интересува. Правят едно и също. Едно момче, много се изнервирал и се хвърлил от „бозаната“, то е много високо. Хвърлил се най-отгоре. Най-добре, че не е умрял. Счупил си всичките кости. Сега куца и пак го прави същото. Пак пуши това, където казах преди малко. И да ги задържиш, те пак си го правят същото. Те са свикнали вече и край. (...) много пъти се е случвало във Филиповци да стават кражби от деца, хората ги хващат и ги бият. Не стигат до полицията, само бой. С големите – също. Само бой. Ако откраднат много пари или други неща, тогава – да. Викат полицията, задържат го примерно

2-3 гена да седи там. Говорят с него, той казва повече няма да правя, после пак същото. (...) деца като мене и по-големи на 14-15 години си купуват трева. Госпожо, много пъти, много пъти, това са милиони пъти в които им правят забележка, нали да не правят повече това. Викат им, бият ги, каквото и да направят, те не спират. Хората от квартала им се карат. (...) ако се наложи да отида в полицията, от всичко ще ме е страх. Аз никога не съм влизал в районното. Знам къде се намира, но не знам как е отвътре. (...) Не искам да съм полицай, нито войник. Нищо. Не искам да съм като тях. Да бият, да убиват. Гледал съм по телевизията как стрелят по хората. (...) решава кой говори истината, кой не говори истината (...) ако кажеш нещо грешно и ще те е страх да не те затворят. Например мой чичо е на дело, ако той каже грешния отговор и ще го затворят. И, много ме е страх. (...) В затвора е гадно. Бият, затварят, тормозят. Досега не съм виждал деца да отиват в затвора (...) „Познавам трима, (деца) които са много лоши. Крадат, пушат, много често се бият. Според мен за да са така децата, са виновни родителите им, те не ги възпитават. Полицаяте могат да плашат децата, така че да не правят такива неща — да не пушат, да не се бият. (...) Мечтая си да е всичко добро, да няма наркотици, всичко да е както трябва, да е в рег. Да са добри. Да не са лоши. Това искам. Според мен, тук във Филиповци, изключвам вас — никой не иска да е така. Искам да си е както досега — да пушат, ей така. (...) Аз един път го сънувах. Беше много хубаво. Всичко беше хубаво. После ставам и гледам навънка — грозни неща. Викам си, а, какво става?! Просто, не искам да ни е такъв квартала. Искам да ни е хубав квартала. Квартала е... ужас. Да ни е чист, да не се караме, да не се нараняваме сами, толкова. Това е.“ (13-годишно дете, участвало в кражба на шоколади с други деца. Избягали са от полицията, която ги е потърсила в училище. След инцидента, спира да ходи на училище.)

Отношението на полицията към децата — свидетели, през погледа на родителите

„Мисля, че полицаяте говорят по-нормално с децата (...) питат какво се е случило (...) разпита е най-труден за децата, те са без родители докато ги разпитват (...) Не съм ходила преди в полицията. Това беше за първи път, когато стана инцидента в автомивката и с В. трябваше да отидем в районното. Той беше извикан като свидетел как човек удря друго дете. Полицията дойде у дома, бяха двама полицаи. Дойдоха с документ, да извикам сина ми като свидетел. Питаха първо мен за побоя в автомивката, обясних че не знам нищо за случая, както и къде е бил сина ми. Искане да вземат мен и двамата ми сина. Обясних, че другият ми син не излиза никъде извън дома ни, ходи до училище

и през останалото време си стои вкъщи. Отидохме само двамата с колата им, заедно с полицайката. Там му дадоха бонбони, питаха го къде е бил и какво е видял. Бях отвън, синът ми беше вътре заедно с полицайката. Синът ми се чувстваше спокоен, смееше се вътре, но въпреки това се притеснявах. Притеснявах се да не му викат нещо вътре, да не му се карат. Ние идвахме за първи път, нито сме били свидетели, нито сме откривали нещо. Синът ми обяснил, че не е видял нищо и го пуснаха.” (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

Какво може да се направи, за да са по-спокойни децата и кой може да им помогне

„Агвокат, той може да им помогне (...) децата се страхуват когато ги викат в районното. Не знаят за какво ги викат, какво ще им се случи. Ако са виновни, трябва да им кажат какво е станало, за какво ги викат, какво ще стане. Важно е децата и родителите да знаят какво ще се случи. Ако децата са добре и родителите са спокойни. Когато полицаите говорят спокойно, ги разбирам. Единственият път като ме извикаха в училището, полицайката каза: „В. ти си добро дете, няма да правиш така. Много спокойно говорех. След това синът ми каза, мамо, аз повече няма да се бия, ще уча, не искам полицията да ме вземе. Понякога когато не ме слуша го заплашвам с полицията. (...) Полицията или полицайката да каже на децата, че няма да им направи нищо.” (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

„Не знам. Полицайката ми говореше тихо, нормално, не ми викаше. Каза ми да не се страхувам, да кажа истината и толкова. Майка ми беше отвън, искаше ми се да беше с мен. Друго нищо не ми трябваше за да се успокоя.” (12-годишно дете, призовано да дава сведения за насилие, упражнено върху друго дете)

„Ако баща ми е с мен, тогава няма да се плаша. По принцип приятелите ми ако са с мен, те винаги са до мен и ако са с мен, аз не се плаша от нищо. Прибирам се само да спя, до вечерта съм само с тях. Децата се плашат когато полицията говори с тях.” (13-годишно дете, чийто брат е бил задържан в полицейския участък за притежание на марихуана)

„Ами, ето както говориш ти, така да ни говорят. Така ще е много по-спокойно. Ти говориш много по-добре от тях, те викат вътре, удрят те с шамари, с ритници по краката. Те не говорят те направо ритат. Не се сещам за друго.” (15-годишно дете, задържано за притежание на марихуана, освободено е 2-3 часа по-късно, по време на свалянето на показания спрямо него са използвали заплахи)

Какво мислят, че могат да направят родителите, когато детето среща закона:

„Да им говорят да не правят бели, да слушат, да не се бият.“ (майка на 12-годишно дете, спряно от полиции на улицата с въпроси относно собствеността и начина на придобиване на електрическа тротинетка и майка на две деца в конфликт със закона, обвинени в извършване на кражби. Синовете ѝ са вече пълнолетни към момента на изследването)

„Щях да се чувствам по-добре, ако бях вътре при детето си. То също щеше да се чувства по-добре. Може да не съм аз, някой друг – бащата, бабата, да виждаме и да чуваме какво се случва с детето.“ (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

„Ако синът ми е виновен, ако направи нещо лошо го затварям вътре, наказвам го, карам му се. Ако го извикат в полицията, да съм вътре и да чуя какво ще се случи. Да ми казват (служителите) дали е добре детето, когато е задържано, дали мога да го виждам. Когато детето е в ареста, родителят не знае какво се случва с него.“ (майка на 12-годишно дете, призовано за сведения в полицията)

Основни трудности и проблеми при участие на деца от ромската общност в правни процедури

Проведеното проучване позволява да се очертаят някои основни проблеми, които не са изненадващи, но потвърждаването им вероятно ще позволи обсъждане и приемане на едни по фокусирани дейности.

Участието на деца в правни процедури се свързва основно с извършване на противообществени прояви или престъпления, насилието и престъпленията над децата е трудна тема за общността.

Когато се говори за правни процедури и участие на деца в тях обикновено се разбират задържанията от полицията при извършване на прояви, участията във възпитателни дела и наказателни процедури.

За децата и за родителите в общността изглежда е трудно да се говори за насилието над деца, за престъпленията над деца и ако се

говори то е основно за въвлечане в престъпления или за въвлечане към зависимост от психоактивни вещества.

Домашното насилие не се разпознава и назовава като проблем, в рамките на това проучване. Домашното насилие по-скоро се възприема като индивидуален проблем на семейството, проблем с който трябва сами да се занимават. Опитите да се потърси решение за справяне с домашно насилие през закона се свеждат до уведомяване/викане на полиция за конкретен акт и очакването е за прекратяването му от полицията в конкретния момент.

Институциите имат критично отношение към насилието над деца в ромската общност, поставят отново темата за ранните бракове и невъзможността на обществото да ги спре, по-скоро ги агрегират като проблем на родителите, като проблем свързан с културата на общностно и семейно-битово ниво..

При изследваните групи на деца и родители, отношението към насилието над деца е в голяма степен толериращо. Употребата на физически наказания е схващана като необходима за постигане на възпитателни цели.

От друга страна самите родители също, убедено посочват че за трудностите на децата, за срещите им със закона са отговорни именно родителите на децата.

Съществува недоверие между представителите на институциите, свързани с правораздаване и закрила на детето и хората в ромската общност.

Това недоверие може да се разчете на ниво нагласи, които са взаимно обвинителни, които сякаш изключват възможността за взаимно разбиране, за наличие на общ интерес и отношение. Отсъства диалог за насилието, за престъпленията и за връзката и взаимодействието между институциите и родителите и това отсъствие по-често се обяснява с особеностите на етноса, на общността. Те също се чувстват безпомощни, признавайки, че средата на живот в границите на квартала създава условия за възпроизвеждане на асоциални модели на поведение.

Недоверието е взаимно и се обуславя от взаимното непознаване. Разпознават се като въвлечени, но не се разпознават като възможни сътрудници.

Участието и обвинението в участие в престъпления сякаш е нормализирано и за общността и за институциите.

И децата, и родителите преживяват различни форми на притеснение, страх, очакване за лошо отношение, дори насилие. Децата преживяват трудно участието си в правни процедури, особено когато са сами, което изглежда се случва и при малолетни. Те изпитват страх от насилие, сякаш имат увереността, че то е неизменна част от правните процедури.

Добро отношение срещат, когато се заявят по-сериозно и изразят намерение да търсят законови средства за защита. Част от проблема е и в непознаване на ролята на всяка от институциите или на ограничено познаване, което се основава по-скоро на житейския опит, на говоренето в общността, отколкото на реално познание.

Представителите на институциите, изглежда разчитат основно на респекта на силата, макар, че по-скоро се чувстват безпомощни и намират мерките, с които се действа за неефективни именно за децата от тази общност. Има едно усещане у тях за обреченост на каквото и да било, за невъзможност да действат успешно, или това е по-скоро рядко и сякаш зависи повече от родителите и от децата, отколкото от тях. Едновременно с това сякаш няма никакво пространство за мислене за други подходи извън ограничаващи и наказващи.

Отношението към правата по време на правни процедури, в които участват деца, и при представителите на институциите, и сред самата общност сякаш е директно обвързано с тяхната вина или невинност.

За родителите е трудно да разграничат своята роля по отношение на правата на децата, извън тяхната виновност или невинност. Те сякаш смятат, че трябва да ги защитават ако са невинни, ако са виновни не бива. Защищаването на децата от страна на родителите се свежда до разбирането им за предприемане на действия за даване на гласност при ситуации на насилие от страна на институциите по отношение на децата. Най-често става чрез разговори с по-висшестоящи, търсене на медии и др. като целта е по-скоро наказване, възмездяване.

Представителите на институциите също сякаш не разбират смисъла на правата, гледат на тях като оправдаващи престъпленията, пречещи на работата им. Показателно е, че те не могат да посочат трудност на децата, като деца при участието им в правни процедури. Дори при децата, жертви на престъпления приемането на правото на жертвата на присъствие и участие на педагог или

психолог явно не се разбира като смисъл и прави най-удобното – вика се инспектор Детска педагогическа стая.

Информираността на децата и на родителите за правата им при участие в правни процедури е изключително ниска и недостатъчна.

Най-важната тема за родителите е въвличането на децата им във вземане на наркотици и безучастието на полицията. Разпространението на наркотици в общността не се постави като проблем от институциите.

Има недостиг на смислено взаимодействие около случаите на деца, жертви на престъпления.

Темата за децата, жертви на престъпления изглежда е трудна тема за ромската общност.

Представителите на системата за закрила и на социалните услуги не познават правата на децата, жертви на престъпление при участие в правни процедури в рамките на наказателното производство и сякаш не виждат своята застъпническа роля в този процес. Това прави участието им често неефективно, ориентирано единствено към прилагане на мерки за закрила, най-често с настаняване. Те гледат на тези процедури като изцяло на работа на полицията, прокуратурата и пр., където те не бива да се месят. Познаването на практиките на щадищо правосъдие е по-скоро недостатъчно и отново сякаш отсъства идеята за необходимост от активни техни действия.

Представителите на системата за закрила и на социалните услуги не разпознават себе си и като застъпници при участие на деца в граждански процедури, дори определят своята роля при родителски конфликти като „консултативна“.

Провеждането на т.н. полицейска проверка, беседа по Закона за МВР нарушава всички права, тъй като не се води част от досъдебното производство. При децата жертви на престъпления, тя сериозно затруднява провеждането на разпит,

Всички институции на ниво работа на терен не познават изискванията на европейските директиви и политики за дружелюбно към децата, жертви на престъпления правосъдие.

Има недостиг на застъпничество и участие на помагащите и закрилящите служби при участие на деца, извършители на противообществени прояви или престъпления.

Представителите на системата за закрила и на социалните услуги не познават правата на децата, извършители при участие в правни процедури в рамките на наказателното производство и сякаш не виждат своята роля в този процес.

Провеждането на т.н. полицейска проверка, беседа по Закона за МВР нарушава всички права, тъй като не се води част от досъдебното производство, по същество е разпит, но без гаранциите при него – участие на адвокат, на родител и пр.

Идеята за запис на разпита не се коментира, Директива /ЕС/ 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета относно процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство не се споменава, не е ясно дали не се познава или по други причини. Всички институции на ниво работа на терен не познават изискванията на европейските директиви и политики за дружелюбно към децата, обвинени или извършители на противообществени прояви или престъпления, правосъдие.

Основни потребности на хората, свързани с услугата

Родителите имат нужда от увереност, разбиране, приемане на детето и на себе си като родител в ситуации на необходимо участие на детето им в правни процедури

Справянето със страха и недоверието очертава необходимост от приемане, разбиране, зачитане и на тяхното място, и на това на децата им.

Имат необходимост да се чувстват приети от по-широката общност от институциите като хора, които познават законите, познават правата и не злоупотребяват с тях.

Имат необходимост да виждат перспектива за децата си и своята роля за нея, да научат, разберат и прилагат методи на възпитание, надхвърлящи наказанията и безусловната защита. В този контекст могат да видят по-добре и ролята си при участие на децата в правни процедури.

Имат нужда да приемат законите и правата като защитаващи ги, като необходимост за предвидимост и сигурност в живота на хо-

рата. Имат необходимост от разбиране на законите и правосъдието и като справедливост, която не е извън тях.

Имат нужда да изграждат представа за себе си като хора от една по-голяма общност, където има място за сътрудничество.

Родителите имат нужда от осмисляне на своята роля при участие на детето им в правни процедури.

Имат нужда да разберат по-добре в какво се състои ролята им, как могат да я изпълнят във всяка конкретна ситуация.

Имат нужда да бъдат стимулирани в оказване на подкрепа и защита на своето дете.

Имат нужда да бъдат овластявани, придърпвани в този процес на развитие на познания и умения за действие като родител.

Имат нужда да разберат своята роля и в този смисъл и отговорност при трудностите при участие на децата им в правни процедури.

Родителите имат нужда от добра социална комуникация с другите, особено с институциите, от структура и ясна рамка, ясни граници на действие, които ще им позволят да разграничат защита на права на детето от защита на поведението на детето.

Родителите имат нужда да познават, приемат и действат в социалната институционална мрежа по един конструктивен за тях и за децата им начин.

Родителите имат нужда да развият своите родителски нагласи и отношения извън собствената им идентификация със социални жертви, да могат да поемат отговорност и да формират отговорност у децата. Имат нужда да разпознаят своите общностни ценности като ценности на обществото и обратно, да преодолеят противопоставянето им. Имат нужда да разберат, че законът трябва да се прилага еднакво към всички и че прилагането му зависи и от тях.

Децата имат нужда да получават свързани, близки, еднозначни послания от своите родители и от институциите – приемане, грижа,

рамка и граници, социална комуникация вътре и извън общността, среща със общността и с тази на обществото култура и ценности.

Деца имат нужда да бъдат приети, да получат подкрепа за вписване в училище, да развият нагласи и умения за това вписване. Нуждаят се от перспектива извън повторение на асоциални модели. Интегриране на усещане за безопасност на децата, гарантирана от възрастните, но и изискваща определени действия на самите деца.

Деца се нуждаят от повече разбиране на насилието, идентифициране и неприемане. Да получат разбиране за преживяванията си и подкрепа от възрастните за справяне както с проблема, така и с преживяванията си. Да бъдат възприемани като деца, чиято личност не носи знак за равенство с проявата или престъплението, което са извършили или на което са станали жертва.

Деца се нуждаят от разбиране на поведението и проявите, свързани с престъпления като тяхна трудност, като нещо което зависи от тях.

Деца се нуждаят от познаване смисъла на правата, на които са носители, както и от достъпна, разбираема информация за възможните действия когато някой ги наруши.

Институциите, които имат отношение към децата, жертви на престъпления или извършители на противообществени прояви или престъпления, имат необходимост от развитие на нови форми на взаимодействие, обхващащи застъпничество и посредничество, обединяване на усилия за поставяне на ясни граници, но и подкрепа при участие на деца от ромската общност в правни процедури.

Всички участващи институции имат нужда да познават своята, но и нормативната рамка на своите партньори и да разпознават своята специфична роля при участие на децата в различни правни процедури.

Всички участващи институции имат нужда от познаване на международните стандарти и особено директивите на ЕС, отнасящи се до тази група деца.

Всички участващи институции имат нужда да развият нагласи, познания и умения за значението на своето отношение, модели на третиране за постигане на желаната промяна.

КОИ СА ОСНОВНИТЕ ПЪТЕКИ ЗА РАБОТА, КОИТО НАУЧИХМЕ В ПРОЕКТ „ДОСТЪП ДО СПРАВЕДЛИВОСТ“?

Савка Савова, г-р по психология,
Фондация „Здраве и социално развитие“

Звездица Пенева-Ковачева,
Институт по социални дейности и практики

Какво е добре да знаем и отчитаме, когато работим в ромската общност по темата „Достъп до справедливост“?

Според изследване, цитирано в доклада от 2020 г. „Виновен по подозрение“, ромите в България са два пъти по-често жертви на физическо полицейско насилие, отколкото неромите, а тези, които се самоопределят като роми, представляват повече от 50% от новите затворници, както и повече от 50% от излежаващите присъди за лишаване от свобода, въпреки че съставляват само 10% от населението. Констатациите показват, че една трета от анкетираните (34%) съобщават за физическо малтретиране или по време на задържане, или по време на задържане в полицейските участъци. Проучването показва също, че непълнолетните са особено засегнати от полицейско малтретиране; 66,6% от всички интервюирани непълнолетни съобщават за физическо насилие по време на задържане. Делът на ромите (28,3%), които са съобщили, че са станали жертва на физическа сила от страна на полицията през 2016 г., е двойно по-голям от отчетения дял на етническите българи (14.5%)¹⁴.

Тези данни ясно очертават и предизвикателствата, които следва да се имат предвид при планиране и провеждане на дейности (работа на терен) за подобряване на достъпа до справедлив процес в ромска общност – а именно липсата на доверие към правоохранителната и правораздавателната система, а от там и липса на доверие към останалите професионалисти, които работят по темата.

Какво разбрахме за същността и целите на работата на терен?

Работата на терен е вид социална работа в помощ на лица или групи, които може да се нуждаят от подобряване на достъпа до услуги, независимо дали това е достъп до здравеопазване, достъп до обра-

¹⁴ Dilyana Angelova and Slavka Kukova, *Guilty by Default: Discrimination against Roma in the Criminal Justice System in Bulgaria*, Bulgarian Helsinki Committee, Sofia, 2020, p. 33. Available at: <https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/138/files/2020-angelova-kukova--guilty-by-default--discrimination-against-roma-in-the-criminal-justicesystem-in-bulgaria-EN.pdf>. 18 Bulgarian Helsinki Committee, *Human Rights in Bulgaria in 2020 (Summary)*, Sofia, 2021. Available at: <https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/155/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2020-en.pdf>

зование, достъп до правосъдие или други ресурси. Работещите на терен могат да работят с различни труднодостъпни групи от населението като бездомни, младежи в риск, имигранти или бежанци или хора с увреждания и др.

Една от ключовите характеристики на работата на терен е, че работният процес протича в естествената среда на човека или групата в нужда, вместо в офис, болница или социална служба. Това дава възможност да се достигнат труднодостъпни групи със специфични потребности, като се предлагат ефективни стратегии за провеждане на информационни кампании, превантивни здравни програми, програми за подобряване на достъпа до услуги – образователни, здравни, свързани с достъп до правосъдие и т.н. Този подход в социалната работа е много ефективен когато се прилага в изолирани общности, където хората са със затруднен достъп до услуги и права.

Работата на терен може да обслужва различни целеви групи и различни теми в зависимост от техните проблеми. *Работата в общността, по своята същност представлява работа на терен в труднодостъпни, изолирани общности.*

В рамките на проект „Достъп до справедливост“, ХЕСЕД, като базиран в общността партньор, имаше за задача да промотира новата услуга и да подпомогне процеса на идентифициране и мотивиране на потенциални клиенти. Информационните дейности се провеждаха в три от центровете на ХЕСЕД за работа в общността в кварталите Факултета и Филиповци в гр. София, с участието на сътрудници за работа на терен, които са разпознаваеми за местните общности, защото работят и живеят в кварталите.

Целта на работата на терен да осигури максимална достъпност на общността до възможностите в социалната услуга „Достъп до справедливост“ или:

- да достигне до максимален брой потенциално заинтересовани и ползватели на социалната услуга и да повиши тяхната информираност по темата;
- да идентифицира потенциални потребители и успешно да ги мотивира да се възползват от предлаганите услуги.

Какви са спецификите при децата и родителите от ромската общност в контакта им с правосъдието?

Съдържанието и методите за работата на терен, от повишаване на информираността по темата до оказвана подкрепа в рамките на специализираната социална услуга „Достъп до справедливост“ при участие на деца в правни процедури се базира на изведени трудности и проблеми в досега им с правосъдието, както и на специфичните им потребности, произтичащи от тези трудности. Участващо изследване в действие (action research)¹⁵, което обхваща специалисти от институции, деца и родители и други представители на общността в целевите квартали Факултета и Филиповци, гр. София идентифицира специфичните проблеми и потребности на деца и родителите им в контакта на децата със закона, изведе основни препоръки и насоки за съдържание на информационните дейности и подкрепата от гледна точка на социалната работа.

Обобщени, идентифицираните проблеми са следните:

- Участието на деца в правни процедури се свързва основно с извършване на противообществени прояви или престъпления. Насилието и престъпленията над децата е трудна тема за общността.
- Домашното насилие не се разпознава и назовава като проблем.
- Съществува недоверие между представителите на институциите, свързани с правораздаване и закрила на детето, от една страна и хората в ромската общност, от друга. Недоверието е в двете посоки.
- Информираността на децата и на родителите за правата им при участие в правни процедури е изключително ниска и недостатъчна.
- Недостатъчно и неефективно взаимодействие между професионалистите от системите около случаите на деца, жертви на престъпления.
- Недостиг на застъпничество от помагащите и закрилящите служби за деца, извършители на противообществени прояви или престъпления.

¹⁵ Виж Глава 2 – Доклад от участващо изследване в действие (action research) на нуждите от подкрепа на деца, участващи в правни процедури и техните родители

- Институциите на ниво работа на терен в общността не познават изискванията на европейските директиви, принципите и стандартите за приятелско към децата правосъдие.

Изводите показват една изключително сериозна ситуация, в която са поставени ромските деца, тогава когато се срещнат със закона и която действително има широко въздействие на индивидуално, общностно и междусекторно ниво.

Във връзка с това, на преден план поставихме темата за разработване на цялостна стратегия, ориентирана към това какво означава достъпът на децата от общността до справедливо правосъдие, ориентирано към техните права и най-добър интерес.

Какво научихме за достъпността на общността до социалната услуга

Достъпността до специализираната социална услуга „Достъп до справедливост“ е свързана с тези фактори, които могат да увеличат или да предотвратят ползването на подкрепа от професионалисти, тогава когато децата участват в правни процедури като жертви или предполагаеми извършители на престъпления и противообществени прояви и следователно да се гарантира прилагане на принципите на приятелско за детето правосъдие. Тези фактори включват разпространение на посланията за същността на приятелско към детето правосъдие, повишаване на информираността на общността, засилване на съвместната работа и взаимодействие между заинтересованите и включени институции, осъществяване на кампания сред общността.

Специално внимание отдаваме на практическите идеи за повишаване на осведомеността, тъй като липсата на информираност е една от основните пречки за поставяне във фокус висшите интереси на детето и застъпване за неговите права.

Формулиране на посланията

Една от основните пречки за излизане от цикъла на злоупотреба, касаещ децата от ромската общност е липсата на информация за правата и по-специалните условия и задължения на институциите за третиране на децата в правораздавателния процес от гледна точка на техните нужди и особености в процеса, включително и на специфичните им нужди от защита.

Формулирането на посланията, предназначени за общността бе една от първите задачи на екипа от експерти, но с немалко предизвикателства, от гледна точка на формулирането им:

- Темата е сензитивна.
- Материята е трудна за възприемане.
- Наложени са лоши практики, които се възприемат за стандарт.

За преодоляването им бе наложена следната концепция:

- Да се комуникират конкретни примери от ежедневието, които да спомогнат асоциирането с темата, така че темата да бъде припозната от хората
- Да се комуникира ясно и на разбираем език
- Да се избегне назидателен и агресивен тон
- Да се внуши, че ако детето е извършило престъпление, то трябва да поеме отговорност за деянието
- Да се разграничи поведението на детето от неговата личност
- Да се подчертават ползите от приятелско към детето правосъдие

Формулираните послания поставиха фокус върху теми като: какво означава приятелско към детето правосъдие; права на детето в правните процедури; права на родителите, когато детето им участва в правни процедури; как трябва да работят институциите, за да осигурят приятелско правосъдие; какво е застъпване за права; ролята на родителите, за да се застъпват за правата на децата си и за своите; какви са ползите от приятелско към детето правосъдие.

Чувствителността на ромската общност по темата

Осигуряването на добра информираност по темата за приятелско към детето правосъдие на практика означава познаване на аудиторията и нейните нагласи, **проява на межкултурна чувствителност и компетентност.**

Межкултурната чувствителност се дефинира като „разбиране на съществуващите културни разлики и не-критикуване на практиките в общността – изграждане на капацитет за разбиране,

разпознаване, оценяване, уважаване и ефективна работа с личности, които имат различен културен произход¹⁶. В най-голяма степен прилагането на принципа за културна чувствителност и компетентност се гарантира, когато носители на посланията са хора от самата общност. Тази роля беше възложена на експертите общностна работа – сътрудници за работа на терен от екипите на ХЕСЕД в кв. Факултета и кв. Филиповци.

По-съществено то предизвикателство бе проявата на между културната чувствителност като способност за разбиране, разграничаване и преживяване на културните различия от професионалистите, които са в контекста на други културни вярвания. Развитието на между културна чувствителност е ключов фактор, когато професионалисти от няколко системи работят с представители на ромската общност, с децата и родителите, така че да могат да осмислят своето отношение към тях, моделите, с които ги третират и/или стигматизират. Между културната чувствителност е тясно свързана с прилагане на приятелско към детето правосъдие в случаите, когато детето е от общност с различни от обичайните за държавата култура, традиции и практики на отношение и възпитание към децата.

Демонстрирането на между културната чувствителност от страна на професионалистите се проявява пряко в нарушаване или гарантиране правата на детето, особено правото на недискриминация и принципа на висшите интереси на детето.

Концептуален модел за развитие на между културна чувствителност

Стъпвайки на т.нар. Модел на развитие на между културна чувствителност, разработен от Бенет¹⁷ бе осигурена рамка за разбиране на индивидуалното отношение, както и на професионалните подходи към ромската общност. Моделът предлага шест етапа на между културна чувствителност:

- Отричане на културните различия. Липсата на способност за възприемането им рефлектира върху отношение и поведение, което игнорира разнообразието и създава стереотипи. Хората

¹⁶ Борба с мъжкото насилие върху ромските жени: Препоръки за предотвратяване, разкриване и намеса" (2012)

¹⁷ Bennett, M. (2017). „Developmental model of intercultural sensitivity.” In Y. Kim (Ed). Encyclopedia of Intercultural Communication. Wiley

в етапа на отричането са склонни да пренебрегват реалността на многообразието и често се характеризират с добро-намерени, но невежи стереотипи и повърхностни изявления за толерантност. Разбирането на различията е в най-добрия случай минимално, но съчетано с негативни оценки за другата култура, защото често човек с подобни нагласи е в усещането за заплаха от страна на различната култура.

За преодоляване на тези нагласи се насърчава мислене и разбиране на дискриминацията, придобиване на повече знания за другата култура, история и традиции, като целта е да се сведе до минимум усещането за контекст на заплаха.

- **Отбрана.** Нагласите в този етап признават културните различия, но са съчетани с отрицателни оценки на онази култура, която е различна от собствената. Обикновено собствената култура се превъзсява, а другите култури се очернят с негатив. Възможно поведение е преувеличаване на негативните аспекти на другата култура, очерняне, омаловажаване или активно дискриминиране, пренебрегване.

Преодоляване на нагласите на защита от другата култура изисква намаляване на полярното културно мислене, минимизиране на различията. Възможните стратегии са: избягване на културните конфликти; информиране за приликите между културите; съвместни дейности; споделени нужди, перспективи, цели.

- **Минимизиране.** Различията се разпознават и приемат повърхностно. На това ниво е много силно усещането, че всички хора по същество са еднакви като се пренебрегват дори и най-малките различия, влиянието на културата и опита. Нагласата е, че всички хора имат едни и същи ценности и нужди, всички са еднакви.

Важно е да се формира нагласа, че хората живеят в различен културен контекст чрез развиване на любопитство, както към своята, така и към други култури. На този етап хората започват да развиват културно самосъзнание и оценяване на различията.

- **Приемане на различията.** Този етап се характеризира със способността да се разпознават различията, както на ценностно ниво, така и на поведенческо. „Не е добро или лошо. Просто е различно.“ Приемането означава, че всяко поведение и ценности, включително собствените, съществуват в отличителен културен контекст и че моделите на поведение и ценностите могат да бъдат разпознати във всеки контекст. Това позволява да се развие собствена културна идентичност.

- **Адаптиране към различията.** Културните категории се приемат по-гъвкаво, развива се способността да се общува в различни култури. Развиват се емпатия, разбиране на културните граници и способност да се видят фактите и процесите в общността от гледна точка на другата култура. Развива се т.нар. когнитивна емпатия, което означава споделяне на мултикултурни ценности и толерантност.
- **Интегриране на различията.** Това е способността да бъдеш компетентен, разбиращ и приемащ различни културни контексти, да функционираш в повече от една културна група, да развиваш идентичност не само на базата на една култура.

Този етап отразява хората, които имат множество референтни рамки и могат да се идентифицират и да се движат свободно в рамките на повече от една културна група.

Концепцията на модела позволи да се интегрират знанията за приемане на културната динамика в избраните стратегии за осъществяване на информационните дейности в ромската общност.

Поради относителната си затвореност, социалният живот в ромската общност все още се определя от неписани правила, които се спазват, теми които са забранени или „срамни“ за обсъждане, и вътрешгрупови нагласи, свързани с установените табута. Важно е да се отчете как посланията в информационните дейности се формулират по подходящ начин, за да достигнат до потенциалните клиенти на услугата. На всяка стъпка от планирането на кампанията екипът от „експерти работа на терен“ участваше активно в разработването на посланията, така че те да са позитивни, разбираеми и припознати от хората в общността.

Избор на комуникационни стратегии

Използване на ресурсите на общността (информационни канали, ресурси, професионалисти) чрез директна комуникация

Неформалните комуникационни канали в общността са най-ефективният и бърз начин за разпространение на информация в ромските общности. От друга страна, говорене по темите за насилието над деца и правонарушенията извършвани от деца, от външни за общността хора е трудно допускано. Поради тази причина, тази стратегия имаше за цел да мотивира местни лидери, които влияят върху общностното мнение, както и клиенти на услуги, предоставяни от центровете МИР в общността, които да разпространят сред своите приятели и познати посланията на информационната кампания.

- Създаване на информационни и комуникационни материали

Повишаването на информираността сред общността може да се постигне чрез общодостъпни информационни материали: брошури, дупляни, видеоматериали, постери в социални мрежи и други, съдържащи споделени ценности, ясни послания и насочващи вниманието към проблематични казуси по темата.

**ЗНАЙТЕ ПРАВТА СИ!
ПОТЪРСЕТЕ ПОМОЩ.**

Успешен подход за повишаване на информираността е ползване на пакети от обучителни видеоматериали, които представят възстановка на проблемни ситуации с деца и възможностите на родители и професионалисти да приложат практики, ориентирани към правата на децата и дружелюбни процедури.

За целта бяха създадени седем видеофилма по следните теми¹⁸:

- **Право на информиране**, когато детето е жертва и свидетел на престъпление и роля на родителя. Videоматериалът информи-

¹⁸ Достъпни на: <https://justice.sapibg.org/bg/resources/for-children-and-young-people>

ра за важността и ролята на родителя да защити детето си и как може да го направи, за основните права на детето, когато се установи, че е жертва или свидетел на престъпление, за правата на родителя в качеството си на представляващ детето. Материалът представя информация за това към кого може да се обърне родителят, каква информация би следвало да получи от служителите; каква помощ би следвало да очаква от различни-те специалисти и институции и как да поиска тази помощ.

- **Индивидуална оценка на дете, жертва и свидетел на престъпление и роля на родителя.** Видеоматериалът информира за същността на индивидуалната оценка, защо тя е важна за детето, кой я изготвя, кой я изисква, кога е добре да се изисква и да се направи, за какво служи. Дава насоки на родителите към кого и как да поискат изготвяне на индивидуална оценка, на кой етап от правораздаването.
- **Мерки за защита и роля на родителя.** Видеоматериалът информира за същността на мерките за защита правата на детето по време на разпит и изслушване: какво представляват разпитът и изслушването и защо се правят в специализирано помещение; за специалиста, който говори с детето и за езика, който се използва; за изискване за запис на разпита; за превенция на повторната виктимизация на детето; за това кой присъства по време на разпита и при какви условия родителят присъства и др.
- **Право на информиране, когато детето е заподозряно за извършител на престъпление и роля на родителя.** Видеоматериалът информира за важността и ролята на родителя да защити детето си и как може да го направи, когато детето е заподозряно за извършител или задържано. Запознава с: правото на адвокатска помощ, вкл. и безплатна; правото на информиране при задържане; на медицински преглед; на разбираем език или преводач; на условията и особените правила за задържане на непълнолетни; към кого да се обърне родителят, за да защити и изисква спазването на тези права; каква информация би следвало да получи от служителите; каква помощ би следвало да очаква от различните специалисти и институции и как да поиска тази помощ.
- **Индивидуална оценка на дете, заподозряно за извършител на престъпление и роля на родителя.** Видеоматериалът информира за същността на индивидуалната оценка, защо тя е важна за детето, кой я изготвя, кой я изисква, кога е добре да се изисква и

да се направи, за какво и на кого служи. Дава насоки на родителите към кого и как да поискат изготвяне на индивидуална оценка, на кой етап, към кой служител и/или институция да се обърнат за информиране и помощ.

- **Мерки за защита на дете** заподозряно за извършител на престъпление и роля на родителя. Видеоматериалът информира за същността на мерките за защита правата на детето по време на разпит, какво представлява разпитът и защо се прави в специализирано помещение; за специалиста, който говори с детето и за езика, който се използва; за изискване за запис на разпита; за това кой присъства по време на разпита и при какви условия родителят присъства и гр.
- **Права на дете при участие във възпитателно дело** и роля на родителя. Видеоматериалът информира за правата на дете пог 14 г. и над 14 г., когато е заподозряно за извършител и начините за налагане на възпитателни мерки при условията на ЗБППМН. Пояснява какво представлява възпитателното дело, кои участват, какви решения се вземат, последствия за детето, възможности за насочване към системата на социалната подкрепа/услуги. Запознава родителите с действията, които трябва да предприемат, за да защитят спазване правата на детето по време или след възпитателното дело.

Образователни и информационни събития

Успешна стратегия е планиране и подготовка на поредица от:

- **Образователни събития:** информационни срещи в общността, ателиета по права за родители на деца жертви и деца в конфликт със закона; обучителни семинари за общностни лидери, медиатори, учители, сътрудници за работа на терен; обучения на представители на институциите и заинтересованите страни.
- **Професионална подкрепа:** специализирани обучения за професионалисти, супервизии на междуйнституционални екипи по случаи на деца жертви на престъпления или деца в конфликт със закона,
- **Информационни събития:** кампании, публикации, онлайн комуникация, общностни събития (Ден на отворените врати), курси, творчески дейности сред децата и младите хора в общността, привличане на меди и медийни партньори.

Какво научихме за провеждане на информационна кампания?

Доверието

Липсата на доверие към всеки, който се опита да разговаря с хората от общността по темата, пролича още в първите етапи на планиране на дейностите по проекта. Дори самите експерти общностна работа започнаха да подкрепят процеса на планиране на дейностите по информиране и привличане на клиенти, след като преминаха задълбочено обучение по темата и се запознаха с ползите от услугата „Достъп до справедливост“ за децата и семействата в общностите, в които работят. Въпреки това експертите споделиха, че темата е трудна за представяне пред хората от общността.

„Трябва да се има предвид, че ромите не са доверчиви, защото са неграмотни по тази тема. Страхуват се от органите на реда. Не всички говорят български език, затова е хубаво да има представител от ромската общност“ — Стефани Зифридова, експерт „Общностна работа“, проект „Достъп до справедливост“.

„Трябва да се знае, че трудно се говори по тази тема. Трудно се достига до правилните хора въпреки, че ни познават хората, пак е трудно... искат помощ за всякакви други въпроси свързани с темата, но трудно споделят, че имат проблем... Срамно е това да имаш проблем със закона, срамно е да го знаят хората...“ — Нели Трайкова, експерт „Общностна работа“, проект „Достъп до справедливост“.

Липсата на доверие в институциите се трансформира и в страх, че ситуацията може да се усложни или влоши, при намесата на специалисти по темата участие на децата в правни процедури.

„Ето, една жена дойде, каза имам дете, така и така, тревожа се...записа час, беше много благодарна... После се обади, каза, че няма да дойде- мъжът ѝ казал, да не се занимава- да не се влошат нещата... Отказа се... и не само тя. И други има, които се отказаха.“ — Нели Трайкова, експерт „Общностна работа“, проект „Достъп до справедливост“.

Един от специфичните проблеми, които изведе и проведеното изследване в действие (action research)¹⁹ е **съществуващото недоове-**

¹⁹ Вижте Приложение №

рие между представителите на институциите, свързани с прераздаване и закрила на детето и хората в ромската общност. И децата, и родителите преживяват различни форми на притеснение, страх, очакване за лошо отношение, дори насилие. Децата преживяват трудно участието си в правни процедури, особено когато са сами, което изглежда се случва и при малолетни. Те изпитват страх от насилие, сякаш имат увереността, че то е неизменна част от правните процедури.

Добро отношение децата и родителите срещат, когато се заявят по-сериозно и изразят намерение да търсят законови средства за защита. Част от недоверието идва и от непознаване на ролята на всяка от институциите или на ограничено познаване, което се основава по-скоро на житеския опит, отколкото на възможности за по-широко информиране.

Това недоверие може да се разчете на ниво нагласи, които са взаимно обвинителни, които сякаш изключват възможността за взаимно разбиране, за наличие на общ интерес и отношение. Отсъства диалог за насилието, за престъпленията и за връзката и взаимодействието между институциите и родителите.

Основен извод, потвърден и от изследването е, че информираността на децата и на родителите за правата им при участие в правни процедури е изключително ниска и недостатъчна.

Насоки за планиране и провеждане на информационна кампания за достъп до справедливо и приятелско към детето правосъдие в затворени общности

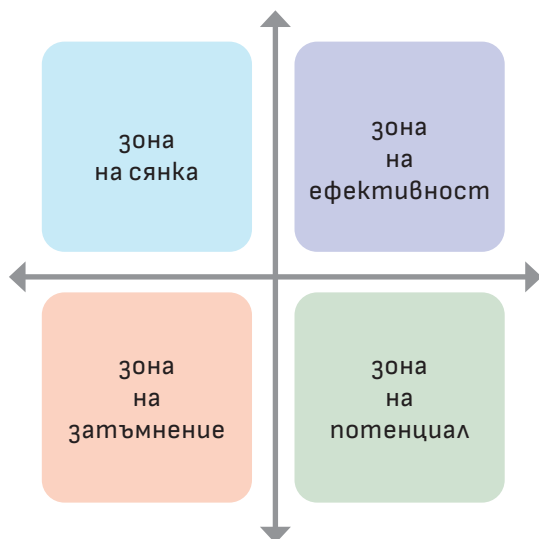
Въз основа на внимателния анализ на информацията за предизвикателствата при провеждането на информационни дейности и предвид резултатите от проведеното теренно изследване по темата, екипът на проекта разработи теоретичен модел за планиране на информационните кампании (фиг.1).

При планирането на информационните дейности в ромска общност по темата „участие на деца в правни процедури“ работихме с обосновано предположение, че нивото на информираност и знания по темата сред родителите е ниско – те не познават правата на децата, участници в процедури, независимо от тяхната роля на жертви или извършители.

За определяне на методите за повишаване на информираността, използвахме взаимодействието на двата фактора, които опреде-

лихмe като ключови за успеха на кампанията: 1. ниво на доверие към специалиста/предлагачия информацията; 2. ниво на чувствителност към темата „участие на деца в правни процедури“ (вертикала).

Фиг. 1. Теоретичен модел за информационни кампании „Достъп до справедливост“

- Когато нивото на доверие към специалиста е високо и нивото на чувствителност по темата „децата в правни процедури“ е високо (например: „Имам проблем, но не знам към кого да се обърна.“, „Какво мога да направя, за да помогна на детето си?“, „Имам нужда от консултация с адвокат.“; „Чувал съм, че имам права, но не знам какви са?“) това формира **„зоната на ефективност“**. В тази зона се работи с директно насочване на клиенти, които имат идентифицирана нужда от подкрепа при подобряване на техния достъп до справедливост. Това са клиентите, които с най-голяма вероятност ще се включат в нова услуга.
- **„Зона на потенциал“** е когато нивото на доверие към сътрудника/специалиста е високо, но е налице ниска чувствителност по темата се прилагат методи за повишаване на информираността на прицелната група – например информационни срещи, информационни беседи. Този подход е възможен, защото сътруд-

никът на терен вече има изградена връзка с клиента и може да го покани за информационна среща по новата тема, която се отличава от обичайните теми, по които работят съвместно с клиента. Допълнителна цел на информационната среща е мотивиране на представителите на общността, които присъстват на срещата да разпространят информацията сред свои познати и близки, които биха се възползвали от нея.

- **„Зоната на сянка“** е областта, където е висока чувствителността по темата, но е ниско доверието към сътрудника/специалиста който предоставя информацията. В тази зона попадат представители на целевите групи, които имат проблем или досег с правосъдната система, но не са клиенти на центъра/услугата в общността, която провежда кампанията. В този случай се планират интервенции за идентифициране на потенциални клиенти като „информирание на терен“ чрез флаери, онлайн кампания чрез информационните канали на общността, информационни събития – „отворени врати“, обходи на квартала и др. Важно е тези интервенции да не са епизодични, а да са редовни и последователни.
- В **„зоната на затъмнение“** попадат всички членове на таргетиранията група, които не са в обхвата на центъра/програмата в общността, която промотира новата услуга. За да се достигне до тази голяма група се използват каналите за разпространение на информация в самата общност – клиенти на програми, участници в информационни срещи, които разпространяват информацията сред своите естествени социални групи – роднини, приятели, съседи. Това е подходът с най-ниска възвращаемост в сравнение с всички останали.

Последният компонент, който трябва да се има предвид при прилагането на модела за планиране и осъществяване на информационни кампании за подобряване на достъпа на деца от ромската общност в правни процедури, това е времето. Колкото по-дълго се работи с общността, толкова по-голям е ефектът от провежданата кампания. Поради тази причина осигуряването на ресурси за устойчива подкрепа вътре в самата общност за достъп до справедливост на децата и техните семейства е основна задача за всички, които са ангажирани и работят по темата.

Методи за провеждане на информационни кампании „Достъп до справедливост“

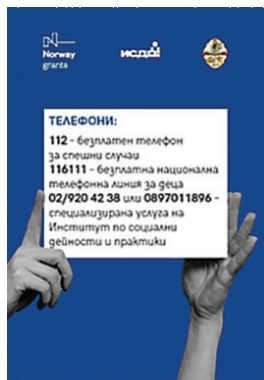
Всички дейности в рамките на кампанията бяха организирани и проведени с обща тема с фокус към промотиране на новата услуга. Екипът от експерти за работа на терен разработи лесни и разбираеми послания, които бяха разпространени чрез всички информационни канали — кратки брошури, кратки съобщения в социалните мрежи, кратки диалози за представяне на услугата:

Например:

„Здравейте, каня ви на групичка в центъра при нас. Групата се води от наши колеги, които помагат на деца, които имат проблеми с полицията, или трябва да ходят в съда... Те са при нас, за да помогнат и подкрепят децата и техните семейства... Интересува ли ви? Познавате ли хора, които биха се заинтересували?“ (Стефани Зифридова, експерт „Общностна работа“, проект „Достъп до справедливост“).

При реализирането на информационната кампания за популяризиране на новата услуга бяха използвани следните методи:

- **Информиране на терен.** Включва обходи на квартала и предоставяне на информация на случайни минувачи, раздаване на брошури и кратко представяне на услугата.
- **Информационни срещи и беседи.** Този метод включва кратки срещи (около 30 мин), организирани от експертите общностна работа, в рамките на които се представя новата услуга на потенциални клиенти. По време на информационните срещи участниците могат да задават въпроси, да споделят опит или мнение, както и могат да получат индивидуални консултации във връзка с техните житейски ситуации или обстоятелства.
- **Онлайн кампания чрез информационните канали на общността.** Социалните медии са най-бързият начин дадено съобщение да достигне до голям брой хора и активно навлизат в социалната работа. Посланията на кампанията бяха разпространявани, както офлайн така и онлайн.

Фигура 2. Обява във FB групата на Център МИР Филиповци

**НОВА УСЛУГА
В ЦЕНТЪР МИР-ФИЛИПОВЦИ!!!**

Ако си родител на дете до 18 г., което:

- има проблем с полицията или посещава Детска педагогическа стая
- трябва да бъде разпитано в съда
- предстои дела за попечителство на детето
- нуждаете се от консултация с адвокат
- не знаете как да помогнете на детето си, което има проблеми със закона?
- чудите се към кого да се обърнете за помощ?

**ЕЛА В ЦЕНТЪР МИР-ФИЛИПОВЦИ И ПОПИТАЙ
ЗА КОНСУЛТАНТ ПО ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ.**

- **Информационни събития.** През м. септември, 2023 в квартал Факултета проведохме голям хепънинг, на който представихме на местната общност екипа на услугата „Достъп до справедливост“, както и възможностите за подкрепа, които услугата предоставя на децата и семействата в общността.

Институт за социални работности и практики ИСДП в партньорство с Фондация „Здраве и социално развитие“ спонсорира иновативна специализирана услуга „Достъп до справедливост“

На 12 септември приложихме пробно изпитание на данни на отборните бенефициари, за които има социална става, на които ще се даде отпор на нещата, които ще им бъдат дадени работещи за деца и младежи. В този участък и изпитание на събитията ще могат да разглеждат голям за възможностите, които ще имат в работата на ИСДП „Достъп до справедливост“ и специализирана услуга за деца.

Основна цел на новата услуга е да подкрепи съществата и възможностите на всички деца от ромската общност да получат специализирано съдействие и подкрепа при решаване на проблемите за защита на правата на деца и младежи при участието им в граждански процедури.

Институт за социални работности и практики ИСДП в партньорство с Фондация „Здраве и социално развитие“, спонсорира проект „Достъп до справедливост“ по Млака ентелна схема на Програмата „Гражданство“ на Невидимата българска минарница 2014-2021 г.

Събитието ще се проведе на 12.09.2023 г. от 11:00 ч. в Център МИР-Филиповци, София, ул. Георги Патаков 14. Детайлните и лични данни ще бъдат предоставени за проекта.

- Творческо ателие с деца и младежи от общността на тема „Моят бъдеще“

Как достигахме до родителите на децата, участници в правни процедури?

(Насоки от проведени информационни срещи и родителски ателие-та)

Жаклина Андонова, Д-р по психология, Институт по социални дейности и практики

Защо родителите?

Проектът допринася за свързването на темите за достъп на децата от ромската общност до правосъдие и темата за родителството. Прави го през задачите, като основното към родителите и общността е тяхната значимост за опазване на правото на децата на достъп до информация, правна помощ, представителство и приятелско към детето отношение. Освен отправяне на послание и информирание на родителите се създаде нова възможност за подкрепа за семействата, чрез създаването на специализирана услуга по застъпничество и посредничество за децата и родителите през целия процес.

Осигуряването на контакта с родителите изисква предварителна работа с общността, с лидерите в нея, чрез които да се подготви участието на родителя. В подготвителната фаза беше важно познаването на трудностите, които срещат децата и семействата в своя контекст, което да е предпоставка за свързване с тях, за излизане от позиция на наблюдаващ и изследващ, а по-скоро на въздействащ агент и носител на нова възможност за родителите и децата по линия на по-широкия контекст. Необходимо беше съвсем целенасочено да се изгражда чувствителност от страна на екипа към особеностите на контекста, в който семействата се намират и постепенно изграждане на пътека до ресурсите за тях.

Как постигнахме до родителите?

Достигането до родителите премина през няколко ключови стъпки, които и в своята последователност носеха идея за по-дълъг процес. Процес който започва с едно много базово информирание на родителите за правата на децата, за същността на приятелското и щадящо към детето правосъдие и ролята на родителя. Последвано от провеждане на обучения с неформални лидери в общността, които да интегрират темата и да информират и насочват родителите към новата възможност. Следващата стъпка бяха ателиета с родителите, в които да се задълбочим в темата и семей-

ствата да получат консултиране, включително и правно, както и насоки по конкретни казуси, които поставят. През тези стъпки подкрепата се разви в пряка подкрепа и овластяване в работата по конкретни случаи, чрез ново сформиранията специализирана услуга и екип. Всеки елемент от пътя към достигане към родителите в общността по отделно би имал своята ограничена функция и ефект, но представата за една дългосрочна възможност, която се изгражда и продължава, за която родителите биват информирани и поканени да участват се установи като полезен подход.

В подготвителния етап възможността за сътрудничество с базирана в общността организация, с която имаме споделени ценности и принципи на работа беше основа на контакта със семействата. Организация, която има постоянно присъствие и задълбочени познания за това как семействата в общността функционират, какви са нуждите и тревогите им, както и какви са бариерите пред предоставянето на подкрепа. В този смисъл партньор, който може да медира контакта с родителите, но и да участва активно в определяне на подходящо съдържание и форма на информационните срещи с родители.

В началото в информационните срещи бяха включени родители основно майки, които са посещавали услугите на организацията партньор. Това даде възможност за създаване на сигурно пространство, в което да се проучи как ще се възприеме темата, какво ще разкажат родителите и дали ще могат да достигнат до други, които биха имали нужда от тази информация.

Активното ангажиране от страна на партниращата организация в това да събере родителите доведе до създаване на благоприятна атмосфера, в която да се постави нов фокус.

Информационните срещи с родителите

В най-общ вид посланията към родителите в рамките на информационните срещи бяха следните: *„От дългогодишната ни работа с деца и младежи имаме впечатления, че много често, когато детето е викано за разпит в полицията или в съда, родителят не е информиран за това и не познава правата си—как може той като родител да защити детето си. Всяко дете има право на защита от адвокат, на информация, на уважение. Ако детето Ви е преживяло насилие, или е пострадало от престъпление е много важно да знаете как да го защитите. Вие познавате детето си най-добре— то може да е уплашено, да отрича, да се срамува, да се чувства виновно. Ако се предполага, че детето Ви е извършило престъпление, срещу него ще бъде образу-*

вано наказателно производство. Производството е наказателно, когато различни хора, които работят в съдебната система, изследват и решават дали е извършено престъпление и какви ще са последиците. Независимо какво е извършило детето Ви или пък е пострадало от някой друг, то има права, които всички, които работят с него са длъжни да спазват – полицаи, съдия, прокурор, социален работник, учители, медицински специалисти, дори съученици и приятели.“ (основните послания в информационните срещи с родителите).

Тези акценти са съществени в това първоначално информиране, като общата основа са правата на децата. Разговорът с родителите от своя страна е такъв, какъвто ги поставя в позиция да защитят децата си, като хора, които познават нуждите на децата. Въвежда се и необходимостта независимо от действието или ситуацията на детето, професионалисти и институции трябва да спазват правата на децата и да цагят и информират техните родители, когато предприемат действия. Другият важен фокус е свързването между различните родители в информационните срещи. Един много позитивен момент, който може да бъде изведен от една от майките участници в информационните срещи в общността. В първата среща на екипа с нея тя разказа на останалите как се е застъпила за детето си във връзка с заплахи и насилие.

Родителят постави следната ситуация: *Дете в училищен двор, което е заплашено от дядото на друго дете в класа, че ще бъде смачкано, прегазено с кола. Заплахи са отправени и към майката на детето. Детето е уплашено, разказва всичко това на родителя. Родителят се обажда в полицията, разказа ситуацията, иска детето да бъде разпитано по телефона, но самото дете е в шок и отказва да говори, родителят дава информация на полицията. Казва, че в училището има камери, които вероятно са заснели случилото се. Според родителя кварталния полицаи се намесва, като отправя предупреждение към извършителя.*

С напредване на дискусията и позитивната обратна връзка на останалите, майката показва повече самочувствие във връзка с това предприето действие, като фокус бе поставен върху собствения ресурс да се противопоставя. Това можем да назовем като капацитет на действие, който води до преживяване у родители, че от него нещо зависи, може да повлияе на обстоятелствата около себе си и да ги отмести в посока да отговорят на негова и на детето нужда. Опитът на тази майка е още в посока на това да имаш и да оползотвориш възможността да се застъпиш за детето, да го защитиш и да направиш така че да почувства, че някаква форма на справедливост и правосъдие във връзка с това, което преживява

е възможна. В обсъждането бе зачетена тази способност на родителя, за да се направи място да се развие тази тенденция, като в група това усилва ефекта на споделеното от родителя и провокира останалите към това да се вслушват в опита и да търсят отговори. В следващите информационни срещи тази тенденция се разви, чрез отправяне на въпроси и търсене на конкретни отговори от родителите. От една страна това е нужда на родителите, но от друга екипа показва, че е важно постепенно осъществяване на едно консултиране на родителите по въпросите касаещо правосъдието и децата, за да се даде послание, че отделни знания или отговори трябва да се прилагат спрямо индивидуални ситуации.

Открий се също и феноменът свързан с животът в малка и маргинализирана общност, в която се оказва почти невъзможно да скриеш проблем от другите, но в същото време много вероятно да има колективни усилия той да остане капсулиран вътре в общността и само в нея да се търси решение. Неговерието към институциите е много силен фактор затова. Неговерие, което често стъпва и на негативен опит от тяхната намеса.. Споделянето на казуси от самите родители показва колко е важно да се подкрепи възстановителен процес при децата. Донякъде споделяните истории спираха на последиците от преживяното при децата, на ужаса, на затварянето в травмата и на посланието, че децата са изложени на редица рискове и в този контекст е огромно предизвикателство да бъдеш родител. От споделянията на родителите може да бъде изведено, че познават темата и са се сблъскали с правосъдието като по-голямата част от тях го свързват със страх, с корупция и с насилие върху себе си и децата.

В отговор на тези споделяния в информирането на родителите се обособи значението на това да успеем да покажем за какво и доколко можем да бъдем полезни. Да се разграничим като нещо конкретно, което не може да бъде универсален и общ отговор на комплексните потребности на семействата, но може да се зачете тази сложност и уязвимост и да бъде от полза за разплитането на една негова част.

Ателиета с неформални лидери в общността

Приключването на този етап на информационни срещи се разви в следваща стъпка по провеждане на ателиета с неформални лидери в общността (психолози, социални работници, здравни и образователни медиатори), които в различна степен познават поставената тема за участието на децата и техните права в правни про-

цедури. Ателиета се проведеха в периода 11.04 -13.04.2023г., като основните обучителни теми бяха дружелюбно правосъдие за деца, права на децата в правни процедури, децата жертви и свидетели, права на децата извършители, застъпничество и придружаване. В начина на провеждане на ателиета се използваха методите на фокусирана дискусия около правата на децата и семействата в правни процедури, ролеви игри във връзка с разпит и изслушване на дете и работа по конкретни казуси на деца и родители.

Случаите, които се поставяха бяха сложни, в които се преплитат множество теми – родителска невъзможност, психични заболявания, училищни затруднения, бедност и насилие. Откриха се истории на семейства, в които се предполага предоставянето на комплексна подкрепа, като трудността е интегрирането на помощта, относно участието на детето в правни процедури с другите идентифицирани дейности по подкрепа на децата. Останалите трудности, които бяха изведени са свързани с наблюденията на лидерите върху реакцията на правораздавателни органи и институции по случаите на насилие в семействата. Много често и при тях тази тема бе обвързана с недоверие към процеса, негативно отношение към децата и родителите от общността, които са въввлечени във взаимодействие с полиция или съд. Важното за лидерите беше мотивът да разбират и споделят значението на темата за общността и това да разберат как да използват своята позиция, за да повлияят в положителна степен, като информират семействата за правата им, като ги насочат към специализирана услуга и имат себerefлексия за собствената си роля и как и къде те самите биха могли да се застъпят по случаите.. Имаха потребност да интегрират повече темата за детското правосъдие сред останалите теми, в които те вече познават добре и през които са изградили контакта с общността и я подкрепят. Много съществено в поставените казуси бяха описаните случаи на домашно насилие и децата свидетели в общността. Отношението на полицията към случаите на насилие в общността, злоупотребата и нарушаването на правата, които са приети като норма за част от семействата, а и за професионалистите, които ги подкрепят. Трудностите да се овластяват и информират родители, които не показват ангажираност или избягват контакта, нямат достатъчен капацитет да се застъпят за правата на децата пред институциите и те имат самите нужда от услуга по застъпничество и посредничество.. Групата от лидери се затрудни да идентифицира случаи, в които родителите имат ресурс да се развиват като застъпници за интересите на децата, като по-скоро овластяването на тези семейства минава през информиране и насочване към подкрепа.

Предложенията изведени в тези обучения бяха насочени към повече и по-задълбочена работа по казуси, придобиване на познания относно въпросите, които се задават на децата в „синя“ стая; трениране на умения за информиране за правата и насочване към подкрепа на семействата, в които има жертви или извършители на престъпление.

Ателиета за родители в общността

Ателиетата за родители от общността се проведеха в периода 19.06 – 23.06.2023. Родителските ателиета бяха фокусирани върху следните теми:

- **Застъпничество за права на децата** – Правата на детето свидетел/ жертва/извършител; кои са правата, как ги разбирам, какво мога да направя.
- **Асертивност и договаряне** – Асертивно поведение при случаи на деца, жертви на престъпления, Асертивно поведение при случаи на деца в конфликт със закона. Нагласи за уважение, при отстояване на правата си като родители и представители на дете, което участва в правни процедури (задължения за информиране; задължения за търсене на съгласие от родителите) Как могат родителите да искат институциите да спазят това?
- **Умения за родителство** – проучване на преживяванията на родителите, когато детето е жертва, извършител или свидетел и какво биха искали да направят за своите деца в такива ситуации. Начините за комуникация между родителите и децата, за да ги подкрепят, да ги насърчават и да ги водят през тези трудни ситуации.

Основните използвани методи в обучението бяха презентации, дискусии, упражнения, учебни филми създадени в рамките на проекта^{20,21}. Съдържанието на ателиета за родители бе структурирано така, че да осигурява освен конкретни знания за правата и правните процедури, в които децата от целевата група участват и да осигурява, най-вече чрез осмислянето на собствения опит, създаване на чувствителност по отношение на преживяванията на децата преминаващи през различните правни процедури. Родителите

²⁰ Права на дете жертва или свидетел на престъпление (youtube.com)

²¹ Права на дете заподозряно за извършител на престъпление и роля на родителя. (youtube.com)

посетиха и специално оборудвано помещение „синя стая“ за щадящи разпити и изслушвания на деца, където имаха възможност да задават своите въпроси за различните участници в тази процедура,, както и с възможността родителят да се застъпва за правото на детето да бъде разпитано по този начин и в тази среда.

Какво научихме?

На база на споделянето от родителите в ателиетата може да направим заключение за случаи (не единични), в които техни или познати на тях деца са били обект на злоупотреба от съдебната, охранителната, разследващата, училищната система, както и от системата за закрила. Тази откровеност може би се дължеше, както на изграждането на по-високо ниво на доверие между водещи и родители, така и на подобряване на създаването на чувствителност относно проблематиката на участие на децата в правни процедури, което е резултат и предишните стъпки в изграждането на контакта със семействата.. Обратната връзка на родителите помогна да изведем и нужда от подкрепа за устойчивост на говоренето по темата. Това може да включва организиране на редовни срещи, в които където участниците могат да продължат дискусии и да споделят опита си.

Потвърди се в споделянията, че случаите на деца в правни процедури изглеждат са много сложни,, тежки и свързани, както с negliжиране, насилие в семейството, общността, училището, така и с други семейни проблематики (развод, семейни и роднински спорове и конфликти), бедност и ограничения свързани с нея, маргинализация и липса или недостатъчно добра медицинска грижа за сериозни психически страдания, както на децата, така и на техните родители. Подобна проблематика в една сложна социална среда повишава уязвимостта на децата, както от злоупотреба, така и от други различни психо-социални рискове. Често ефективната реакция, която е можело да предприеме родителя е останала по-скоро като хипотеза, защото пред него има твърде много бариери, които не би могъл да преодолее. В настоящият момент родителите в ателиетата родителите имаха нужда да поставят темата за щетите от нарушаването на правата и злоупотребата при участието на децата в правни процедури, но и да задават въпроси как това може да бъде променено..

В обобщение можем да кажем, че основните стъпки в достигане до родителите са подготовката и партниране за изграждане на доверие, запознаване с контекста и ежедневните предизвикателства

пред родителите, разбиране на сложността на проблемите, с които се сблъскват. Внимателно и постепенно подпомагане на родителите в това да разберат в какви моменти могат да се застъпят и на какво могат да разчитат като ресурс на екип и услуга, която е ориентирана към и информирана от нуждите им. Насърчаване на родителите да споделят ситуации и през казуси,, и редовни кратки срещи да мислят как могат да общуват с децата, когато са преживели насилие или извършили престъпление и как могат да настояват пред институции в интерес на правото на децата на правосъдие, закрила и възстановяване.

КОМПЕТЕНЦИИ НА ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ — КАК ГИ РАЗВИВАМЕ?

Звездица Пенева-Ковачева,
Институт по социални дейности и практики

Компетентностен модел за развитие на професионалния капацитет на екипа на социалната услуга „Достъп до справедливост“

Компетентностният модел е специфичен професионален подход, определящ уменията, знанията и поведенческите изисквания, които позволяват на специалистите да изпълняват успешно професионалните си задачи.²² Моделът стои в основата на разбирането за това как да се конструират и ситуират различни дейности, целящи повишаване компетенциите на специалистите в социалната услуга, която е насочена подобряване и улесняване на достъпа на децата до правосъдие и подкрепа за гарантиране на техния най-добър интерес при участието им в правни процедури; осигуряване на интегриран подход между институциите, центриран към потребностите на детето. Моделът представлява рамка на общи и специфични компетенции, която дефинира набор от знания, умения, нагласи и ценности, които да позволяват изпълнение на професионални роли, така че да отговорят в най-пълна степен на нуждите, както на децата и родителите, така и на професионалистите от другите заинтересовани системи.

В поредица от въвеждащи и надграждащи обучения, екипът на социалната услуга повиши своите знания и умения и утвърди професионални нагласи по следните теми:

- Същност и методи на общностната работа; работа на терен в ромска общност.
- Планиране и провеждане на информационни кампании и дейности за осведомяване.
- Международни стандарти и нормативна рамка, касаещи правата на децата жертви и децата извършители на престъпления и противообществени прояви.
- Същност и методи на застъпничеството за гарантиране и упражняване на права на децата жертви и децата извършители и на техните родители при участието им в правни процедури.
- Същност и методи на посредничеството за взаимодействие и координация между професионалисти от различните системи за поставяне в центъра на работата на най-добрия интерес

²² <https://www.itcilo.org/design>

на детето и за подкрепа за реализиране на неговите права при участие в правни процедури.

- Осъществяване на подкрепа за провеждане на разпит или изслушване на дете в щадяща среда /синя стая.
- Изготвяне на индивидуална оценка на потребностите (ЗСУ), индивидуална характеристика на дете, което е пострадало от престъпление (ЗПФКПП) и/или характеристика за установяване на личностните особености на обвиняемото дете (НПК).
- Работа по случай.
- Алтернативни и отклоняващи от наказателно правосъдие практики; практики за мобилизиране и възстановяване на общности (ФГК, медиращи практики, възстановителни конференции и кръгове).
- В процеса на предоставяне на услугата, екипът бе подкрепен с регулярни методически срещи, индивидуални и групови супервизии по случаите на деца и родители от общността, по които работи.

Повишаване на информираността и сътрудничеството между заинтересованите институции и екипа на социалната услуга „Достъп до справедливост“. Интегрираност на подкрепата.

В достъпна до правосъдие, съобразено с интересите на детето, от решаващо значение е специалистите от различните системи да съгласуват своите усилия и да си сътрудничат във всички фази на производството. В правните процедури, в които участват деца, специалисти от различни системи си сътрудничат с изготвяне на становища, препоръки и оценки, като този мултидисциплинарен подход оказва пряко или непряко влияние върху настоящото или бъдещото благосъстояние на детето. Подходът гарантира, че децата са по-добре подготвени, информирани и подкрепяни, което означава, че участието на децата се улеснява и защита им е по-добре осигурена. Интегрираният подход на подкрепа е особено необходим спрямо децата жертви и правонарушители, защото мултидисциплинарността дава възможност за обединяване на знания за психо-емоционалното състояние на детето, за неговите потребности и поведение, което не винаги се споделя в достатъчна степен с професионалистите, работещи в системата на МВР и правораздавателната система.

За улесняване на сътрудничеството на местно ниво, **обучителни семинари** с представители на институциите, които работят с детето жертва или правонарушител фокусираха върху следните теми: „Социално изключване, бедност, negliжиране и техните последици при децата от ромски произход“; „Права на децата при участие в правни процедури като жертви или свидетели на престъпление или в конфликт със закона и роля на системата за закрила за достъпа им до дружелюбно правосъдие.“; „Добри практики на приятелско правосъдие към децата, участници в правни процедури като жертви на престъпления и като предполагаеми извършители на престъпления“. Успешен подход за засилване на междуинституционалното взаимодействие по случаите на деца, участници в правни процедури е последваща професионална подкрепа чрез **подкрепящи супервизии** на междуинституционален екип по случая, състоящ се от ключов специалист от услугата, социален работник от ДСП или друга услуга в общността, разследващ полицай, член на МКБППМН, ИДПС, други, в зависимост от конкретния случай.

Сформиране на **междуинституционален експертен съвет с консултативни функции**, в който участват експерти и представители на различни заинтересовани страни като: държавни институции, граждански и професионални организации и др., дава възможност за обсъждане на добри практики и предизвикателства, които децата и техните родители срещат при контакт с правосъдието като жертви на престъпление или като предполагаеми извършители на престъпление.

В хода на предоставяне на услугата се осъществяват регулярни и неформални срещи на професионалисти, участие в събития и работни групи, като всички те дават възможност за широко обсъждане и разпространение на информация и послания за гарантиране достъпа на деца от ромската общност до справедлив процес.

Описаните подходи и практики за междуинституционално взаимодействие са „научените уроци“ от екипа на услугата, а резултатите от тях са валидиране на обща рамка на взаимодействие, която гарантира интегриран междуинституционален подход и поставя в центъра на работата висшите интереси на детето.

ДЕЙНОСТИ НА СПЕЦИАЛИЗИРАНАТА УСЛУГА „ДОСТЪП ДО СПРАВЕДЛИВОСТ“ ПРИ ПОДКРЕПА НА ДЕЦА, ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ ИЛИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРИ УЧАСТИЕТО ИМ В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ

Проф. Нели Петрова-Димитрова,
г-р по педагогика

Дейности на социална услуга „Достъп до справедливост“ в зависимост от правната или административна процедура, в която участва дете, което е жертва и свидетел на престъпление

Таблица 1. Застъпничество и посредничество/Информирание и консултиране на дете, жертва или свидетел на престъпление или на насилие

Вид на правната или административна процедура	Действия на специализираната услуга за:		
	Прилагане на мерки на приятелско към детето правосъдие чрез застъпничество за представителство; Информирание и консултиране чл. 15, 2 ЗСУ	Участие в изготвяне на Индивидуална оценка, ЗСУ чл. 6, ЗФПКПП чл.6 и 7а	Гарантиране на представителство на детето чрез застъпничество за представителство, информирание и консултиране чл. 15, 2 ЗСУ
Снемане на сведения от полиция по ЗМВР Проверка на сигнал на ОЗД	Настояване за набиране на информация без да се пита детето. Настояване за организиране на среща по КМ, чл.36г от ЗЗД.	Предлагане на участие на ОЗД Информирание на родителя/настойника за правото на индивидуална оценка.	Действия (писма, срещи, становища) за гарантиране на представителство на детето, включително особен представител. Подкрепа за несъгласие на родителя за питане на детето без съдия, несъгласие за питане в ОЗД.
Образуване на досъдебно производство Организиране на разпит на свидетел	При отказ за образуване на досъдебно производство, съгласно Чл. 213 от НПК, прокурорът уведомява пострадалия или неговите наследници, оцетеното юридическо лице и лицето, направило съобщението. Постановлението подлежи на обжалване пред по-горестоящата прокуратура от посочените лица.	Изготвя се от разследващ орган, застъпване на разширена оценка, съгласно чл. 7г, ал.1 от ЗФПКПП. Изготвя индивидуална оценка или спешно становище пред разследващия орган за прилагане на мерки за защита, съгласно чл. 7а-г от ЗФПКПП,	Информирание на родителя/законния представител за правото на индивидуална оценка и за необходимостта от разширена оценка.

	Информирание на родителите за настояване за разпит пред съдия.	Искане за разпит в специализирано помещение, с участието на психолог или педагог, съгласно чл. 139а и чл.140 от НПК.	Информирание на родителя/законния представител, че може да поиска да се запознае със съдържанието на индивидуалната оценка и да поиска актуализацията ѝ (чл.76, ал.7 от ЗФПКПП).
Провеждане на разпит на дете като свидетел	Осигурява екип от обучени специалисти, които опосредяват разпита, като провеждат интервю по Протокол, за целите на разпита.	Участва в изготвянето на разширена индивидуална оценка за състоянието на детето и готовността му да участва в правни процедури, за риска от продължаване на престъплението, от вторична виктимизация, сплашване или манипулиране, за нуждите на детето от закрила, психо-социална подкрепа.	Провежда интервюирането на детето за целите на разпита чрез специално обучен психолог или педагог. Информирание на родителя/законния представител за правото на детето на мерки за защита като пострадало лице, съгласно чл. 75 от НПК, на индивидуална оценка и за необходимостта от разширена оценка.
Мярка за закрила, съгласно ЗЗД, чл. 4 и чл. 5 направление за ползване на социална услуга	Застъпничество за изслушване на детето при мерки за закрила по съгласно чл. 4 и чл. 5 от ЗЗД. Застъпване за продължаване на екипната работа между специалистите и услугите, и институциите по време на възстановяване на детето, съгласно ЗЗД и ЗСУ. Осигуряване на психотерапевтична и психо-социална подкрепа, ЗСУ.	Изготвя индивидуална оценка на потребностите, съгласно чл. 6 от ЗСУ, включително за готовността на детето да бъде изслушано, ако се налага от вида на мярката за закрила. Актуализиране на индивидуалната оценка, съгласно ЗЗД и ЗСУ.	Информира законния представител на детето за правото му на изслушване, за нуждите му във връзка с това изслушване, съгласно чл.15 от ЗЗД. Информирание и консултиране за правата и за наличните ресурси, и достъпа до тях, ЗСУ.

Изслушване по чл.15 ЗЗД	Организира сигурна и щапяща среда за изслушването	Дава становище за нуждите на детето във връзка с изслушването	Провежда интервюиране за нуждите на изслушване, ако съдът е преценил това
Проследяване на хода на делото срещу извършителя на престъпление	Настояване за продължаване на срещите по КМ, съгласно чл.36 з от ЗЗД до приключване на случая.	Представя актуализирана оценка на потребностите, ресурсите, риска за детето.	Информира се, чрез законния представител и чрез ДСП за хода на делото, за последиците за детето от този ход и предлага намеси, в името на най-добрия интерес на детето
Медияция/медиации срещи с извършителя, когато е необходимо	Информирание и консултиране на детето и неговия представител.	Индивидуална оценка на нуждите на детето, свързани с възстановяването от преживяното и с необходимостта от комуникация с извършителя.	Осигуряване на представителство, съгласие за провеждане и участие в медияцията.

Пътека 1. Първият разказ на детето при разпит пред съдия в досъдебно производство²³

Случаят

Случай „Момиче И. на 11 г. и сестра ѝ Л. На 13 г., или какво се случва, когато институциите мисля повече за себе си? Децата са от ромски произход, което ги поставя в по-уязвима позиция, и в по-висок риск от продължаване на престъплението и от вторична виктимизация. Родителските права се упражняват от майката, която е омъжена втори път и има още едно дете, момче от втория си съпруг, към когото е подозрението за блудствени действия. Биологичният баща на момичетата работи в чужбина. Децата споделят на своята баба по майчина линия, че неколкостранно техният пастрок е блудствувал с тях, когато са били сами с него. Бабата веднага подава сигнал. След сигнала в полицията викат децата да дадат сведения, в които те разказват много подробно и убедително за блудствените действия. Фактически полицията сменя сведения, които нямат доказателствена стойност при образуването досъдебно производство. Полицията сигнализира ОЗД/ДСП и те след оценка на сигнала предприемат мярка за закрила – настаняване при бабата на детето. Назначава се особен представител на децата, но никой не предприема правни мерки за ограничаване на достъпа на майката и на вероятния извършител – пастрока, до децата, и те променят своите сведения още на другия ден.“

Стартиране на услугата

Разпит се провежда един месец след сигнала, през който месец, рискът от манипулиране, сплашване, въздействие върху детето е очевиден и изключително висок.

Първоначално търсене на съдействие за организиране на разпита в дружелюбна обстановка, с участие на обучен специалист, който да го опосреди, идва от полицията, от разследващ полицай. След заявката, екипът на услугата се свързва с ОЗД/ДСП, където е от-

²³ Случаят е описан и представен от екипа на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“

ворен случаят, получава направление за социална услуга „Застъпничество и посредничество“.

Разпитът на децата се провежда в специализирано помещение, в присъствието на разследващия полицай, инспектор от полицията, особен представител и социален педагог, член на екипа по услугата. Улесняването на разпита, воденето на разговора се провежда по Международния протокол за разпит на дете, жертва на престъпление от обучен клиничен психолог. По неизяснени обстоятелства на разпита не присъства съдия.

Участие на услугата в провеждане на разпита:

По време на разпита в специализирано помещение на децата повтарят едни същи фрази, с едни и същи думи, обясняват как са го измислили, като нейният разказ се различава като факти в някои ключови моменти. Въпреки, че говорят противоречиво, объркано, и всички са убедени, че не говорят истината нищо не може да се направи.

Изготвяне на индивидуална оценка от социалната услуга:

Екипът на специализираната услуга очертава следните рискове за двете деца и го изпраща на всички институции:

Съществува сериозен риск от продължаване на сексуалното насилие, с всички последици за детето, за което то вече едва ли ще сигнализира.

Сериозен риск от вторична виктимизация, тъй като детето вече няколко пъти разказва за случилото се и се вижда, как променя показанията си. Следващ разпит няма да промени ситуацията, освен да доведе до 100% отричане на първоначално подадената информация, но със сигурност ще допринесе за допълнително травмиране на всяко от децата, които се разкъсват между страданието от случилото се, „изгонването им“ от вкъщи, страха от раздяла с майката и лоялността към семейството.

Въпреки сериозните усилия при подаване на сигнала, положени от всички институции, организирането на междуинституционална среща и предприемането на мярка за закрила и назначаване на особен представител на детето, провеждането на разпит в специализирано помещение и пр., на практика рискът за децата в настоящия момент е много висок.

Какво научихме?

И тук научихме колко е важно и за децата и за правосъдието при сигнал за насилие или престъпление информацията от полицията и проверката на сигнала от ОЗД да бъдат от източници, различни от питане на детето. Това е най-лесното, но може да виктимизира детето и да попречи на правосъдието.

Ако вместо предварителни сведения от самото дете, беше образувано досъдебно производство и първият разговор с него беше разпит пред съдия, дори и с участието на защитата на обвиняемия, резултатите щяха да бъдат други. Това е подход, препоръчван от всички международни изследвания на свидетелстване на деца при сигнал за сексуално насилие.

Тъй като социални работници от ОЗД не присъстваха на разпита, не бяха допуснати, защото ги нямало в описаните в НПК лица, не разполагаха с никакви официални сведения от полицията, те дори не можеха да продължат мярката за закрила и децата бяха върнати в среда на изключително висок риск от продължаване на сексуалното насилие.

Особените представители по никакъв начин не участваха, освен с присъствие.

Във връзка с опита по този случай и експертизата на екипа на ИСП се извежда препоръка в бъдеще на междуетноститионалните срещи по КМ, ДСП да кани гоставчици на социални услуги, които имат доказана експертиза и в работа с деца, преживели насилие или престъпление и в практики на дружелюбно към децата правосъдие, които биха могли да изготвят индивидуална оценка на по-ранен етап, каквито са изискванията на Директива 2012/29, да се застъпят за по-бързо правораздаване, и по-добро гарантиране на правата на децата.

Във връзка с действията/бездействията на особените представители написахме писмо до Адвокатска колегия за въвеждане на изисквания към тези адвокати, които ще поемат ролите на особени представители.

Пътека 2. Не бива да се отказваме при първия отказ!²⁴

Случаят

Касае се семейство с четири деца, като за две от децата, момичета на 7 и на 9 години, за които сме подали сигнали до ОЗД, СДВР, ДАЗД за предприемане на мерки за закрила поради безнадзорност на децата и трудова експлоатация от възрастно лице-жена, с което децата се запознават, през свои връстници, но няма предприети мерки. Едва след като патрул на МВР установява децата като безпризорни в 24ч.и във видимо неадекватно състояние, те биват заведени в БСЛ Пирогов, където се установява, че децата са в състояние след употреба на райски газ. Предприета е мярка полицейска закрила и са настанени в Кризисен център гр. София.

След настаняването, децата споделят информация, че освен жертва на трудова експлоатация са склонявани към блудствени действия от страна на жена, с която се запознават случайно. Въпреки извеждането на децата, въпросната жена продължила да ги вербува да продават цветя в късните часове на нощта, подтиквала ги е към бягство от КЦ, и ги е въвлечала в извършване на блудствени действия срещу заплащане.

Стартиране на специализираната услуга „Достъп до справедливост“

Майката ползваше социална услуга в ЦОП за оценка на родителския капацитет. Обърна се за съдействие към екипа по проекта. Незабавно беше подаден сигнал към СРП, СДВР и ДСП, по смисъла на чл.7а от ЗПФКПН, чл.22 от Директива 2012/29 на ЕС и ЗЗД. Тъй като не последваха конкретни действия, депозирахме втори сигнал към същите институции, като междувременно беше изготвена индивидуална оценка на потребностите на двете деца, съгласно чл.6 от ЗСУ, с предложение да бъдат настанени в ЦНСТ в друг град, с цел предотвратяване на продължаващото престъпление, на което са жертва. След втория ни сигнал се взе решение децата да бъдат на-

²⁴ Случаят е описан и представен от екипа на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“

станени в отдалечен град. В тази връзка инициирахме поредна среща с ОЗД и се застъпихме за осигуряване на място, което не е така отдалечено с оглед да се запази и поддържа по по-пълноценна връзка с биологичното семейство.

Застъпничество

Деца бяха подготвени от психолог от екипа по проекта за предстоящото снемане на сведения от разследващите органи, както и за планираното преместване в социална услуга от резидентен тип. Беше препоръчано да бъдат изслушани в „Синя стая“, но това не беше реализирано, тъй като междуременно се промени мярката за закрила с настаняване извън гр. София за срок от 6 месеца. По този повод организирахме срещи между майката и децата на територията на КЦ.

В процеса на работата по случая майката беше консултирана и придружена от социален работник по проекта за изслушването ѝ на съдебното заседание по повод настаняването на малолетните в КЦ, както и при снемането на сведения от нея в РУ при СДВР във връзка с подадените сигнали към СРП, СДВР и ДСП.

Към настоящия момент е образувано досъдебно производство спрямо възрастния, посочен като предполагаем извършител на престъпление по чл. 155 от НК. По съдебен ред малолетните момичета са настанени в ЦНСТ и се установи, че на място са разпитани по повод информацията, съдържаща се в подадените сигнали. Майката ги посещава често и споделя, че положителната промяна при тях е видима, тя се чувства спокойна за техния живот и здраве и към момента ползва социална услуга за повишаване и оценка на родителския капацитет. Бащата на децата, разбирайки за случващото се върна от Германия където пребиваваше целогодишно, с намерението двамата с майката да поемат грижите за децата след изтичане на срока на настаняването извън семейна среда.

Какво научихме?

Познаването на правните процедури ни позволи да бъдем по-настойчиви, да използваме всички възможности за гарантиране на правата на децата. Не винаги се случва, това за което настояваме, но е важно ние да сме си свършили добре работата и да сме дали писмено становище за правата на децата и техния най-добър интерес.

Дейности на социална услуга „Достъп до справедливост“ в зависимост от правната или административна процедура, в която участва дете, за което има обосновано предположение, че е участвало в извършване на престъпление

Таблица 2. Застъпничество и посредничество/Информирание и консултиране на дете, за което се предполага, че е извършило престъпление или т.н. противообществена проява²⁵

Вид на правната или административна процедура	Действия на специализираната услуга за:		
	Прилагане на мерки на приятелско към детето правосъдие чрез застъпничество и посредничество и Информирание и консултиране чл. 15, ЗСУ	Изготвяне на характеристика/ НПК чл. 387 ал. 2–8 /Индивидуална оценка, ЗСУ чл. 6	Представителство и придружаване, информиране и консултиране и застъпничество и посредничество, ЗСУ, чл.15
Снемане на сведения от полица по ЗМВР.	Настояване (писма, срещи, становища) за набиране на информация в присъствието на адвокат, съгласно чл.72, ал.1, т.5 от ЗМВР. Информирание на родител/законен представител за правото на характеристика по Директива 2016/800.	Изготвяне на личностна характеристика по чл.7 от Директива 2016/800.	Изясняване на правния статут на детето – родителски права, мерки за закрила, възпитателни мерки, други присъди. Действия (писма, срещи, становища) за гарантиране на представителство на детето, включително защитник. Подкрепа за несъгласие на родителя за питане на детето без съдия.

²⁵ Екипът на ИСАП смята и отдавна се застъпва за отмяна на този закон и за отмяна на понятието противообществена проява, което в настоящия момент включва и действия, които правят детето жертва, а именно бягства, скитничество, просия, употреба на психоактивни вещества и пр.

Полицейско задържане	Застъпничество за информиране съгласно чл.219 ал.3, т.7 и ал.4 от НПК. Застъпване за медицински преглед съгласно чл. 385з от НПК чрез родителя.	Настояване за изготвяне на характеристика, съгласно Директива 2016/800	Информирание на родителя за правата на детето, съгласно Глава тридесета от НПК чл. 385 — чл. 395 от НПК. Информирание за правото на медицински преглед.
Образуване на досъдебно производство	Информирание на родителите за правата на детето при разпит като свидетел по чл. 119 и чл. 121 от НПК и информиране за правата, съгласно чл. 385 от НПК. Информирание за правото на адвокат.	Изготвя се от ИДПС, предлагане на наблюдаващия прокурор за сформирание на екип за изготвяне на характеристиката, съгласно чл. 387, ал. 2–8 от НПК. Родителят/законният представител или особения представител да иска да види характеристиката и дали тя отговаря на изискванията по НПК. На основание чл. 387, ал. 8 от НПК, когато в хода на наказателното производство възникнат нови обстоятелства, да се иска органа на досъдебното производство или съда да разпоредят актуализиране на характеристиката.	Информирание на родителя/законния представител за възможността за актуализиране на характеристиката на основание чл. 387, ал. 8 от НПК. Информирание на родителя/законния представител за правото на характеристика, в изготвянето на която имат право да участват, както и самото дете, чл. 387, ал.5 от НПК, която да съдържа посоченото в чл. 387, ал.6.

Мярка за неотклонение „Задържане под стража“, НПК	Информирание за права, набиране на информация за характеристика.	Участие в изготвяне на характеристика.	Информирание за права. Консултиране за права.
Разпит като обвиняем	Информирание за правата, съгласно чл. 388 (1)–(3) от НПК, и чл. 15 от ЗСУ.	Настояване и участие в актуализиране на характеристиката, чл. 387, (8) от НПК.	Застъпва се за участие, тъй като може да присъства на разпита, съгласно чл. 388 от НПК и да участва в него и може да придружава детето, съгласно чл. 388 (1)–(3) от НПК.
Съдебно заседание	Ако детето ползва социална услуга, специалистът може да поиска да присъства на заседанието чрез адвоката и да бъде разпитан като свидетел на защитата.		Социалният работник може да придружава детето в съдебно заседание, съгласно чл.385 в от НПК, когато е посочен от детето или е определен от Дирекция „Социално подпомагане“.
Мярка за закрила по ЗЗД, чл. 4 и чл. 5 от ЗЗД	Застъпничество за изслушване на детето при мерки за закрила, съгласно чл. 15 от ЗЗД.	Изготвя индивидуална оценка на потребностите, съгласно чл.6 от ЗСУ, включително за готовността на детето да бъде изслушано, ако се налага от вида на мярката за закрила.	Информира законния представител на детето за правото му на изслушване, за нуждите му във връзка с това изслушване, съгласно чл.15 от ЗЗД.
направление за ползване на социална услуга	Застъпване за продължаване на екипната работа между специалистите и услугите, и институциите по време на изтърпяване на наказанието	Актуализиране на индивидуалната оценка, съгласно ЗЗД и ЗСУ	Информирание и консултиране за правата и за наличните ресурси, и достъпа до тях, ЗСУ.
Изслушване по чл.15 ЗЗД	Организира сигурна и адаптирана среда за изслушването Провежда интервюиране за нуждите на изслушване, ако съдът е преценил това	Дава становище за нуждите на детето във връзка с изслушването	

При отклоняване и/или налагане на възпитателна мярка по ЗБППМН	Информирание и консултиране на детето и родителите за неговите права и как мога да участват във възпитателното дело Участие във възпитателното дело съгласно чл. 19, ал. 5 от ЗБППМН	Информирание и консултиране на детето и родителите за неговите права. Участие във възпитателното дело като доверен представител на детето, съгласно чл. 19, ал. 3 от ЗБППМН Предлагане на консултации, обучения и програми за детето, съгласно чл. 13, ал. 1, т. 3 от ЗБППМН и за неговите родители, съгласно чл. 15, ал. 1, т. 2 от ЗБППМН	
Подкрепа по време на изпълнение на наказанието	Мобилно предоставяне на информиране и консултиране/застъпничество и посредничество. Застъпване пред ДСП за отваряне на случая	Представя актуализирана оценка на потребностите, ресурсите, риска за детето. Участва в актуализиране на оценката на риска.	Информира се, чрез законния представител и ИСДВР от МЛС, или пробационен служител.
Медиация/медицирани срещи с извършителя, когато е необходимо	Информирание и консултиране на детето и неговия представител. Организиране на среда за провеждане.	Предоставя актуализирана оценка/характеристика на потребностите, ресурсите, риска за детето.	Подготовка. Посредничество при срещата.

Пътека 3. Как да подкрепим родител, за да подкрепи детето си?²⁶

Случаят

Случаят на Й.М., касае непълнолетен извършител на множество грабежи и кражби. Семейството е многодетно с четири деца. Майката е настойник на децата и живее в жилище със семейството на биологичния баща, който не е припознал нито едно от тях. Битовите условия на семейството и доходите му са под социалния минимум. Бащата работи спорадично в строителството, но и малкото доходи, които изкарва отиват за закупуване на алкохол. Майката получава доходи, свързани с ТЕЛК на едно по-малкото деца, които са крайно недостатъчни за покриването на нуждите на семейството. Нито едно от децата не посещава детска градина или училище. Под въздействие на алкохола бащата упражнява домашно насилие върху майката и децата често са свидетели на инциденти между тях.

Стартиране на услугата

Майката на момчето ни потърси за съдействие при едно от дежурствата ни в център МИР Папанчев към фондация „Хесед“ по повод поредното задържане на момчето в ареста по обвинение в грабеж на 360лв. в съучастничество с друго непълнолетно момче. Госпожа С.М. беше запозната с дейността по проект „Достъп до справедливост“ и подписа необходимите документи за стартиране на услугата. В първите срещи с майката, тя разказа, че проявите на детето датират от 11 годишната му възраст. Сподели нужда от подкрепа за себе си в изпълнение на родителската роля, тъй като момчето е попаднало в лоша компания на криминално проявени юноши и е под тяхно въздействие извършва грабежите. С голямо притеснение тя призна, че има желание да подкрепи детето и да съдейства на институциите, но ѝ е трудно да разбира документите, не знае какви дела и по какви обвинения се водят срещу сина ѝ, не може да чете добре призовките и често пъти не може да събере необходимите средства, за да заплати нанесените при грабежите щети или адвокатски хонорар.

²⁶ Случаят е описан и представен от екипа на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“

Посредничество

Екипът ни съдейства с посредничество между майката и институциите, запознаване с документите на разбираем език, консултиране относно правата ѝ като родител при правораздавателните процедури. В хода на изготвяне на личностната характеристика на Й.М. по изискванията на чл. 387 от НПК се установиха множество проблеми в семейството и нужда от комплексна подкрепа далеч надхвърляща условията на проект „Достъп до справедливост“.

Изготвяне на характеристика на момчето

Екипът на „Достъп до справедливост“ депозира личностна характеристика на и опосредства по-лесната комуникация между майката, институциите и адвоката. В резултат на работата по случая Й.М. беше освободен от ареста в началото на месец декември 2023г. с наложена мярка пробация. Момчето сподели, че престоят в ареста му е подействал отрезвяващо и е решил да насочи усилията си към учене и работа, включително да отбягва компанията, която го е подвела да участва в престъпления. Привличането на Й.М. за психологическа и педагогическа подкрепа се оказа трудна задача. Момчето няколко пъти се обажда да отмени насрочени с него срещи. Майката призна, че се чувства безсилна да повлияе на сина си да ползва услуга. Междувременно домашното насилие между родителите ескалира. С.М. беше консултирана за правото за издаване на заповед за защита по Закон за защита от домашно насилие и възможностите за настаняване в Кризисен център с децата. На беше пуснат сигнал от ИСДП до ОЗД за деца в риск, поради домашното насилие в семейството. Нямаше резултат от пуснатия сигнал. В семейната среда с материална и емоционална несигурност Й.М. бързо се събра със старите си приятели, в следствие на което беше задържан по ново обвинение в грабеж на гребна сума на 28.12.2023г. При задържането за 24 часа Й.М. е съобщил за натиск от полицаите и упражнено физическо насилие с цел да си признае престъплението.

Застъпничество

Екипът по случая от „Достъп до справедливост“ подаде сигнал за нарушаване на правата на задържания непълнолетен с покана за съвместна среща с представители на Районното полицейско управление и ОЗД. За съжаление не срещнахме подкрепа от ин-

ституциите. Съдействахме на майката за подаване на молба за служебен защитник по всички дела на момчето. Тази молба беше разгледана бързо и понастоящем детето има осигурена правна защита. Работата по случая продължи с овластяване на майката за излизане от ситуацията на домашно насилие и постигна успех – жената беше настанена с двете малки деца в Кризисен център за пострадали от домашно насилие. Подкрепата за Й.М. продължи чрез засилена комуникация със служебните защитници на момчето и осигуряването на сигурно място за него след пускането му от ареста. Работата по случая беше пълна с предизвикателства, на моменти много интензивна, но и доста удовлетворяваща.

Пътека 4. Как да подкрепим родител на дете, с мярка за неотклонение „Задържани под стража“²⁷

Случаят

Случаят с В. се отнася до непълнолетен, извършил грабеж на златен синджир от възрастна жена и на когото е наложена мярка за неотклонение „задържане под стража“.

Стартиране на услугата

З. С., майка на В. се свързва с екипа ни по време на редовното ни дежурство в офиса на МИР „Папанчев“ на 20.10.2023 г, насочена към нашата услуга от колегите от фондация „Хесег“. Госпожа З.С. бе консултирана и запозната с дейностите на проекта „Достъп до справедливост“ и подписа нужните документи за да стартира съвместната ни работа. На 23.10.2023 год. на екипна среща с колегите обсъдихме случая с непълнолетния В. и работата по случая бе възложена двамата специалисти. На следващата среща с майката получихме информация за семейството и за В., но не и за извършеното деяние. Екипът ни се свързва с адвоката, представляващ В. и от него получи информация за извършения грабеж и за други престъпни деяния на непълнолетния.

Изготвяне на характеристика

Бе изготвена личностна характеристика съгласно чл.385 от НПК и съгласно Директива 800/2016, която бе депозирана в ДСП, СРП и СДВР и индивидуален план за работа с В. Развитието на случая с В. бе коментиран на всяка една от екипните срещи, беше потърсено и мнението на юриста на проекта.

Сигнал за престъпление срещу гетето

На 10.11.2023 год. при една от редовните ни срещи, майката на В., сподели притеснителна информация за сина си – самият той е споделил, че адвокатът му нееднократно е злоупотребявал сексуално с него. Госпожа З.С. сподели също, че не е подписвала за-

²⁷ Случаят е описан и представен от екипа на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“

явление за наемане на адвоката, и че пълномощното, което той представя, всъщност не е подписано от нея. На 15.11.2023, ИСДП депозира сигнал за дете в риск на основание чл.7 от ЗЗД до ДСП, СДВР и Софийска районна прокуратура.

На 21.11.2023 г. екипът ни изготвя индивидуална оценка по смисъла на чл.22 от Директива 12/29 на ЕС, ЗЗД и ЗСУ и я депозира в ДСП, СДВР и СРП. Само ние третираме това дете като жертва на престъпление.

Застъпничество чрез искане за среща с момчето по време на мяр-ка за неотклонение „Задържане под стража“

В писмо до Софийска районна прокуратура, изискахме разрешение за посещение на детето в ареста от психолог на екипа ни, с цел оказване на подкрепа, както и за изготвяне на актуална оценка във връзка с данните за насилие, а същевременно майката – госпожа З.С. е придружена за подаване на заявление за назначаване на служебен адвокат. След това, бе осъществена връзка с РУ при СДВР и майката е придружена да даде сведения. Водещите случая също за извикани в РУ при СДВР за снемане на сведения. Пред психолога по проекта и пред разследващия полицай, майката потвърждава информацията, споделена и пред екипа на Достъп до справедливост. Срещата е насрочена след писмена и устна покана, не се отзоваха за участие, институции не излъчват представители, а ИСДП отново припомня искането си за достъп до задържания непълнолетен. На 17.01.2023 год. разследващият прокурор по делото срещу В. дава разрешение за посещение на непълнолетния в ареста от психолог на услугата.

Специалистите от услугата са извикани в СДВР за снемане на показания, като свидетел по досъдебно производство срещу адвоката, който е задържан вследствие на подадения от ИСДП сигнал.

От разговора с разследващия полицай става ясно, че срещу адвоката има събрани доказателства и от други 3 непълнолетни, и по мнението на разследващия прокурор те са достатъчни за образуване на съдебно производство.

Информирание и консултиране на родителя

Екипът продължава да поддържа връзка с майката и да я придружава при посещенията ѝ в СРП. Периодично изпраща и писма до разследващия случая прокурор, в които настоява за достъп до задържания непълнолетен.

От други клиенти по проекта, ползващи услугите на адвокат става ясно, че същият е задържан, а седмица след това майката на В. споделя, че е сплашвана от трети лица да оттегли дадените показания срещу него.

На 21.12.2023 год. се води дело срещу В. и по данни от родителя, непълнолетният е осъден на 3 години лишаване от свобода, за престъпление извършено в рамките на наложена мярка „пробация“.

Екипът отправя покана до Отдел Закрила на детето към ДСП и до РУ при СДВР за провеждане на съвместна среща за обсъждане на случая с непълнолетния В., на която да се набележат съвместни мерки и действия за подкрепа на детето по време на съдебните процедури, тъй като съществува сериозен риск от нарушаване на неговите права.

Какво научихме?

Много важна част от подкрепата на децата за гарантиране на техните права е подкрепата и придружаването на техните родители/законни представители. Родителите на децата от ромската общност много трудно играят ролята на гарант за спазване на техните права. Това се оказва една от основните трудности в работата ни, която срещнахме и при други семейства – родителите, в по-голямата си част неграмотни, не разполагат с нужните документи – обвинителен акт, съдебно решение, а когато разполагат с тях, не могат да ги прочетат.

Можем да посетим дете, което е в ареста, имаме пътека за това.

Дете извършител, когато е жертва на престъпление има нужда от сериозно застъпничество, за да бъдат спазени правата му като жертва. Институциите толерират в по-голяма степен ролята му на извършител.

Все още системата за закрила не разпознава участието си в правните процедури при деца, като роля на гарант за спазване на техните права. Често те не познават нормативната рамка, различна от тяхната.

Пътека 5. Как да участваме във възпитателно дело и изпълнение на възпитателна мярка?²⁸

Случаят

Касае се за момче на 12 години, за което има данни, че е отнело телефона на свой приятел при участие на двамата в хазартна игра. Майката ни потърси за съдействие, след като от малолетния са били снети сведения в РУ при СДВР и случаят е бил насочен към МКБППМН. Веднага се свързахме с председателя на комисията като заявихме, че момчето и майката ползват услуга информиране и консултиране, застъпничество и посредничество по проект „Достъп до справедливост“ и сме ангажирани с това правата на детето по време на правната процедура да бъдат спазени. Увериха ни, че родителите ще бъдат своевременно информирани за датата на възпитателното дело.

Стартиране на услугата

Случаят е поет от екипа на услугата по проект „Достъп до справедливост“, след насочване от медиатор от Център МИР кв. „Филиповци“.

Изготвяне на индивидуална оценка

В хода на предоставянето на специализираната услуга изготвихме индивидуална оценка на детето във връзка с чл. 21 от ЗБППМН и чл. 6 от ЗСУ, която депозирахме в МКБППМН.

Застъпничество

В деня на провеждане на възпитателното дело придружихме семейството, но социалният работник от екипа по проекта не беше допуснат в залата. На момчето беше наложена възпитателна мярка „Предупреждение“ по чл.13 т.1 от ЗБППМН, която не подлежи на обжалване.

²⁸ Случаят е описан и представен от екипа на специализирана социална услуга „Достъп до справедливост“

Информирание и консултиране

Предоставянето на услугата продължи във вид на консултиране и в посока превенция на противоправно поведение на детето. Специалистите работят в сътрудничество с екипа на Център МИР, които подкрепят семейството и с училището, където учи детето. Организирана бе мрежа за подкрепа около детето – представители на училището, на Център МИР, от разширения кръг на семейството. Посетихме няколко пъти училището на детето с цел застъпничество за връщане на момчето в училище, което успяхме да осъществим. Към момента по информация на директора момчето редовно посещава учебните занятия и се наблюдава положителна промяна в поведението. До този момент няма данни детето да е извършило други противообществени прояви. Подкрепихме и родителите на момчето като проведохме консултации по повод стила на родителство, начините на налагане на граници и правила в семейството. Работата със семейството беше насочена към формиране на критичност и разпознаване на риска от прояви на поведение в конфликт със закона, както и към отхвърлянето на физическото наказание като възпитателен метод.

Какво научихме?

Много трудно се осъществява каквото и да е застъпничество по ЗБППМН, който не отваря пространство за това.

Необходими са срещи, настояване, писане на писма и становища едновременно да МК, прокурора, разследващия орган, ДСП, ИДПС за начините на провеждане на възпитателните дела.

ДСП не разпознават достатъчно ролята си като гаранти за спазване на правата на детето и се доверяват изцяло на компетентността на институциите, без да се намесват.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Права на децата, пострадали от престъпления: международно и национално законодателство

Директива 2012/29/ЕС	НПК и други закони
Жертвите са третирани с уважение, тактичност, разбиране, професионализъм и по негискриминационен начин	Закон за закрила на детето Чл. 3. Закрилата на детето се основава на следните принципи: 1. зачитане и уважение на личността на детето; ... 5. насърчаване на доброволното участие в дейностите по закрилата на детето; 6. подбор на лицата, пряко ангажирани в дейностите по закрила на детето, съобразно техните личностни и социални качества и грижа за тяхната професионална квалификация; ... 9. грижа в съответствие с потребностите на детето;
Висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално	Закон за защита срещу дискриминация Чл. 3. (1) Този закон защитава от дискриминация всички физически лица на територията на Република България. Закон за закрила на детето Чл. 3. Закрилата на детето се основава на следните принципи: ... 3. осигуряване най-добрия интерес на детето; 4. специална закрила на дете в риск; 5. насърчаване на доброволното участие в дейностите по закрилата на детето; 9. грижа в съответствие с потребностите на детето; Допълнителни разпоредби, § 1, т. 5 „Най-добър интерес на детето“ е преценка на: а) желанията и чувствата на детето; б) физическите, психическите и емоционалните потребности на детето; в) възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето; г) опасността или вредата, която е причинена на детето или има вероятност да му бъде причинена; д) способността на родителите да се грижат за детето; е) последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата; ж) други обстоятелства, имащи отношение към детето.

Адаптиран към детето подход, който е съобразен с неговата възраст, зрялост, неговите възгледи, нужди и опасения

Закон за закрила на детето

Чл. 3. Закрилата на детето се основава на следните принципи:

1. зачитане и уважение на личността на детето;...
3. осигуряване най-добрия интерес на детето;
4. специална закрила на дете в риск;
5. насърчаване на доброволното участие в дейностите по закрилата на детето;
6. подбор на лицата, пряко ангажирани в дейностите по закрила на детето, съобразно техните личностни и социални качества и грижа за тяхната професионална квалификация;...
8. незабавност на действията по закрила на детето;
9. грижа в съответствие с потребностите на детето;

Детето и носителят на родителска отговорност се информират за всички мерки или права, които са специално насочени към детето

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; да получи защита за своята сигурност и тази на близките си; да бъде информиран за хода на наказателното производство; да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения; да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство; да има повереник; да бъде придружаван от лице, посочено от него; да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език; да прави искане за ускоряване на досъдебното производство в предвидените в този кодекс случаи.

„Дете“ означава лице, ненавършило 18 години

Закон за закрила на детето

Чл. 2. Дете по смисъла на този закон е всяко физическо лице до навършването на 18 години.

„Възстановително правосъдие“ означава процес, при който на жертвата и извършителя на престъплението се дава възможност — след свободно изразено съгласие от тяхна страна — да участват активно в решаването на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, с помощта на безпристрастно трето лице

Директива 2012/29/ЕС

Чл.12 (1) Държавите членки предприемат мерки за предпазване на жертвите от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, които да се прилагат при предоставянето на всяка една услуга за възстановително правосъдие. С тези мерки се гарантира, че жертвите, които са избрали да участват в процедури на възстановително правосъдие, имат достъп до сигурни и компетентни служби за възстановително правосъдие при спазването най-малко на следните условия:

а) услугите за възстановително правосъдие се използват само ако са в интерес на жертвата, в зависимост от съображения, свързани с безопасността, и се основават на свободно изразеното и информирано съгласие на жертвата, като то може да бъде оттеглено по всяко време;

б) преди да даде съгласието си да участва в процес на възстановително правосъдие, на жертвата се предоставя пълна и безпристрастна информация относно процеса и потенциалните му резултати, както и информация относно процедурите за контрол на изпълнението на всяко споразумение;

...

(2.) Държавите членки улесняват препращането на случаи, когато е целесъобразно, към услугите на възстановително правосъдие, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията за това препращане.

Право на жертвите да разбират и да бъдат разбирани

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; ... да бъде информиран за хода на наказателното производство; да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения; ... да има повереник; да бъде придружаван от лице, посочено от него; да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език.

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6а. При уведомяването компетентните органи се съобразяват със състоянието на пострадалите лица, включително с възрастта им.

(2) Уведомяването се извършва по ясен и разбираем начин, устно или писмено чрез формуляр по образец, на език, който лицата разбират.

Жертвите да бъдат придружавани от избрано от тях лице при първия контакт с компетентен орган

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. (1) В досъдебното производство пострадалият има следните права: ... да има повереник; да бъде придружаван от лице, посочено от него. ...

(4) Пострадалият не може да бъде придружаван от лице, посочено от него, ако това противоречи на интересите на пострадалия или може да затрудни наказателното производство.

Чл. 139а. (1) Присъствието на педагог или психолог е задължително, когато свидетелят със специфични нужди от защита е малолетен или непълнолетен. Когато това е необходимо, разпитът се провежда и в присъствието на родителя, настойника или попечителя.

Чл. 140. (1) Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника.

(2) Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на лицата по ал. 1, ако съответният орган намери това за необходимо.

Право на получаване на информация от първия контакт с компетентния орган

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В съдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; ... да бъде информиран за хода на наказателното производство; ... да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език.

Закон за закрила на детето

Чл. 15. ...

(3) Преди изслушването на детето съдът или административният орган трябва:

1. да осигури необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си;
2. да го уведоми за евентуалните последици от неговите желания, от поддържаното от него мнение, както и за всяко решение на съдебния или административен орган.

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват пострадалите за:

1. възможностите им за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ, които могат да получат;
2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;
3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;
4. органите, пред които може да бъде подаден сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;
5. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;
6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;
7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ;
8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;

9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

Чл. 6а. При уведомяването компетентните органи се съобразяват със състоянието на пострадалите лица, включително с възрастта им.

(2) Уведомяването се извършва по ясен и разбираем начин, устно или писмено чрез формуляр по образец, на език, който лицата разбират.

Информация за вида подкрепа, която могат да получат, и от кого

Закон за закрила на детето

Чл. 21. (1) По този закон дирекция „Социално подпомагане“:

...

5. предоставя информация за предлаганите услуги и оказва съдействие и помощ на семействата и родителите на нуждаещите се деца.

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват пострадалите за:

1. възможностите им за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ, които могат да получат;

2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;

3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;

4. органите, пред които може да бъде подаден сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;

5. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;

6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;

7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ;

8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;

9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

Информация за процедурите за **подаване на жалба**

Информация по какъв начин и при какви условия може да получат **защита**

Информация по какъв начин и при какви условия може да получат **достъп до правна консултация, правна помощ и друг вид консултация**

Информация по какъв начин и при какви условия може да получат **обезщетение**

Информация по какъв начин и при какви условия **имат право** на устен и писмен превод

Информация за наличните процедури за **подаване на жалба** при нарушаване на техните права от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство

Информация за **данните за връзка по тяхното дело**

Информация за наличните **услуги за възстановително правосъдие**

Информация по какъв начин и при какви условия може да **бъдат възстановени разходите**, направени в резултат на участието им в наказателното производство

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; да получи защита за своята сигурност и тази на близките си; да бъде информиран за хода на наказателното производство; да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения; да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство; да има повереник; да бъде придружаван от лице, посочено от него; да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език; да прави искане за ускоряване на досъдебното производство в предвидените в този кодекс случаи.

(2) Органът, който образува досъдебното производство, уведомява незабавно пострадалия за това, ако той е посочил адрес за призоваване в страната или електронен адрес.

(3) Пострадалият упражнява правата си, ако изрично поиска да участва в досъдебното производство и посочи адрес в страната за призоваване и уведомяване за хода на производството. При изрично съгласие на пострадалия, което може да бъде оттеглено по всяко време, призоваването и уведомяването може да се извърши и на посочен от него електронен адрес.

(4) Пострадалият не може да бъде придружаван от лице, посочено от него, ако това противоречи на интересите на пострадалия или може да затрудни наказателното производство.

Чл. 122. (1) Свидетелят има следните права: ... да получи възнаграждение за загубения работен ден и да му бъдат заплатени разноските, които е направил...

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват пострадалите за:

1. възможностите им за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ, които могат да получат;

2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;

3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;

4. органите, пред които може да бъде подаден сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;

5. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;
6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;
7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ;
8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;
9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

Да подагат жалбата на език, който разбират

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство; ... да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език.

Право на жертвите да получават информация по делото

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: ... да бъде информиран за хода на наказателното производство; да участва в производството съгласно установеното в този кодекс.

На жертвите се предоставя възможност да бъдат уведомени без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 67а. Прокурорът в досъдебното производство и съдът в съдебното производство незабавно уведомяват пострадалия със специфични нужди от защита в случаите, когато:

1. обвиняемият наруши взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража;
 2. взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража бъде отменена или заменена с подписка или гаранция.
- Чл. 417а. (Нов — ДВ, бр. 16 от 2019 г.) В случаите на чл. 415 или 417 съответният прокурор незабавно уведомява пострадалия със специфични нужди от защита.

Жертвите да получават информация за всички мерки, които са взети за осигуряване на тяхната защита в случай на освобождаване или бягство на извършителя на престъплението

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 67. (1) По предложение на прокурора със съгласие на пострадалия или по искане на пострадалия съответният първоинстанционен съд може да забрани на обвиняемия:

1. да доближава непосредствено пострадалия;
2. да осъществява контакт с пострадалия под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс;

3. да посещава определени населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава.
(2) Съдът уведомява пострадалия за възможността да бъде издадена Европейска заповед за защита.

Право на устен и писмен превод

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В съдебното производство пострадалият има следните права: ... да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език.

Чл. 142. (1) Когато свидетелят не владее български език, назначава се преводач.

(2) Когато свидетелят е глух или нем, назначава се преводач на български жестов език.

...

(4) Разпитът може да бъде извършен и чрез видеоконференция.

Безплатен достъп в условията на поверителност до служби за подкрепа на жертвите

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 8. (1) Формите на подпомагане на пострадалите от престъпления са:

1. медицинска помощ при спешни състояния по реда на Закона за здравето;

2. психологическа консултация и помощ;

3. безплатна правна помощ по реда на Закона за правната помощ;

4. практическа помощ.

(2) Членовете на семейството на пострадалия, претърпели имуществени и неимуществени вреди от престъпления от общ характер, могат да ползват формите на подпомагане по ал. 1, т. 2 и 4.

...

(4) Формите на подпомагане по ал. 1, т. 2 и 4 се предоставят при спазване на принципа на поверителност преди образуване на наказателно производство, по време на или в подходящ срок след приключване на наказателното производство съобразно нуждите на лицата.

Насочването на жертвите от компетентния орган, получил жалбата, и от други съответни звена към служби за подкрепа на жертвите

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват лицата, пострадали от престъпления от общ характер за:

1. възможностите им за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ, които могат да получат;

2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;

3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;

4. органите, пред които може да бъде подаден сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;

5. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;

6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;

7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването и;

8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;

9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

(2) Пострадалите се уведомяват за правото им на индивидуална оценка.

(3) Наблюдаващият прокурор в хода на досъдебното производство следи за изпълнението на задълженията на разследващите органи за предоставяне на информацията по ал. 1.

Чл. 6а. При уведомяването по чл. 6, ал. 1 компетентните органи се съобразяват със състоянието на лицата, включително с възрастта им.

(2) Уведомяването се извършва по ясен и разбираем начин, устно или писмено чрез формуляр по образец, на език, който лицата разбират.

(3) За уведомяването се изготвя протокол по образец...

Чл. 11. (1) Организациите за подкрепа на пострадали и всички други юридически лица, които при изпълнение на своята дейност контактуват с пострадали от престъпления, са длъжни да им оказват практическа помощ.

(2) Практическата помощ се изразява в разполагането на видно място на съответни информационни табла и други материали за правата на пострадалите от престъпления по този закон, в създаването на спокойна и благоприятна среда при осъществяването на контакта с тях, в предоставянето на информация относно риска от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване или отмъщение, както и в предоставяне на съвети относно предотвратяването им.

(3) Организациите за подкрепа на пострадали осигуряват подслон или друго подходящо временно настаняване на пострадалите от престъпления, за които е налице непосредствен риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

Достъпът до служби за подкрепа на жертвите не зависи от това, дали жертвата е подала официална жалба

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват лицата, пострадали от престъпления от общ характер за:

1. възможностите им за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ, които могат да получат;
2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;
3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;
4. органите, пред които може да бъде подаден сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;
5. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;
6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;
7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването и;
8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;
9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

Жертвите могат да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство и могат да представят доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. В досъдебното производство пострадалият има следните права: ... да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения.

Право на правна помощ**Наказателно-процесуален кодекс**

Чл. 100. (1) Частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец и гражданският ответник могат да упълномощават повереник.

(2) Когато частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец или гражданският ответник представи доказателства, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има повереник и интересите на правосъдието изискват това, съдът, който разглежда делото като първа инстанция, му назначава повереник.

Закон за правната помощ

Чл. 22. (1) Правната помощ по чл. 21, т. 1 и 2 е безплатна и се предоставя на:

...

4. деца, настанени в приемни семейства или в семейства на роднини или близки по реда на Закона за закрила на детето;

5. дете в риск по смисъла на Закона за закрила на детето;

...

7. пострадали от домашно или сексуално насилие или от трафик на хора, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита;

Право на възстановяване на разходите**Наказателно-процесуален кодекс**

Чл. 122. (1) Свидетелят има следните права: да си служи с бележки за цифри, дати и други, които се намират у него и се отнасят до неговите показания; да получи възнаграждение за загубения работен ден и да му бъдат заплатени разноските, които е направил, както и да иска отмяна на актовете, които накръняват правата и законните му интереси.

Право на връщане на имущество**Наказателно-процесуален кодекс**

Чл. 416. (1) Препис от присъдата, с която подсъдимият е оправдан или освободен от наказателна отговорност или от изтърпяване на наказанието, както и препис от определението за прекратяване на наказателното производство, се изпраща на съответните органи за връщане на иззетите документи, ценности и други предмети, както и за снемане на полицейската регистрация.

Право на решение за обезщетение от извършителя на престъплението в хода на наказателното производство**Наказателно-процесуален кодекс**

Чл. 84. (1) Пострадалият или неговите наследници, както и юридическите лица, които са претърпели вреди от престъплението, могат да предявят в съдебното производство граждански иск за обезщетение на вредите и да се установят като граждански ищци.

Държавите гарантират наличието на мерки за защита на жертвите и членовете на тяхното семейство от вторици и повторно виктимизиране, сплашване и от отмъщение, включително срещу риска от емоционално или психическо страдание, или за защита на достойнството на жертвите по време на разпит и при даване на показания

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 67. (1) По предложение на прокурора със съгласие на пострадалия или по искане на пострадалия съответният първоинстанционен съд може да забрани на обвиняемия:

1. да доближава непосредствено пострадалия;
2. да осъществява контакт с пострадалия под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс;
3. да посещава определени населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава.

(2) Съдът уведомява пострадалия за възможността да бъде издадена Европейска заповед за защита.

Право да се избягва контакт между жертвата (и членовете на нейното семейство) и извършителя на престъплението в помещенията, в които се провежда наказателното производство

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 139. (10) Разпит на свидетел със специфични нужди от защита се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на този кодекс.

Чл. 140. (5) Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.

Чл. 280 (6) Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.

Разпитите на жертвите се провеждат без неоснователно забавяне

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 280 (6) Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.

Броят на разпитите на жертвите е сведен до минимум, като разпитите се провеждат само доколкото това е абсолютно необходимо за целите на разследването в наказателното производство

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 223. (1) Когато съществува опасност свидетелят да не може да се яви пред съда поради тежка болест, продължително отсъствие от страната или по други причини, които правят невъзможно явяването му в съдебно заседание, а също и когато е необходимо да се закрепят показания на свидетел, които са от изключително значение за разкриване на обективната истина, разпитът се извършва пред съдия от съответния първоинстанционен съд или от първоинстанционния съд, в района на който се извършва действието. В този случай делото не се предоставя на съдията.

Чл. 280 (б) Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.

Чл. 281. (1) Показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, се прочитат, когато:

...

б. свидетелят е малолетен или със специфични нужди от защита и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник.

Жертвите може да бъдат придружавани от законния си представител или от друго лице по свой избор, освен ако не е било взето обосновано решение в обратния смисъл

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 75. (1) В досъдебното производство пострадалият има следните права: ... да има повереник; да бъде придружаван от лице, посочено от него. ...

(4) Пострадалият не може да бъде придружаван от лице, посочено от него, ако това противоречи на интересите на пострадалия или може да затрудни наказателното производство.

Чл. 139а. (1) Присъствието на педагог или психолог е задължително, когато свидетелят със специфични нужди от защита е малолетен или непълнолетен. Когато това е необходимо, разпитът се провежда и в присъствието на родителя, настойника или попечителя.

Чл. 140. (1) Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника.

(2) Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на лицата по ал. 1, ако съответният орган намери това за необходимо.

Медицинските презгледу са сведени до минимум и се извършват само когато това е абсолютно необходимо за целите на наказателното производство

Право на защита на неприкосновеността на личния живот

Конституция на Република България

Чл. 32. (1) Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.
(2) Никой не може да бъде следен, фотографиран, филмиран, записван или подлаган на други подобни действия без негово знание или въпреки неговото изрично несъгласие освен в предвидените от закона случаи.

Индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 144. (1) Когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката, съдът или органът на досъдебното производство назначава експертиза.

...
(3) Експертиза може да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл. 6. (2) Пострадалите се уведомяват за правото им на индивидуална оценка.

Чл. 7а. (1) Пострадалите от престъпления имат право на индивидуална оценка. Целта на оценката е да определи физическото и психическото състояние на пострадалия в резултат на извършеното престъпление и да установи наличието на специфични нужди от защита по смисъла на § 1, ал. 4 от допълнителните разпоредби на Наказателно-процесуалния кодекс.

(2) задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита, когато:

1. пострадалият е дете или лице с увреждания;
2. лицето е пострадало от тероризъм, трафик на хора, престъпление, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс, престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или престъпление, извършено по расистки или ксенофобски подбуди;
3. пострадалият се намира в материална или друга зависимост от извършителя.

Чл. 76. (1) При извършването на индивидуалната оценка се вземат предвид: видът и характерът на престъплението и обстоятелствата, свързани с него; видът и степента на претърпените вреди; възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия, както и други негови личностни особености.

(2) Органите на Министерството на вътрешните работи или следователите, установили първоначален контакт с пострадалия, извършват без излишно забавяне индивидуалната оценка на основата на разговор с лицето.

(3) Когато пострадалият се обърне към друго лице, орган или организация извън посочените в ал. 2, сигналат се препраща на органите на Министерството на вътрешните работи за извършване на индивидуална оценка.

(4) Когато пострадалият не може непосредствено да предостави необходимите сведения, оценката се основава на обективни наблюдения върху състоянието на лицето и информация от придружаващите го лица.

(5) В случаите по чл. 7а, ал. 2, както и когато възникне съмнение, че от престъплението за пострадалия са настъпили значителни вредни последици, се извършва разширена индивидуална оценка.

(6) Индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се извършват при спазване на принципа на поверителност, като за резултатите от тях се попълва формуляр по образец.

(7) Ако възникнат нови обстоятелства, които могат да окажат съществено влияние върху личността на пострадалия, индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се актуализират.

Чл. 76. (1) При извършването на индивидуалната оценка органите на Министерството на вътрешните работи и следователите могат да поискат съдействие от психолог, лекар или друг подходящ специалист по тяхна преценка, ако това няма да забави съществено извършването на оценката.

(2) Когато пострадалият е дете, извършващият оценката орган или организация незабавно уведомява отдел „Закрила на детето“ към дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ или постоянен адрес на детето.

Чл. 7з. (1) При необходимост от извършването на разширена индивидуална оценка органите на Министерството на вътрешните работи или следователите без излишно забавяне сформират екип с участието на представители на дирекция „Социално подпомагане“ и на местната администрация.

(2) В зависимост от особеностите на случая в екипа могат да бъдат включени и личният лекар, психолог и други подходящи специалисти.

3) Членовете на екипа вземат съвместно решение отнositелно необходимите действия, които следва да бъдат предприети за целите на извършването на оценката.

((4) Когато това е необходимо, представители на районното управление „Полиция“ и на дирекция „Социално подпомагане“ по настоящ или постоянен адрес на пострадалия обстойно проучват семейната, социалната и образователната му среда.

(5) В резултат на събраните сведения и на информацията, установена по реда на чл. 7б, ал. 2 и 4, членовете на екипа правят преценка относно наличието на специфични нужди от защита, а в случаите по чл. 7а, ал. 2 — относно мерките за закрила, които да бъдат взети по отношение на пострадалия.

Извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 140. (5) Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.

Извършване на разпитите на жертвата от или **посредством професионалисти, специално обучени за тази цел**

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 139а. (1) Присъствието на педагог или психолог е задължително, когато свидетелят със специфични нужди от защита е малолетен или непълнолетен. ...

Чл. 140. (1) Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника.

(2) Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на лицата по ал. 1, ако съответният орган намери това за необходимо.

(3) С разрешение на органа, който извършва разпита, лицата по ал. 1 могат да задават въпроси на свидетеля.

Извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораждане

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 139а. (2) По искане на свидетел, пострадал от престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или от престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс, разпитът се извършва от лице от същия пол, ако това няма да затрудни наказателното производство. Тази разпоредба не се прилага, когато разпитът се провежда от съдия или прокурор.

Извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, **от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство**

Мерки за избягване на визуалния контакт между жертвите и извършителите, включително при представянето на доказателства, които мерки се осъществяват с подходящи средства, включително чрез използването на комуникационни технологии

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 139. (10) Разпит на свидетел със специфични нужди от защита се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на този кодекс.

Чл. 140. (5) Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.

Чл. 280 (6) Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.

Мерки, с които се гарантира, **че жертвата може да бъде изслушана без физически да присъства в съдебната зала,** по-специално чрез използването на подходящи комуникационни технологии

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 139. (10) Разпит на свидетел със специфични нужди от защита се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на този кодекс.

Чл. 140. (5) Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.

Чл. 280 (6) Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения

Мерки, с които да се избегне ненужно разпитване на жертвата относно личния ѝ живот по въпроси, които не са свързани с извършеното престъпление

Мерки, които позволяват провеждането на заседание при закрити врати

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 263. (1) Разглеждането на делото или извършването на отделни съдопроизводствени действия става при закрити врати, когато това се налага за запазване на държавната тайна или на нравствеността, както и в случаите на чл. 123, ал. 2, т. 2.

(2) Разпоредбата на ал. 1 може да се приложи и когато това е необходимо, за да се предотврати разгласяването на факти от интимния живот на гражданите.

(3) Малолетен или непълнолетен свидетел — пострадаел от престъпление, може да бъде разпитан при закрити врати.

В хода на разследването в наказателното производство всички разпити на детето жертва могат да бъдат записвани аудио-визуално и тези записани разпити могат да се използват като доказателство в наказателното производство

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 238. (1) По искане на разпитания или по почин на органа на досъдебното производство може да се изготви звукозапис, за което разпитаният се уведомява до започване на разпита.

...

(4) След завършване на разпита звукозаписът се възпроизвежда изцяло на разпитания. Допълнителните обяснения и показания също се отразяват в звукозаписа.

(5) Звукозаписът завършва със заявление на разпитания, че той правилно отразява дадените обяснения и показания.

Чл. 240. Разпоредбите на чл. 237 — 239 се прилагат съответно и при изготвянето на видеозапис.

в зависимост от ролята на жертвите в съответната наказателноправна система компетентните органи назначават специален представител на детето жертва в хода на разследването и наказателното производство, когато според националното право на лицата, упражняващи родителска отговорност, не се позволява да представляват детето жертва поради конфликт на интереси между тях и детето жертва или когато детето жертва не е придружено или е отделено от семейството си

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 101. (1) Когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадаел и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви, съответният орган му назначава особен представител — адвокат.

(2) Особен представител — адвокат, се назначава и на пострадалия, когато той е недееспособен или ограничено дееспособен и интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител.

(3) Особеният представител участва в наказателното производство като повереник.

когато детето жертва има право на адвокат, то има право да получава правни консултации и **да бъде представлявано от свое име в производството**, когато има или може да има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителска отговорност

Когато не е сигурно на каква възраст е жертвата и има причини да се смята, че жертвата е дете, се смята, че жертвата е дете

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 101. (1) Когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадал и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви, съответният орган му назначава особен представител – адвокат.

(2) Особен представител – адвокат, се назначава и на пострадалия, когато той е недееспособен или ограничено дееспособен и интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител.

(3) Особеният представител участва в наказателното производство като повереник.

Приложение 2

Права на децата, обвинени в извършване на престъпления и извършители на противообществени прояви: международно и национално законодателство

Конвенция за правата на детето (КПД) Директива 2016/800	Българско право
КПД Всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и собствена стойност на детето, който укрепва зачитането от детето на основните права и свободи на човека и който взема предвид възрастта на детето, необходимостта да се подпомага реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото.	Закон за закрила на детето Чл. 11. (2) Всяко дете има право на закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на възпитание, физическо, психическо или друго насилие и форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси.
КПД Никое дете да не бъде заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон по причина на действия или бездействия, които не са забранени от националното или международното право по време на извършването им	Конституция на Република България Чл. 5. (3) Никой не може да бъде осъден за действие или бездействие, което не е било обявено от закона за престъпление към момента на извършването му.
КПД Всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон се счита за невинно до доказването, че е виновно в съответствие със закона.	Конституция на Република България Чл. 31. (3) Обвиняемият се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда.
КПД Детето да бъде информирано незабавно и пряко за обвиненията против него или ако е необходимо, чрез неговите родители или законни настойници и да получи правна или друга подходяща помощ в подготовката и представянето на неговата защита	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 55. Обвиняемият има следните права: да научи за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства; да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението; да се запознава с делото, включително и с информацията, получена чрез използване на специални разузнавателни средства, и да прави необходимите извлечения; да представя доказателства; да участва

Директива 2016/800

Право на детето носителът на
родителска отговорност да бъде
информиран

в наказателното производство; да прави
искания, бележки и възражения; да се изказва
последен; да обжалва актовете, които накър-
няват неговите права и законни интереси, и
да има защитник. Обвиняемият има право за-
щитникът му да участва при извършване на
действия по разследването и други процесу-
ални действия с негово участие, освен кога-
то изрично се откаже от това право. Искан-
ия, бележки, възражения, както и обжалване
на актовете, които накърняват неговите
права и законни интереси, могат да бъдат
извършвани по електронен път, подписани с
квалифициран електронен подпис.

(2) Обвиняемият има право да му бъде пре-
доставена обща информация, улесняваща
неговия избор на защитник. Той има право
свободно да осъществява връзка със защит-
ника си, да се среща насаме с него, да получава
съвети и друга правна помощ, включител-
но преди започване и по време на провежда-
не на разпита и на всяко друго процесуално
действие с участие на обвиняемия.

(3) Подсъдимият има право и на последна дума.

(4) Обвиняем, който не владее български език,
има право на устен и писмен превод в наказа-
телното производство на разбираем за него
език. На обвиняемия се предоставя писмен
превод на постановлението за привличане на
обвиняем, на определенията на съда за взема-
не на мярка за неотклонение, на обвинителния
акт, на постановената присъда, на решението
на въззивната инстанция и на решението
на касационната инстанция. Обвиняемият
има право да откаже писмен превод по реда
на този кодекс, когато има защитник и не се
нарушават процесуалните му права.

Чл. 385а. Освен правата по чл. 55 непълнолет-
ният обвиняем има право:

1. родител, попечител или друго лице, което
по закон полага грижи за него, да получи пъл-
на информация за правата му в наказателния
процес;

2. да бъде придружаван в съдебните заседа-
ния от родител, попечител или друго лице,
което по закон полага грижи за него, а когато
това е в неговия най-добър интерес и няма
да затрудни наказателното производство, и
в действията по разследването и в другите
процесуални действия, които се провеждат

с участието на непълнолетния обвиняем на досъдебното производство;

3. на медицински преглед при задържане;

4. на установяване на личностните му особености;

5. да получи защита на правото на личен и семеен живот.

Чл. 385б. (1) След предявяване на постановление за привличането на непълнолетния като обвиняем информацията за правата му в наказателното производство се предоставя в писмен вид на родител, попечител или на друго лице, което по закон полага грижи за него.

(2) Вместо на лицето по ал. 1, информацията се предоставя на друго пълнолетно лице, посочено от непълнолетния обвиняем и одобрено от наблюдаващия прокурор, когато:

1. информирането на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, е в противоречие с неговия най-добър интерес или може да затрудни наказателното производство;

2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, не може да бъде намерен или неговата самоличност е неизвестна.

(3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от наблюдаващия прокурор, се информира дирекция „Социално подпомагане“ за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията по ал. 1.

(4) Родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за непълнолетния обвиняем, се информира при отпадане на обстоятелствата по ал. 2.

Случаят да бъде решен без забавяне от компетентна, независима и безпристрастна институция или съдебен орган в справедлив процес съгласно закона, при наличието на правна или друга подходяща помощ ..., по-специално, вземайки предвид неговата възраст или положение, неговите родители или законни настойници

Конституция на Република България

Чл. 31. (1) Всеки обвинен в престъпление следва да бъде предаден на съдебната власт в законно определения срок.

Детето да не бъде принуждавано да дава показания или да се признава за виновно; да може да разпитва или да бъдат разпитвани от него-во име свидетели на обвинението и да бъде разрешено участието и разпитването на свидетели на защитата при условия на равенство

Конституция на Република България

Чл. 31. (2) Никой не може да бъде принуждаван да се признае за виновен, нито да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание.

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 55. Обвиняемият има следните права: ... да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението; да се запознава с делото, включително и с информацията, получена чрез използване на специални разузнавателни средства, и да прави необходимите извлечения; да представя доказателства; да участва в наказателното производство; да прави искания, бележки и възражения; да се изказва последен; да обжалва актовете, които накърняват неговите права и законни интереси, и да има защитник. Обвиняемият има право защитникът му да участва при извършване на действия по разследването и други процесуални действия с негово участие, освен когато изрично се откаже от това право.

Чл. 116. (1) Обвинението и присъдата не могат да се основават само на самопризнанието на обвиняемия.

(2) Самопризнанието на обвиняемия не освобождава съответните органи от задължението им да събират и други доказателства по делото.

Ако се счита, че е нарушило наказателния закон, това решение и всякакви мерки, наложени вследствие на това, да бъдат обжалвани пред по-висша компетентна, независима и безпристрастна институция или съдебен орган съгласно закона

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 55. Обвиняемият има следните права: ... да обжалва актовете, които накърняват неговите права и законни интереси.

Да има безплатното съдействие на преводач, ако детето не разбира или не говори използвания език

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 55 (4) Обвиняем, който не владее български език, има право на устен и писмен превод в наказателното производство на разбираем за него език. На обвиняемия се предоставя писмен превод на постановлението за привличане на обвиняем, на определенията на съда за вземане на мярка за неотклонение, на обвинителния акт, на постановената присъда, на решението на въззивната инстанция и на решението на касационната инстанция. Обвиняемият има право да откаже писмен превод по реда на този кодекс, когато има защитник и не се нарушават процесуалните му права.

Да се защита напълно неговият личен живот на всички етапи на процеса

Конституция на Република България

Чл. 32. (1) Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.

(2) Никой не може да бъде следен, фотографиран, филмиран, записван или подлаган на други подобни действия без негово знание или въпреки неговото изрично несъгласие освен в предвидените от закона случаи.

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 385а. Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право:

...

5. да получи защита на правото на личен и семеен живот.

Чл. 391. (1) Съдебното заседание по дела срещу непълнолетни се води при закрити врати, освен ако непълнолетният не поиска публично разглеждане на цялото дело или публично извършване на отделни съдопроизводствени действия.

За установяване на минимална възраст, под която да се приема, че децата не са в състояние да нарушават наказателния закон

Наказателен кодекс

Чл. 31. (1) Наказателноотговорно е пълнолетното лице — навършило 18-годишна възраст, което в състояние на вменяемост извърши престъпление.

(2) Непълнолетно лице — навършило 14 години, но ненавършило 18 години — е наказателноотговорно, ако е могло да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си.

Правото на детето на информация за правата му, предоставена на достъпен език, без неоправдано забавяне

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 219. (4) Разследващият орган предявява постановление за привличане на обвиняемия и неговия защитник, като им дава възможност да се запознаят с пълното му съдържание, а при нужда дава допълнителни разяснения. Ако обвиняемият е непълнолетен, разследващият орган го уведомява за правата му в наказателното производство и устно, на достъпен за него език. Разследващият орган връчва срещу погнис препис от постановлението на обвиняемия.

Конвенция за правата на детето (КПД) Директива 2016/800	Българско право
Право на детето носителът на родителска отговорност или друго подходящо пълнолетно лице, посочено от детето и прието за такова от компетентния орган, да бъде информиран/-о за правата на детето	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 385б. (1) След предявяване на постановление за привличането на непълнолетния като обвиняем информацията за правата му в наказателното производство се предоставя в писмен вид на родител, попечител или на друго лице, което по закон полага грижи за него. (2) Вместо на лицето по ал. 1, информацията се предоставя на друго пълнолетно лице, посочено от непълнолетния обвиняем и одобрено от наблюдаващия прокурор, когато: 1. информирането на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, е в противоречие с неговия най-добър интерес или може да затрудни наказателното производство; 2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, не може да бъде намерен или неговата самоличност е неизвестна. (3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от наблюдаващия прокурор, се информира дирекция „Социално подпомагане“ за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията по ал. 1. (4) Родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за непълнолетния обвиняем, се информира при отпадане на обстоятелствата по ал. 2.
Право на адвокатска защита при зачитане на поверителността на комуникацията между детето и неговия адвокат	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 94. (1) Участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато обвиняемият е непълнолетен. Закон за министерство на вътрешните работи Чл. 72. (1) ... т. 5 ... Когато лицето, независимо от основанията за задържането му, е непълнолетно, му се назначава за защитник адвокат от момента на задържането му. Чл. 74. (1) За лицата по чл. 72, ал. 1 се издава писмена заповед за задържане. (2) В заповедта по ал. 1 се посочват: ... б. правото му; ... б) на адвокатска защита от момента на задържането.

Право на личностна характеристика, която да отчете специалните потребности на детето от гледна точка на закрила, образование, обучение и социална интеграция

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 387. (1) При разследването и съдебното следствие се събират доказателства за геня, месеца и годината на раждането на непълнолетния, за образованието, за средата и условията, при които е живял, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица.

(2) Възрастта на лицето се определя на основата на собствените му обяснения, чрез проверка на актовете за гражданско състояние, проучване на документи и други доказателства и ако такива не бъдат установени или съществува съмнение, се извършва медицинска експертиза. Когато съмненията относно възрастта на лицето не могат да бъдат отстранени, лицето се счита за ненавършило 18-годишна възраст.

(3) След предявяване на постановлението за привличането на непълнолетен като обвиняем органът на досъдебното производство изисква от инспектор при детска педагогическа стая по местоживее на лицето изготвянето на характеристика за установяване на личностните особености на обвиняемия, която се представя по делото в 14-дневен срок.

(4) Когато това се налага от обстоятелствата по делото, органът на досъдебното производство изисква от съответната дирекция „Социално подпомагане“ изготвянето на социален доклад за семейната и социалната среда на непълнолетния. Докладът се представя в 14-дневен срок и се счита за неразделна част от характеристиката.

(5) Характеристиката се изготвя с участието на непълнолетния, а когато е подходящо, в изготвянето и участват родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за обвиняемия, както и други лица, които разполагат с информация за личността му, включително лица, посочени от него.

(6) Характеристиката се основава на данни за личността, достигнатата степен на емоционална и социална зрялост на непълнолетния, за неговото икономическо положение, социалната и семейната му среда, предпоставки за уязвимост, предходни противоправни прояви и мерките, взети по тях,

Конвенция за правата на детето (КПД) Директива 2016/800	Българско право
	както и всички рискови фактори, свързани с обстоятелствата по делото. (7) Целта на характеристиката е да подпомогне органите на досъдебното производство и съда при вземане на решение относно мярката за неотклонение и другите мерки за процесуална принуда, при провеждане на процесуалните действия и при определяне на вида и размера на наказанието и на наложените възпитателни мерки. (8) Когато в хода на наказателното производство възникнат нови обстоятелства, които значително изменят или допълват данните по ал. 6, органът на досъдебното производство или съдът разпореждат актуализиране на характеристиката.
Право на медицински преглед без неоправдано забавяне, за да бъде оценено общото психическо и физическо състояние на детето	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 385а. Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: ... 3. на медицински преглед при задържане. Чл. 385г. (1) Медицински преглед по чл. 385а, т. 3 за оценка на общото физическо и психическо състояние на непълнолетния обвиняем се извършва: 1. без неоправдано забавяне след задържането му; 2. по инициатива на компетентния орган, когато са налице конкретни здравословни причини, или 3. по искане на непълнолетния, на неговия защитник или на лицето по чл. 385б, ал. 1 – 3. (2) Резултатите от прегледа се вземат предвид при извършване на всички процесуални действия, освен в неотложни случаи, когато това е единствена възможност за запазване и събиране на доказателствата, както и при определяне на мярката за неотклонение или друга мярка за процесуална принуда. Закон за Министерство на вътрешните работи Чл. 74. (1) За лицата по чл. 72, ал. 1 се издава писмена заповед за задържане. (2) В заповедта по ал. 1 се посочват: ... 6. правото му; в) на медицинска помощ;

Право на аудио-визуален запис по време на разпита на детето от полицията или други правоохранителни органи в рамките на наказателното производство

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 388а. (1) На досъдебното производство при разпит на непълнолетния обвиняем, който е задържан или е обвинен за престъпление, за което се предвижда наказание не по-малко от десет години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание, се изготвят звукозапис и видеозапис, като се прилагат разпоредбите на чл. 238 — 240.

(2) Изготвянето на звукозапис и видеозапис по ал. 1 не е задължително, ако на разпита са присъствали педагог, психолог, лекар, притежаващ подходяща специалност, или друг специалист, родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за обвиняемия.

Ограничаване на задържането до най-краткия подходящ срок, предвид възрастта и индивидуалната ситуация на детето, както и конкретните обстоятелства по делото

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 386. (1) Спрямо непълнолетни могат да се вземат следните мерки за неотклонение:

...

4. задържане под стража.

(2) Мярката за неотклонение задържане под стража се взема в изключителни случаи. Явяването на непълнолетния обвиняем пред съда се осигурява незабавно от прокурора, който при необходимост може да постанови задържане на обвиняемия до 48 часа за довеждането му пред съда. Мярката за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство не може да продължи повече от пет месеца, ако лицето е привлечено като обвиняем за тежко умишлено престъпление, и повече от една година, ако лицето е привлечено като обвиняем за престъпление, за което се предвижда наказание, не по-малко от петнадесет години лишаване от свобода, или друго по-тежко наказание, и повече от два месеца — във всички останали случаи.

Право на алтернативни на задържането под стража мерки

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 386. (1) Спрямо непълнолетни могат да се вземат следните мерки за неотклонение:

1. надзор на родителите или на попечителя;
2. надзор на администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен;
3. надзор на инспектора при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

Специално отношение при задържане — отделно от възрастните

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 386 (4) В случаите на задържане непълнолетните се настаняват в подходящи помещения отделно от пълнолетните.

Закон за министерство на вътрешните работи

Чл. 72. (8) Задържаните непълнолетни лица се настаняват в специални помещения отделно от задържаните пълнолетни лица. Задържаните непълнолетни имат право на медицински преглед за общото им физическо и психическо състояние без неоправдано забавяне след задържане, но не по-късно от 24 часа, считано от момента на задържане.

Право на детето да бъде придружавано от носителя на родителска отговорност по време на производството

Наказателно-процесуален кодекс

Чл. 385а. Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право:

...

2. да бъде придружаван в съдебните заседания от родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него, а когато това е в неговия най-добър интерес и няма да затрудни наказателното производство, и в действията по разследването и в другите процесуални действия, които се провеждат с участието на непълнолетния обвиняем на досъдебното производство;

Чл. 385б. (1) Непълнолетният обвиняем се придружава в съдебното заседание, в което участва, от пълнолетен, различен от родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него, когато:

1. присъствието на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за него, е в противоречие с най-добрия интерес на обвиняемия или може да затрудни наказателното производство;

2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, не е намерен или неговата самоличност е неизвестна.

(2) В случаите по ал. 1 непълнолетният посочва пълнолетно лице, което се одобрява от съда.

(3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от съда, в съдебното заседание присъства социален работник, определен от дирекция „Социално подпомагане“.

Конвенция за правата на детето (КПД) Директива 2016/800	Българско право
	(4) При отпадане на обстоятелствата по ал. 1 родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, придружава непълнолетния занапред. (5) Непълнолетният обвиняем може да бъде придружаван и в досъдебното производство, когато, по преценка на наблюдаващия прокурор, това е в най-добрия интерес на непълнолетния и няма да затрудни действията по разследване и другите процесуални действия, които се провеждат с участието му.
Гарантирано право на образование	Конституция на Република България Чл. 53. (1) Всеки има право на образование. (2) Училищното обучение до 16-годишна възраст е задължително.
Ефективното и редовно упражняване на правото му на семеен живот	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 385а. Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: ... 5. да получи защита на правото на личен и семеен живот.
Достъп до програми за насърчаване на развитието му и реинтеграция му в обществото	
Изискване за специална подготовка	Наказателно-процесуален кодекс Чл. 385. По делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство се провежда от определени разследващи органи и от прокурори със специална подготовка в областта на правата на детето или които имат ефективен достъп до специализирано обучение. Чл. 390. (2) Съдиите трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение, а съдебните заседатели трябва да бъдат учители или възпитатели.

Приложение 3

Рамка за индивидуална оценка на дете жертва на престъпление (първоначална²⁹ и разширена индивидуална оценка по смисъла на ЗСУ чл. 6, ЗФКПП чл.6 и 7а), която се изготвя от екип, според ЗФКПП

1. ЛИЧНИ ДАННИ

Име, презиме, фамилия:	
Дата на раждане и възраст:	
Пол:	
ЕГН:	
Индивидуални особености, повишаващи уязвимостта: – етнически произход – раса – религия – увреждане – сексуална ориентация, – здравословно състояние – друго	
Юридически статут на детето (представителство, особен представител и пр.)	
Имена, адрес, телефон: (на родители/ настойници)	

2. ОПИСАНИЕ НА ЗАЯВКАТА:

От когото? (Полиция, Прокурор, ОЗД, Съд) С какъв документ? В каква нормативна рамка?	
Повод за оценката (извършено насилие, negliжиране, извършено престъпление, друго)	

²⁹ Децата са уязвими по презумпция и би трябвало да се прави разширена индивидуална оценка за всяко от тях.

Предназначение (за кого и за какво?)	
Дата	
Срок за изготвяне на оценката (14 дневен):	

3.ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

Брой интервюта с детето:	
Наблюдение:	
Брой срещи с родители и други лица:	
Документация:	Социален доклад. Сведения на детето от предварителното вземане на сведения
Друго:	

Други данни

Дата на представяне на оценката:	
Дата на следващо актуализиране на оценката:	

4. ЕКИП ПО СЛУЧАЯ:

5. ИНФОРМАЦИЯ ЗА АКТУАЛНАТА СИТУАЦИЯ НА ДЕТЕТО

Информация за ситуацията, повод за участие в правни процедури – от родители, социални служби, близки и пр.	
Информация за семейството, или полагащите грижи: – данни за грижата и за ресурси за подкрепа; – данни за връзки и отношения с близките; – за отношението към ситуацията; – за отношение към участие в правни процедури; – друго...	
Информация за предприети мерки, услуги, правни процедури – От кого? – Какви? – Кой гарантира интереса на детето, кой го представлява?	
Информация за състоянието на детето: – Здравно – Емоционално – Когнитивно – Поведенческо – Ниво на развитие – Езиково развитие, какъв език говори:	
Как детето приема ситуацията, повод за участие в правни процедури?	
Какви симптоми се наблюдават?	
Има ли други проблеми, които се наблюдават?	
Какви са ресурси на детето?	
Друго (важна допълнителна информация)	

6. ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ОЦЕНКА – СТАНОВИЩЕ:

6.1. Характеристика на състоянието на детето

Развитие: _____

Последици от ситуацията за детето:

Ресурси:

Наличие/отсъствие на подкрепяща и сигурна среда:

6.2. Основни рискове:

(продължаване на престъплението, противоречиви интереси със законните представители, висока уязвимост, вторична виктимизация, сплашване, манипулиране, друго..)

6.3. Нужди на детето:

емоционални, когнитивни, социални, ценностни, свързани с участието му в правни процедури и с подкрепата за възстановяване; Нужди на родителите или близките, за осигуряване на подкрепа и сигурна среда.

6.4. Заключение :

6.5. Препоръки на екипа:

ИЗГОТВИЛИ: _____

Приложение 4

Форма за интегрирана индивидуална оценка на дете в конфликт със закона, като съдържание на социалния доклад към характеристиката на детето, по НПК чл.387 (4) или по (5)

1. ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ И ЛИЧНИ ДАННИ ЗА ДЕТЕТО

1.1. Лични данни	
Име, презиме, фамилия:	
Дата на раждане и възраст:	
Пол:	
ЕГН:	
Юридически статут на детето: Предприети правни процедури, – наложени мерки - Родителски права - Мерки за закрила - Настояничество - Снемане на сведения - Проведени разпити - Задържане - Друго	
Имена, адрес, тел.: на родители/ настойници	

1.2. Описание на заявката:	
Заявка: <i>от кого е заявката, от дата, с какъв срок</i>	
Повод за оценката (<i>сигнал за престъпление, насилие, тормоз, друго...</i>)	
Предназначение на оценката (<i>за кого и за какво</i>) – <i>за актуализиране на мерките по закрила, за подкрепа за вземане на решение, за планиране на подкрепата в услугата/услугите, предоставяне на становище и др.</i>	

Дата на стартиране на оценката:	
Срок за изготвяне на оценката:	

1.3. Източници и методи за набиране на информация

Интервюта с детето, брой:	
Срещи с други лица, с кого и колко:	
Документация, доклади, експертизи, решения и др.:	
Наблюдение – описание <i>(какво, на кого, инструменти за наблюдение – карти и протоколи, в които се отразява наблюдение и др.):</i>	
Използвани специфични методи <i>(общо описание – игрови подходи, проективни тестове, въпросници, специализирана диагностика и друго, когато е приложимо):</i>	
Друго:	

1.4. Екип по случая:

Ключов специалист	
Други специалисти <i>(психолог, прокурор, полицай, водещ социален работник от ОЗД, пробационен служител, представител на МК):</i>	

1.5. Други данни

Дата на представяне на оценката:	
Дата на следващо актуализиране на оценката:	

2. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОВЕДЕНИЕТО

2.1. Представяне на проявата в конфликт със закона/деструктивно поведение.	
Вид на проявата – кражба, грабеж, изнасилване и пр./и или скитничество, проституция, бягства, просия, зависимости, и пр.	
Обстоятелствата, периода на извършване;	
Брой на проявите (ако са повече от една);	
Начинът на извършване на проявата;	
Има ли пострадали, потърпевши, жертва;	
Друго.	

2.2. Отношение към нарушението/проявата	
Как представя причините за проявата, какви са мотивите за проявата	
Отношение към деструктивното поведение;	
В случаите на нарушение, изразява ли съжаление за последиците от проявата, поема ли отговорността (или вината) за извършената проява	
Отношение към жертвата, ако има	
Друго	

2.3. История на прояви в конфликт със закона	
Вид на проявите	
Възраст при първа проява	

Интензивност на проявите	
Има ли градация в проявите	
Реакция на проявите от страна на семейство, близки, институции	
Друго	

2.4. История на деструктивни прояви:

Какви	
От кога	
Има ли градация	
Реакция на проявите от страна на семейство, близки, институции	
Друго	

3. ИСТОРИЯ НА ЖИВОТА НА ДЕТЕТО/ЮНОШАТА, СЕМЕЙСТВО И РОДИТЕЛСКИ КАПАЦИТЕТ/ КАПАЦИТЕТ НА ГРИЖАТА

3.1. Характеристика на грижите през ранното детство:

Кой, семейство, алтернативна грижа	
Има ли сигурност в грижата	
Постоянство в грижата, важни раздели	
Приемане на детето от полагащите грижа, характеристика на връзките, възпитателен стил; значими възрастни	
Данни за малтретиране, negliжиране в семейството	
Данни за малтретиране или negliжиране извън семейството	
Друго	

3.2. Характеристика на грижите в училищна възраст:

Кой, семейство, алтернативна грижа;	
Има ли сигурност в грижата;	
Постоянство в грижата, важни раздели;	
Приемане на детето от полагащите грижа, характеристика на връзките, възпитателен стил; значими възрастни;	
Данни за малтретиране, negliжиране в семейството;	
Данни за малтретиране или negliжиране извън семейството;	
Връзки с връстници, вписване в детската група, училищната общност;	
Друго	

3.3. Семейен статус и родителски капацитет:

Характеристика на семейството, история на връзката между родителите;	
Отношения в семейството, граници, роли, общуване;	
Данни за детството и юношеството на родителите;	
Данни за криминално минало в семейството;	
Трансгенерационни отношения в семейството;	
Значими връзки с възрастни от семейството;	
Социален статус на семейството (образование, професия, общностна принадлежност, социално включване и др.)	

Жилищни условия (обща характеристика), място на живеене, вид на жилището, наличие на място, кът за детето/юношата;	
Характеристика на грижата и възпитанието към детето;	
Друго	

3.4. Характеристика на грижата и капацитет на грижата (когато детето понастоящем е в алтернативна грижа)

Вид на грижата (семейна, резидентна, друго..)	
Жилищни условия (обща характеристика), място на живеене, вид на жилището, наличие на място, кът за детето/юношата	
Характеристика на грижата и възпитанието към детето	
Значими връзки с предоставящите грижа	
Възпитателен стил	
Друго	

4. ЛИЧНОСТНИ ОСОБЕНОСТИ НА ДЕТЕТО/ЮНОШАТА

4.1.Емоционално — психологически:

Темперамент	
Емоции и чувства — развитие, изразяване; стабилност/ нестабилност	
Усещане за принадлежност към семейство и род, групи на връстници, общност и пр.	
Модели на връзка с другите — сигурни, несигурни, дезорганизирани, друго..	
Сексуално развитие и отношения;	
Друго	

4.2. Когнитивно развитие и умения за мислене

Памет, мислене, въображение	
Учене (ниво, отношение, стимули)	
Умения за мислене (гъвкаво, абстрактнологично, ригидно, стереотипно, разсъдливост, импулсивност)	
Разбиране на последиците	
Осмисляне на своето поведение	
Осмисляне на поведението на другите	
Друго	

4.3. Поведенчески индикатори за психично страдание*

4.4. Стратегии за справяне с проблеми-те/ резилитност

Умения за разбиране на проблема (как разбира същността на проблема, приема ли, че има проблем, към кого се адресира проблемът – към себе си, обстоятелствата, другите);	
Умения за разбиране на силните страни у себе си и в обкръжението;	
Умения за целеполагане (дългосрочни/ краткосрочни цели, връзка между желания и цели, реалистични/нереалистични, мотивация за успех, друго)	
Умения за решаване на проблемите (дефиниране, обмисляне на различни варианти на решение, избор на най-добрия, намиране на подкрепа, привличане на подкрепа)	
Друго	

* За този раздел използвайте скалата за скрининг, разработени от СДП

4.5. Здраве

Общо състояние	
Данни за заболявания	
Данни за психични заболявания	
Друго	

4.6. Зависимости

Вид (алкохол, упойващи вещества, хазарт и пр.)	
Честота (в ден, седмица, месец)	
Друго	

4.7. Нагласи, ценности, убеждения

Разбиране за смисъла на живота и времеви хоризонт/проектиране	
Разбиране и представа за себе си (самооценка), отношение към себе си, самоуважение, самочувствие	
Нагласи към другите (позитивно отношение, толерантност, подозрителност, враждебност, агресия и пр.)	
Друго	

4.8. Умения за межличностно взаимодействие:

Емпатия и умение за разбиране на другите	
Толерантност към различието	
Умения за самоконтрол и справяне с гняв и ярост	
Агресия (насилие и заплахи за употреба на насилие в поведението към другите)	
Приятелства (продължителност, от къде са приятелите)	

Интимни връзки, (от каква възраст, продължителност, отношение)	
Друго	

4.9. Образование

Ниво на познания;	
Училищен успех;	
Съответствие на клас и възраст;	
Посещаване на училище;	
Отношение към ученето, мотивация за учене, интереси;	
Професионална квалификация и отношение към квалификацията;	
Друго.	

4.10. Социална интеграция

Включеност в училище, място в ученическата група и общност;	
Участие в групи на връстници;	
Принадлежност към други групи;	
Общностна принадлежност;	
Доходи;	
Труд, трудови навици, отношение към труда;	
Друго.	

V. ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ОЦЕНКА

5.1. Характеристика на детето/младежа

Характеристика на детето/младежа — анализ и обобщение на данните за възраст, общо ниво на развитие, интереси, способности, водеща проява, повод за оценката, семеен, социален и образователен статус.

Същност на поведението в конфликт със закона/деструктивното поведение — анализ и интерпретация на данните от всички зони на проучване и обобщение за:

- индивидуалното значение/ смисъл на поведението за детето/ младежа и неговата идентичност (интерпретират се с професионална аргументация данните от история на живота, ранно детство, данни за насилие, семеен статус и родителски капацитет, капацитет на грижата, връзки, идентичност и други);
- вид на проявите и наличие или не прогрес в проявите;
- извършва заедно или не с други хора и какви
- какво е отношението му към своето поведение
- какво е отношението към потърпевшите

Обобщение (с професионална аргументация):

- поведението е специфична проява на последици от травматични преживявания;
- поведението е проява на кризата във юношеската възраст и „лекомислие“;
- поведението е израз на социализирано поведение към семейство и близки;
- поведението е проява на психично страдание;
- поведението е израз на нагласи за злоупотреба с другите, за приемане на престъпленията като легитимен начин на живот;

5.2. Оценка на риска

Висок среден нисък

- от нараняване
- от рецидив
- от уязвимост

Индикатори за риск от рецидив:

- ранна история на поведенчески трудности;
- прогрес в деструктивността и сериозността на проявите;
- наличие на повече от един проблем в поведението (напр. кражби, просия, училищен неуспех, непостоянна семейна среда);

Индикатори за риск от нараняване на други хора:

- данни за малтретиране в ранното детство;
- данни за домашно насилие;
- история на агресия и насилие към други хора;
- история на агресия и насилие към по-уязвими от детето/юношата хора;
- зависимости;
- наличие на повече от един проблеми в поведението, като поне единият е свързан с насилие.

Индикатори за уязвимост:

- данни за малтретиране в ранното детство;
- данни за домашно насилие;
- данни за тормоз към детето/юношата;
- наличие на повече от един проблеми в поведението, като поне единият е свързан с насилие и/или със застрашаващо благосъстоянието на детето поведение.

5.3. Основни нужди:

Нуждите са проява на посочените по-долу потребности на всяко човешко същество. Тази проява е индивидуална, възрастово специфична, изразяваща връзката на вътрешното с външното, на отношението като желание, интерес, мотивация.

Афективни/емоционални:

Познавателни/реализация:

Социални/статус, комуникация, роли:

Духовни/ценности, нагласи, отношения:

5.4. Ресурси/протективни фактори:

- в детето/младежа
- в семейството, близкото обкръжение
- услуги общи и специализирани

5.5. Препоръки към орган, вземащ решение за мерки или наказания:

Отклоняване от наказателната система – СГК, медиация, директно към социални услуги, т.е. всичко предвидено в Препоръки към индивидуалния проект.

Мерки и наказания в общността

Лишаване от свобода

5.6. Препоръки към индивидуалния план/проект:

Интензивна социално-педагогическа подкрепа (вид на дейностите, които се предлагат, минимален брой часове седмично, продължителност на подкрепата)

Интензивна социално-педагогическа подкрепа (вид на дейностите, които се предлагат, минимален брой часове седмично, продължителност на подкрепата) + настаняване в резидентна грижа/приемна грижа

Интензивна социално-педагогическа подкрепа (вид на дейностите, които се предлагат, минимален брой часове седмично, продължителност на подкрепата) + настаняване в интензивна резидентна грижа/интензивна приемна грижа

Социално-педагогическа подкрепа (може да се изпълнява и от ЦОП, вид на дейностите, които се предлагат, продължителност на подкрепата)

Социално-педагогическа подкрепа (може да се изпълнява и от ЦОП, вид на дейностите, които се предлагат, продължителност на подкрепата) + настаняване в резидентна грижа/приемна грижа

ОЦЕНКАТА Е ИЗГОТВЕНА ОТ ЕКИП: _____

Дата _____

БЕЛЕЖКИ

[illegible]

КАК ДА ПОДКРЕПИМ ДОСТЪПА ДО СПРАВЕДЛИВО ПРАВОСЪДИЕ
НА ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ?
Практическо ръководство

Съставители:
Проф. Нели Петрова-Димитрова
Звездица Пенева-Ковачева
Савка Савова
Жаклина Андонова
Янита Петрова

Преглед Таралеж ЕООД
ISBN 978-954-2956-36-5

Издава:
Институт по социални дейности и практики
www.saribg.org

Този материал е създаден с финансовата подкрепа на Програма „Правосъдие“ на Норвежкия финансов механизъм 2014–2021. Цялата отговорност за съдържанието му се носи от **Институт по социални дейности и практики (ИСДП)** и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Програмния оператор или на Донора.

www.justice.sapi.org

ISBN 978-954-2956-36-5

9 1 7 8 9 5 4 2 1 9 5 6 3 6 5